This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

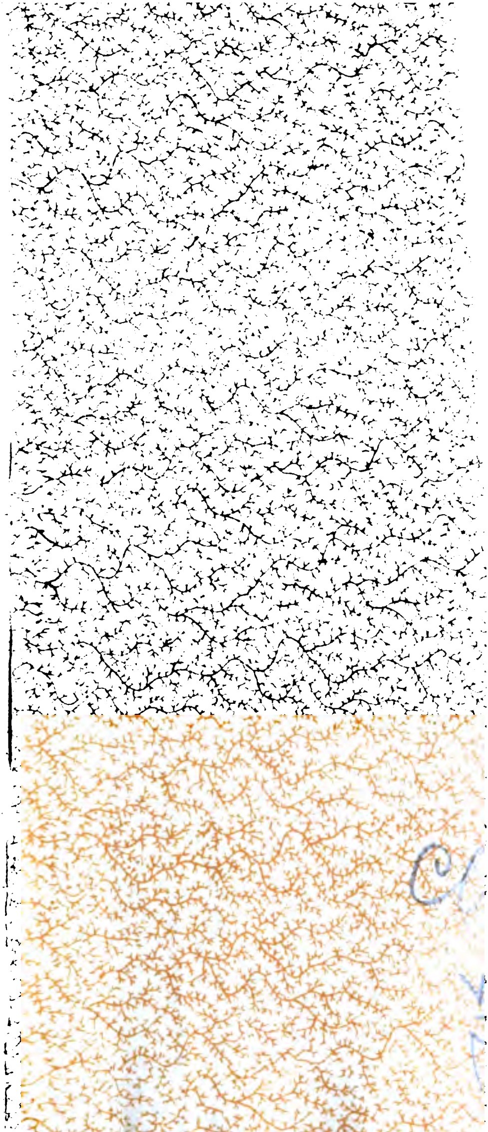
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 3433 07438558 8

George Bancroft

P. VIRGILII MARONIS

OPERA:

EMENDABAT

ET

NOTULIS

ILLUSTRABAT

GILBERTUS WAKEFIELD, A. B.

COLL. JES. CANT. NUPER SOCIUS.

VOLUMEN POSTERIUS.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

LONDINI:

IMPENSIS KEARSLEY.

M.DCC.XCVI.

LENOX LIBRARY
NEW YORK

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER QUARTUS.

At regina, gravi jam dudum ſaucia curâ,
Volnus alit venis, et cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore voltus,
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbeâ luſtrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram,
Quum ſic unanimam adloquitur male ſana ſororem:
Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent!
Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes!
Quem ſeſe ore ferens! quam fortis pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu! quibus ille

Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæſum thalami, tædæque, fuiſſet;
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna, fatebor enim, miſeri poſt fata Sychæi
Conjugis, et ſparſos fraternâ cæde Penatis,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Inpulit: adgnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentis umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura reſolvo.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores
Abſtulit: ille habeat ſecum, ſervetque ſepulcro.
Sic effata, ſinum lacrimis inplevit obortis.

Anna refert: O luce magis dilecta ſorori!
Solane perpetuâ mærens carpere juventâ?
Nec dulcis natos, Veneris nec præmia, noris?
Id cinerem aut Manis credis curare ſepultos?
Eſto: ægram nulli quondam flexere mariti;
Non Libyæ, non ante Tyro: deſpectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum conſederis arvis?
Hinc Gætulæ urbes, genus inſuperabile bello,

Et Numidæ infreni, cingunt, et inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,
Germanique minas?
Dîs equidem auſpicibus reor, et Junone ſecundâ,
Hunc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas.
Quam tu urbem, ſoror, hanc cernes! quæ ſurgere
regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica ſe quantis adtollet gloria rebus!
Tu modo poſce deos veniam, ſacrisque litatis
Indulge hoſpitio, cauſſasque innecte morandi;
Dum pelago deſævit hiems, et aquoſus Orion,
Quaſſatæque rates; dum non tractabile cœlum.
His dictis incenſum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, ſolvitque pudorem.
Principio, delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo;
Junoni ante omnis, cui vincla jugalia curæ.
Ipſa, tenens dextrâ pateram, pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut, ante ora deûm, pinguis ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra, juvant? eſt mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit ſub pectore volnus.

Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens: qualis conjectâ cerva ſagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Creſia fixit
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius: illa fugâ ſilvas, ſaltusque peragrat
Dictæos; hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Ænean ſecum per mœnia ducit,
Sidoniasque oſtentat opes, urbemque paratam:
Incipit effari, mediâque in voce reſiſtit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, ubi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos;
Sola domo mæret vacuâ, ſtratisque relictis
Incubat: illum abſens abſentem auditque, videtque:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ adſurgunt turres; non arma juventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
  Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Clara Jovis conjunx, nec famam obſtare furori;
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem, et ſpolia ampla, refertis

Tuque puerque tuus: magnum, et memorabile nomen,
Una dolo divom ſi femina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te numina noſtra;
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactosque Hymenæos,
Exercemus? habes, totâ quod mente petiſti:
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotalisque tuæ Tyrios permittere dextræ.
  Olli, ſenſit enim ſimulatâ mente locutam,
Quo regnum Italiâ Libycas averteret oras;
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur:
Sed fatis incerta feror, ſi Juppiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem, Trojâque profectis;
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjunx: tibi fas animum tentare precando.
Perge: ſequar. Tum ſic excepit regia Juno:
  Mecum erit iſte labor: nunc quâ ratione, quod inſtat,
Confieri poſſit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas unâque miſerrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos craſtinus ortus

Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem, commixtâ grandine, nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltusque indagine cingunt,
Deſuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opacâ:
Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem
Devenient. Adero, et, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adverſata petenti
Adnuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.
  Oceanum interea ſurgens Aurora relinquit:
It portis, jubare exorto, delecta juventus.
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Maſſylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam, thalamo cunctantem, ad limina primi
Pœnorum exſpectant; oſtroque inſignis, et auro,
Stat ſonipes, ac frena ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur, magnâ ſtipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non et Phrygii comites et lætus Iulus
Incedunt. Ipſe, ante alios pulcherrimus omnis,
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit:
Qualis, ubi hibernam Lyciam, Xanthique fluenta,
Deſerit, ac Delum maternam inviſit, Apollo,
Inſtauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrſi;

Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque inplicat auro;
Tela ſonant humeris: haud illo ſegnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montis, atque invia luſtra,
Ecce! feræ, ſaxi dejectæ vertice, capræ
Decurrere jugis; aliâ de parte patentis
Transmittunt curſu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montisque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamque hos curſu, jam præterit, illos;
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.
Interea, magno miſceri murmure cœlum
Incipit; inſequitur, conmixtâ grandine, nimbus:
Et Tyrii comites paſſim, et Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
Dant ſignum: fulſere ignes, et conſcius æther
Connubiis; ſummoque ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus leti primusque malorum
Cauſſa fuit: neque enim ſpecie famâve movetur,

Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbis:
Fama, malum quâ non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque adquirit eundo.
Parva metu primo; mox ſeſe adtollit in auras,
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque ſororem
Progenuit, pedibus celerem, et pernicibus alis.
Monſtrum horrendum, ingens: cui, quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter, mirabile dictu!
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit auris.
Nocte volat, cœli medio terræque, per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbis;
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Veniſſe Ænean, Trojano a ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido;
Nunc hiemem inter ſe luxu, quam longa, fovere,
Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarban,

Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hicc' Hammone ſatus, raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum latis inmania regnis,
Centum aras, poſuit; vigilemque ſacraverat ignem,
Excubias divom æternas; pecudumque cruore
Pingue ſolum, et variis florentia limina ſertis.
Isque, amens animi, et rumore adcenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter munera divom,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis:
Juppiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Adſpicis hæc? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miſcent?
Femina, quæ, noſtris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio poſuit; cui litus arandum,
Cuique loci leges, dedimus; connubia noſtra
Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris, cum ſemiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ, crinemque madentem,
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torſit
Regia, et oblitos famæ melioris amantis;
Tum ſic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:

Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyriâ Carthagine qui nunc
Exſpectat, fatisque datas non reſpicit urbis,
Adloquere; et celeris defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui, gravidam imperiis belloque frementem,
Italiam regeret; genus alto a ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla adcendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſuâ molitur laude laborem;
Aſcanione pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut quâ ſpe inimicâ in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam, et Lavinia reſpicit arva?
Naviget. Hæc ſumma eſt: hic noſtri nuntius eſto.
Dixerat; ille patris magni parere parabat
Imperio: et primum pedibus talaria nectit
Aurea; quæ, ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentis; alias ſub Tartara triſtia mittit;
Dat ſomnos adimitque, et lumina morte reſignat:
Illâ fretus, agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem, et latera ardua, cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum adſidue cui nubibus atris

Piniferum caput et vento pulſatur, et imbri:
Nix humeros infuſa tegit; tum flumina mento
Præcipitant ſenis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit; avi ſimilis, quæ circum litora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter, terras inter cœlumque, legebat
Litus arenoſum Libyæ, ventosque ſecabat,
Materno veniens ab avo, Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Ænean, fundantem arces, ac tecta novantem,
Conſpicit: atque illi, ſtellatus iaſpide fulvâ,
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
Demiſſa ex humeris; dives quæ munera Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exſtruis? heu! regni, rerumque oblite tuarum!
Ipſe deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator; cœlum, et terras, qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre jubet celeris mandata per auras:
Quid ſtruis? aut quâ ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tuâ moliris laude laborem;
Aſcanium ſurgentem, et ſpes heredis Iuli,
Reſpice; cui regnum Italiæ Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus

Mortalis viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas adſpectu obmutuit amens,
Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæſit.
Ardet abire fugâ, dulciſque relinquere terras;
Adtonitus tanto monitu, imperioque, deorum.
Heu! quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adſatu? quæ prima exordia ſumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partiſque rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Cloanthum,
Claſſem aptent taciti, ſocios ad litora cogant;
Arma parent, et, quæ ſit rebus cauſſa novandis,
Diſſimulent; ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, et tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, et quæ molliſſima fandi
Tempora; quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem inpia fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari,
Sævit, inops animi; totamque incenſa per urbem
Bacchatur, qualis, conmotis excita ſacris,

Thyias, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneān conpellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe nefas? tacitusque meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? ſi non arva aliena, domosque
Ignotas, peteres, et Troja antiqua maneret;
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam, te,
Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui!
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miſerere domus labentis, et iſtam,
Oro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumque tyranni,
Odere; infenſi Tyrii: te propter eumdem
Exſtinctus pudor, et, quâ ſolâ ſidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem, ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſuboles; ſi quis mihi parvulus aulâ

Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta, ac deſerta, viderer.
Dixerat: ille Jovis monitis inmota tenebat
Lumina, et obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
Promeritam; nec me meminiſſe pigebit Eliſſæ,
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abſcondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis umquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, et ſponte meâ conponere curas;
Urbem Trojanam primum, dulcisque meorum
Reliquias, colerem; Priami tecta alta manerent;
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes.
Hicc' amor, hæc patria eſt. Si te Carthaginis arces
Phœniſſam, Libycæque adſpectus detinet urbis;
Quæ tandem Auſoniâ Teucros conſidere terrâ
Invidia eſt? Et nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis et turbida terret imago.
Me puer Aſcanius, capitisque injuria cari,
Quem regno Heſperiæ fraudo, et fatalibus arvis.

Nunc etiam interpres divom, Jove miſſus ab ipſo,
(Teſtor utrumque caput) celeris mandata per auras
Detulit. Ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere, teque, querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem, jamdudum averſa, tuetur,
Huc illuc volvens oculos; totumque pererrat
Luminibus tacitis; et ſic adcenſa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid diſſimulo? aut quæ me ad majora reſervo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miſeratus amantem eſt?
Quæ quibus anteferam? Jam, jam, nec maxuma Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater adſpicit æquis.
Nusquam tuta fides. Ejectum litore, egentem,
Excepi, et regni demens in parte locavi;
Amiſſam claſſem, ſocios, a morte reduxi.
Heu Furiis incenſa feror! nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc et, Jove miſſus ab ipſo,
Interpres divom fert horrida juſſa per auras
Scilicet! is Superis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat! Neque te teneo, neque dicta refello.

I, ſequere Italiam ventis; pete regna per undas.
Spero equidem mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus abſens:
Et, quum frigida mors animâ ſeduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero. Dabis, inprobe, pœnas:
Audiam; et hæc Manis veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, et auras
Ægra fugit, ſeque ex oculis avertit, et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulæ, conlapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratisque reponunt.
At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Juſſa tamen divom exſequitur, claſſemque reviſit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celſas
Deducunt toto navis: natat uncta carina;
Frondentisque ferunt remos et robora ſilvis
Infabricata, fugæ ſtudio.
Migrantis cernas, totâque ex urbe ruentis:
Ac, veluti ingentem formicæ farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt;
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas

Convectant calle anguſto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Caſtigantque moras: opere omnis ſemita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia ſenſus?
Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
Proſpiceres arce ex ſummâ, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando,
Cogitur, et ſupplex animos ſubmittere amori;
Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore; circum
Undique convenere; vocat jam carbaſus auras;
Puppibus et læti nautæ inpoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre, ſoror, potero. Miſeræ hoc tamen unum
Exſequere, Anna, mihi: ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus:
Sola viri mollis aditus, et tempora, noras.
I, ſoror; atque hoſtem ſupplex adfare ſuperbum:
Non ego cum Danais Trojanam exſcindere gentem
Aulide juravi, claſſemve ad Pergama miſi;
Nec patris Anchiſæ cinerem Manisve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miſeræ det munus amanti:
Exſpectet facilemque fugam, ventosque ferentis.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;

Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat:
Tempus inane peto, requiem ſpatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam; miſerere ſororis!
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte re-
mittam.
Talibus orabat, taliſque miſerrima fletus
Fertque, refertque, ſoror: ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
Fata obſtant, placidasque viri deus obſtruit auris.
Ac velut, annoſo validam quum robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor, et alte
Conſternunt terram, concuſſo ſtipite, frondes;
Ipſa hæret ſcopulis; et, quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud ſecus adſiduis hinc, atque hinc, vocibus heros
Tunditur, et magno perſentit pectore curas:
Mens inmota manet; lacrimæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix, fatis exterrita, Dido
Mortem orat; tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, turicremis quum dona inponeret aris,
Horrendum dictu! latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcenum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,

Velleribus niveis, et feſtâ fronde, revinctum:
Hinc exaudiri voces, et verba vocantis
Viſa viri, nox quum terras obſcura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces:
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipſe furentem
In ſomnis ferus Æneas; ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deſertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et ſolem geminum, et duplicis ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius Pœnis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem, et ſerpentibus atris,
Quum fugit, ultricesque ſedent in limine Diræ.
Ergo, ubi concepit Furias, evicta dolore,
Decrevitque mori; tempus ſecum ipſa, modumque,
Exigit; et, mæſtam dictis adgreſſa ſororem,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat:
Inveni, germana, viam, gratare ſorori!
Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.
Oceani finem juxta, ſolemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus eſt, ubi maxumus Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulasque draconi
Quæ dabat, et ſacros ſervabat in arbore ramos,

Spargens humida mella, ſoporiferumque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentis,
Quas velit; aſt aliis duras inmittere curas:
Siſtere aquam fluviis, et vertere ſidera retro;
Nocturnosque ciet Manis: mugire videbis
Sub pedibus terram, et deſcendere montibus ornos.
Teſtor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige; et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Inpius, exuviasque omnis, lectumque jugalem,
Quo perii, ſuperinponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monſtratque, ſacerdos.
Hæc effata, ſilet; pallor ſimul occupat ora:
Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychæi.
Ergo juſſa parat.
At regina, pyrâ penetrali in ſede ſub auras
Erectâ, ingenti tædis atque ilice ſectâ,
Intenditque locum ſertis, et fronde coronat
Funereâ: ſuper, exuvias, enſemque relictum,
Effigiemque, toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum; et, crinis effuſa, ſacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat et latices ſimulatos fontis Averni;

Falcibus et meſſæ ad Lunam quæruntur aënis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni;
Quæritur et naſcentis equi de fronte revolſus,
Et matri præreptus, amor.
Ipſa, molâ manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recinctâ,
Teſtatur moritura deos, et conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantis
Curæ numen habet, juſtumque memorque, precatur.

Nox erat, et placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras; ſilvæque, et ſæva quierant
Æquora; quum medio volvuntur ſidera lapſu,
Quum tacet omnis ager: pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis
Rura, tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti,
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non, infelix animi, Phœniſſa; neque umquam
Solvitur in ſomnos, oculisve aut pectore noctem
Adcipit: ingeminant curæ; rurſusque reſurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En! quid ago? rurſusne procos inriſa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia ſupplex,
Quos ego ſim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſis, atque ultima Teucrûm
Juſſa, ſequar? quiane auxilio juvat ante levatos,

Aut bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, ſinet; ratibusve ſuperbis
Inviſam adcipiet? neſcis heu! perdita, nec dum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? ſola fugâ nautas comitabor ovantis?
An, Tyriis omnique manu ſtipata meorum,
Inferar? et, quos Sidoniâ vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es; ferroque averte dolorem.
Tu, lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hoſti.
Non licuit, thalami expertem, ſine crimine, vitam
Degere, more feræ; talis nec tangere curas!
Non ſervata fides, cineri promiſſa Sychæo!
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas, celſâ in puppi, jam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma dei, voltu redeuntis eodem,
Obtulit in ſomnis, rurſusque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis flavos, et membra decora juventâ:
Nate deâ, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ te circum ſtent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos, dirumque nefas, in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu:
Num fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?

Jam mare turbari trabibus, ſævasque videbis
Conlucere faces, jam fervere litora flammis;
Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium, et mutabile, ſemper
Femina. Sic fatus nocti ſe inmiſcuit atræ.
Tum vero Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Conripit e ſomno corpus, ſociosque fatigat:
Præcipites vigilate, viri; et conſidite tranſtris:
Solvite vela citi. Deus, æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam, tortosque incidere funis,
Ecce! iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte deorum,
Quisquis es; imperioque iterum paremus ovantes.
Adſis o! placidusque juves; et ſidera cœlo
Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis ſimul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor;
Adnixi torquent ſpumas, et cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina, e ſpeculis ut primam albeſcere lucem
Vidit, et æquatis claſſem procedere velis,
Litoraque et vacuos ſenſit ſine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventisque abſciſſa comas, Pro Juppiter! ibit

Hicc', ait, et noſtris inluſerit advena regnis?
Non arma expedient, totâque ex urbe ſequentur;
Deripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, inpellite remos.—
Quid loquor? aut ubi ſum? Quæ mentem inſania mutat?—
Infelix Dido! nunc te facta inpia tangunt?
Tum decuit, quum ſceptra dabas.—En, dextra fidesque!
Quem ſecum patrios aiunt portare Penatis:
Quem ſubiiſſe humeris, confectum ætate, parentem!—
Non potui abreptum divellere corpus, et undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriisque epulandum ponere menſis?—
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.—Fuiſſet;
Quem metui moritura? Faces in caſtra tuliſſem,
Inpleſſemque foros flammis; natumque, patremque,
Cum genere exſtinxem; memet ſuper ipſa dediſſem.—
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Tuque, harum interpres curarum et conſcia, Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
Et Diræ ultrices, et Di morientis Eliſſæ,
Adcipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et noſtras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare, neceſſe eſt;

Et ſic fata Jovis poſcunt; hic terminus hæret;
At, bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, conplexu avolſus Iuli,
Auxilium inploret, videatque indigna ſuorum
Funera: nec, quum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optatâ luce, fruatur:
Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum ſanguine
fundo.
Tum vos, o Tyrii! ſtirpem et genus omne futurum
Exercete odiis: cinerique hæc mittite noſtro
Munera. Nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque, ſequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt ſe tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas,
Inprecor, arma armis: pugnent ipſique, nepotesque.
Hæc ait, et partis animum verſabat in omnis,
Inviſam quærens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychæi;
Namque ſuam patriâ antiquâ cinis ater habebat:
Annam cara mihi nutrix huc ſiſte ſororem:
Dic, corpus properet fluviali ſpargere lymphâ,
Et pecudes ſecum, et monſtrata piacula, ducat:
Sic veniat: tuque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, finemque inponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.

Sic ait: illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida, et cœptis inmanibus effera, Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
Interfuſa genas, et pallida morte futurâ,
Interiora domûs inrumpit limina, et altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.
Hic, poſtquam Iliacas veſtis, notumque cubile,
Conſpexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata deusque ſinebant,
Adcipite hanc animam, meque his exſolvite curis.
Vixi, et, quem dederat curſum Fortuna, peregi;
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Urbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:
Felix, heu! nimium felix, ſi litora tantum
Numquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ!
Dixit: et, os inpreſſa toro, Moriemur inultæ!
Sed moriamur, ait. Sic, ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et noſtræ ſecum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam, media inter talia ferro
Conlabſam, adſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſasque manus. It clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur Fama per urbem.
Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
Tecta fremunt: reſonat magnis plangoribus æther:

Non aliter, quam ſi inmiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur, perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror fœdans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? Me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes, aræque, parabant?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Spreviſti moriens? Eadem me ad fata vocaſſes;
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, ſic te ut poſitâ crudelis abeſſem?
Exſtinxſti me, teque, ſoror! populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis;
Abluam: et, extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaſerat altos,
Semianimemque ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa, gravis oculos conata adtollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridit ſub pectore volnus.
Ter ſeſe, adtollens cubitoque adnixa, levavit;
Ter revoluta toro eſt, oculisque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuitque repertam.
Tum Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Difficilisque obitus, Irim demiſit Olympo,

Quæ luctantem animam nexosque reſolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte, peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitoque adcenſa furore,
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo ſole colores,
Devolat, et ſupra caput adſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, et dextrâ crinem ſecat. Omnis et una
Dilabſus calor, atque in ventos vita receſſit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER QUINTUS.

Interea medium Æneas jam claſſe tenebat
Certus iter, fluctusque, atros aquilone, ſecabat;
Mœnia reſpiciens, quæ jam infelicis Eliſſæ
Conlucent flammis. Quæ tantum adcenderit ignem,
Cauſſa latet: duri magno ſed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique cœlum;
Olli cæruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab altâ:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus

Conligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, ſi mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transverſa fremunt, et veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum,
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, ſequamur;
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos;
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.
Tum pius Æneas: Equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, et fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior ulla,
Quove magis feſſas optem demittere navis,
Quam quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſten,
Et patris Anchiſæ gremio conplectitur oſſa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela ſecundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite claſſis;
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.

At, procul excelſo miratus vertice montis
Adventum ſociasque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis et pelle Libyſtidis urſæ:
Troïa, Crimiſo conceptum flumine, mater
Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
Gratatur reduces, et gazâ lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.

Poſtera quum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies, ſocios in cœtum litore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto a ſanguine divom,
Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo reliquias, divinique oſſa parentis,
Condidimus terrâ, mæſtasque ſacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adeſt, quem ſemper acerbum,
Semper honoratum, ſic di voluiſtis! habebo.
Hunc ego, Gætulis agerem ſi Syrtibus exſul,
Argolicove mari deprenſus, et urbe Mycenæ;
Annua vota tamen ſollemnisque ordine pompas
Exſequerer, ſtruerenque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius, et oſſa, parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine divom,
Adſumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et, lætum cuncti celebremus honorem,
Poſcamus ventos: atque hæc me ſacra quot annis
Urbe velit poſitâ templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis, Trojâ generatus, Aceſtes
Dat numero capita in navis: adhibete Penatis,
Et patrios epulis, et quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis;
Quique pedum curſu valet, et qui, viribus audax

Aut jaculo incedit melior, levibusque ſagittis,
Seu crudo fidit pugnam conmittere ceſtu:
Cuncti adſint, meritæque exſpectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.
Sic fatus, velat maternâ tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius: ſequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho
Fundit humi; duo lacte novo, duo ſanguine ſacro;
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, ſancte parens, iterum! ſalvete, recepti
Nequidquam cineres! animæque, umbræque, paternæ!
Non licuit finis Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Auſonium, quicumque eſt, quærere Thybrim.
Dixerat hæc; adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina, traxit,
Amplexus placide tumulum, labſusque per aras;
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverſo ſole colores.
Obſtupuit viſu Æneas. Ille, agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula ſerpens,
Libavitque dapes, rurſusque innoxius imo

Succeſſit tumulo, et depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis,
Eſſe putet; cædit binas de more bidentis,
Totque ſues, totidem nigrantis terga juvencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, Manisque Acheronte remiſſos.
Nec non et ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt; onerant aras, mactantque juvencos.
Ordine aëna locant alii; fuſique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, et viſcera torrent.

Exſpectata dies aderat, nonamque ſerenâ
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant;
Famaque finitimos, et clari nomen Aceſtæ,
Excierat: læto conplerant litora cœtu,
Viſuri Æneadas; pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio: ſacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti aurique talenta:
Et tuba conmiſſos medio canit aggere ludos.

Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor, ex omni delectæ claſſe, carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin;
Mox Italus Mneſtheus, genus a quo nomine Mem-
mî;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus, triplici pubes quam Dardana verſu

Inpellunt, terno conſurgunt ordine remi;
Sergeſtusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ: Scyllâque Cloanthus
Cæruleâ; genus unde tibi, Romane Cluenti.
  Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Litora, quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi ſidera Cori:
Tranquillo ſilet, inmotâque adtollitur undâ
Campus, et apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater; unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt, ipſique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, oſtroque, decori:
Cetera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris; intentaque brachia remis;
Intenti exſpectant ſignum, exſultantiaque haurit
Corda pavor pulſans, laudumque adrecta cupido.
  Inde, ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, proſiluere ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos, totumque dehiſcit,
Convolſum remis, roſtrisque tridentibus, æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Conripuere, ruuntque effuſi carcere, currus;
Nec ſic inmiſſis aurigæ undantia lora

Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu, fremituque virûm, ſtudiisque faventum,
Conſonat omne nemus, vocemque incluſa volutant
Litora: pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis,
Turbam inter fremitumque, Gyas; quem deinde Cloanthus,
Conſequitur, melior remis; ſed pondere pinus
Tarda tenet: poſt hos, æquo diſcrimine, Priſtis
Centaurusque locum tendunt ſuperare priorem:
Et nunc Priſtis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc unâ ambæ, junctisque feruntur
Frontibus, et longâ ſulcant vada ſalſa carinâ.
Jamque propinquabant ſcopulo, metamque tenebant;
Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis conpellat voce Menœten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige greſſum;
Litus ama, et læva ſtringat, ſine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit: ſed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diverſus abis? iterum: pete ſaxa, Menœte:
Cum clamore Gyas revocabat; et ecce! Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, et propiora tenentem.
Ille, inter navemque Gyæ, ſcopulosque ſonantis,
Radit iter lævum interior, ſubitoque priorem
Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.

Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
Nec lacrimis caruere genæ; ſegnemque Menœten;
Oblitus decorisque ſui, ſociûmque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab altâ:
Ipſe gubernaculo rector ſubit, ipſe magiſter,
Hortatùrque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidâque fluens in veſte, Menœtes,
Summa petit ſcopuli, ſiccâque in rupe reſedit.
Illum et labentem Teucri, et riſere natantem,
Et ſalſos rident revomentem pectore fluctus.

Hic læta extremis ſpes eſt adcenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheique, Gyan ſuperare morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopuloque propinquat:
Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ;
Parte prior, partim roſtro premit æmula Priſtis.
At mediâ ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus: Nunc, nunc inſurgite remis,
Hectorei ſocii, Trojæ quos ſorte ſupremâ
Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus uſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo;
Quamquam o! ſed ſuperent, quibus hoc, Neptune, dediſti;
Extremos pudeat rediiſſe: hoc vincite, cives,

Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum; tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora, quatit; ſudor fluit undique rivis.
Adtulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque, furens animi, dum proram ad ſaxa ſub-
urguet
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, inliſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, et magno clamore morantur;
Ferratasque trudes et acutâ cuſpide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis ſpeluncâ ſubito conmota columba,
Cui domus et dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem; mox, aëre labſa quieto,
Radit iter liquidum, celeris neque conmovet alas:
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fugâ ſecat ultima Priſtis
Aequora; ſic illam fert inpetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibusque vadis; fruſtraque vocantem
Auxilia, et fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram,

Conſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus;
Quem petit, et ſummis adnixus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique ſequentem
Inſtigant ſtudiis, reſonatque fragoribus æther.
Hi, proprium decus et partum indignantur honorem
Ni teneant, vitamque volunt pro laude paciſci;
Hos ſucceſſus alit; poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni, palmas ponto tendens utraſque, Cloanthus
Fudiſſetque preces, divoſque in vota vocaſſet:
Di, quibus imperium eſt pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Conſtituam ante aras, voti reus; extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus; Panopeaque virgo,
Et pater ipſe manu magnâ Portunus, euntem
Inpulit: illa Noto citius, volucrique ſagittâ,
Ad terram fugit, et portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magnâ præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in navis ternos optare juvencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:

Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit;
Intextusque puer frondoſâ regius Idâ
Velocis jaculo cervos, curſuque, fatigat
Acer, anhelanti ſimilis; quem præpes ab Idâ
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequidquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes; ſævitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Lævibus huic, hamis conſertam auroque trilicem,
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor apud rapidum Simoënta ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleos curſu palantis Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas;
Cymbiaque, argento perfecta, atque aſpera ſignis.
  Jamque adeo donati omnes, opibusque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora tænîs;
Quum, ſævo e ſcopulo multâ vix arte revolſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Inriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis, ſæpe viæ deprenſus in aggere, ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit; aut gravis ictu
Seminecem liquit ſaxi, lacerumque, viator;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et ſibila colla

Arduus adtollens; pars, volnere clauda, retentat
Nexantem nodis, ſeque in ſua membra plicantem:
Tali remigio navis ſe tarda movebat;
Vela facit tamen, et velis ſubit oſtia plenis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus, ſociosque reductos:
Olli ſerva datur, operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus Pholoë, geminique ſub ubere nati.
Hoc pius Æneas miſſo certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant ſilvæ; mediâque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, exſtructoque reſedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mixtique Sicani;
Niſus et Euryalus primi:
Euryalus, formâ inſignis, viridique juventâ;
Niſus, amore pio pueri: quos deinde ſecutus
Regius, egregiâ Priami de ſtirpe, Diores:
Hunc Salius, ſimul et Patron; quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeææ ſanguine gentis:
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopesque,
Adſueti ſilvis, comites ſenioris Aceſtæ:
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde locutus:

Adcipite hæc animis, lætaſque advertite mentis:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnoſſia bina dabo, levato lucida ferro,
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem;
Omnibus hicc' erit unus honos: tres præmia primi
Adcipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum, phaleris inſignem, victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis
Threiciis; lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti ſubnectit fibula gemmâ:
Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt, ſignoque repente
Conripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt,
Effuſi nimbo ſimiles; ſimul ultima ſignant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus
Emicat; et ventis, et fulminis ocior alis.
Proxumus huic, longo ſed proxumus intervallo,
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus:
Euryalumque Helymus ſequitur: quo deinde ſub ipſo
Ecce! volat, calcemque terit jam calce, Diores,
Incumbens humero: ſpatia et ſi plura ſuperſint,
Transeat elabſus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere ſpatio extremo, feſſique, ſub ipſam
Finem adventabant; levi cum ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis ut forte juvencis
Fuſus humum, viridisque ſuper madeſecerat herbas.

Hic juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo; ſed pronus in ipſo
Concidit inmundoque fimo, ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus, amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio per lubrica ſurgens;
Ille autem ſpiſſâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, et, munere victor amici,
Prima tenet, plauſuque volat, fremituque ſecundo.
Poſt Helymus ſubit, et, nunc tertia palma, Diores.
Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, et ora
Prima patrum, magnis Salius clamoribus inplet,
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
Gratior et pulcro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, et magnâ proclamat voce, Diores,
Qui ſubiit palmæ, fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam movet ordine nemo:
Me liceat caſus miſerari inſontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli inmane leonis
Dat Salio, villis oneroſum atque unguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te labſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, Fortuna inimica tuliſſet.
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, et udo

Turpia membra fimo. Riſit pater optimus olli,
Et clipeum efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptuni, ſacro Danais, de poſte refixum:
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt, ubi confecti curſus, et dona peregit:
Nunc, ſi cui virtus, animusque in pectore præſens,
Adſit, et evinctis adtollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnæ proponit honorem:
Victori, velatum auro vittisque, juvencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora, continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm ſe murmure tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra;
Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,
Victorem Buten, inmani corpore qui ſe,
Bebryciâ veniens Amyci de gente, ferebat,
Perculit, et fulvâ moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere ceſtus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate deâ, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,

Quæ finis ſtandi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proxumus ut viridante toro conſederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis deus ille, magiſter
Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, et ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc: Non laudis amor, non gloria, ceſſit,
Pulſa metu; ſed enim gelidus tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigentque effetæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quâque inprobus iſte
Exſultat fidens, ſi nunc foret illa Juventas;
Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco,
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos inmani pondere ceſtus
Projecit; quibus acer Eryx in prœlia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto, ferroque, rigebant.
Ante omnis ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat:
Magnanimusque Anchiſiades et pondus et ipſa
Huc illuc vinclorum inmenſa volumina verſat.
Tum ſenior talis referebat pectore voces:

Quid, ſi quis ceſtus ipſius et Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus;
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula nec dum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed, ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes;
Æquemus pugnas: Erycis tibi terga remitto;
Solve metus; et tu Trojanos exue ceſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacer-
tosque,
Exuit, atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſa ceſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit, in digitos extemplo adrectus, uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu;
Inmiſcentque manus manibus, pugnamque laceſ-
ſunt:
Ille pedum melior motu, fretusque juventâ;
Hic membris et mole valens, ſed tarda trementi
Genua labant, vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter ſe volnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant; et pectore vaſtos
Dant ſonitus; erratque auris et tempora circum

Crebra manus; duro crepitant ſub volnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſuque inmotus eodem
Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus, exit:
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adſultibus inritus urguet.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elabſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit: et ultro,
Ipſe gravis, graviterque, ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Idâ in magnâ, radicibus eruta, pinus.
Conſurgunt ſtudiis Teucri, et Trinacria pubes;
It clamor cœlo: primusque adcurrit Aceſtes,
Æquævumque ab humo miſerans adtollit amicum.
At, non tardatus caſu neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat irâ:
Tum pudor incendit vires, et conſcia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora, nec requies: quam multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant, ſic denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat, verſatque, Dareta.
Tum pater Æneas procedere longius iras,

Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis;
Sed finem inpoſuit pugnæ: feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, converſaque numina, ſentis?
Cede deo. Dixitque, et prœlia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, craſſumque cruorem
Ore ejectantem, mixtosque in ſanguine dentes,
Ducunt ad navis; galeamque, enſemque, vocati
Adcipiunt: palmam Entello, taurumque, relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauroque ſuperbus:
Nate deâ, vosque, hæc, inquit, cognoſcite, Teucri;
Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires,
Et quâ ſervetis revocatum a morte Dareta.
Dixit; et adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum adſtabat pugnæ; durosque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua ceſtus
Arduus, effractoque inliſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper talis effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perſolvo: hic victor ceſtus, artemque, repono.
Protenus Æneas celeri certare ſagittâ
Invitat, qui forte velint; et præmia ponit:

Ingentique manus malum de nave Sereſti
Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea ſortem
Adcepit galea; et primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnis exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus, o clariſſime! frater,
Pandare; qui quondam, juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus, galeâque imâ, ſubſidit Aceſtes;
Auſus et ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus,
Pro ſe quisque, viri; et depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum, nervo ſtridente, ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucris diverberat auras;
Et venit, adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu,
Alta petens; pariterque oculos, telumque, tetendit.
Aſt ipſam miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos, et vincula linea, rupit,
Quîs innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,

Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus; et, alis
Plaudentem, nigrâ figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Ætheriis, fixamque refert delabſa ſagittam.
Amiſſâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Oſtentans artemque pater, arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubitum objicitur, magnoque futurum
Augurio, monſtrum: docuit poſt exitus ingens;
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque, volans liquidis in nubibus, arſit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuisque receſſit
Conſumta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia ſidera ducunt.
Adtonitis hæſere animis, ſuperosque precati
Trinacrii, Teucrique viri: nec maxumus omen
Abnuit Æneas; ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auſpiciis exſortem ducere honores.
Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis,
Cratera inpreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monumentum, et pignus, amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnis victorem adpellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori;
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.

Proxumus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe, comitemque, inpubis Iuli,
Epytiden vocat; et fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age; et, Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſusque inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, et ſeſe oſtendat in armis,
Dic, ait. Ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, et campos jubet eſſe patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Trojæque, juventus.
Omnibus in morem tonſâ coma preſſa coronâ:
Cornea bina ferunt præfixo haſtilia ferro;
Pars levis humero pharetras; it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tris equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores; pueri bis ſeni, quemque ſecuti
Agmine partito, fulgent, paribusque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem,
Nomen avi referens, Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis; veſtigia primi
Alba pedis, frontemque oſtentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini;
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formâque ante omnis pulcher, Iulus

Sidonio eſt invectus equo, quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum, et pignus, amoris.
Cetera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
  Excipiunt plauſu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ; veterumque adgnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum, oculosque, ſuorum
Luſtravere in equis; ſignum clamore paratis
Epytides longe dedit, inſonuitque flagello.
Olli diſcurrere pares, atque agmina terni
Diductis ſolvere choris; rurſusque vocati
Convertere vias, infeſtaque tela tulere.
Inde alios ineunt curſus, aliosque recurſus,
Adverſis ſpatiis, alternisque orbibus orbes
Inpediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis:
Et nunc terga fugâ nudant; nunc ſpicula vertunt
Infenſi; factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Cretâ fertur Labyrinthus in altâ
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuiſſe dolum, quâ ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus, et inremeabilis, error.
Haud alio Teucrûm nati veſtigia curſu
Inpediunt, texuntque fugas et prælia ludo:
Delphinum ſimiles; qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque ſecant, luduntque per undas.

Hunc morem, hos curſus, atque hæc certamina, primus
Aſcanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes,
Albani docuere ſuos: hinc maxuma porro
Adcepit Roma, et patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
  Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſollemnia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventosque adſpirat eunti,
Multa movens, nec dum antiquum ſaturata dolorem.
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, et litora luſtrat,
Deſertosque videt portus, claſſemque relictam:
At procul in ſolâ ſecretæ Troades actâ
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum adſpectabant flentes. Heu tot vada feſſis,
Et tantum ſupereſſe maris! vox omnibus una.
Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe, haud ignara nocendi,
Conjicit; et faciemque deæ, veſtemque, reponit:
Fit Beroë, Tmarii conjunx longæva Dorycli;
Cui genus, et quondam nomen, natique fuiſſent:

Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriæ ſub mœnibus! o gens
Infelix! cui te exitio Fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas;
Cum freta, cum terras omnis, tot inhoſpita ſaxa,
Sideraque, emenſæ ferimur; dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes:
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria! et, rapti nequidquam ex hoſte, Penates!
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
Quin agite, et mecum infauſtas exurite puppes.
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentis dare viſa faces. Hic quærite Trojam;
Hic domus eſt, inquit, vobis. Jam tempus agi res;
Nec tantis mora prodigiis. En! quatuor aræ
Neptuno. Deus ipſe faces, animumque, miniſtrat.
Hæc memorans, prima infenſum vi conripit ignem,
Sublatâque procul dextrâ connixa coruſcat;
Et jacit. Adrectæ mentes, ſtupefactaque corda,
Iliadum. Hic una e multis, quæ maxuma natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:

Non Beroë vobis, non hæc Rhœteia, matres,
Eſt Dorycli conjunx. Divini ſigna decòris,
Ardentisque notate oculos: qui ſpiritus illi,
Qui voltus, vocisque ſonus, et greſſus eunti!
Ipſa egomet dudum Beroën digreſſa reliqui
Ægram, indignantem, tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata.

At matres primo, ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, ſpectare ratis, miſerum inter amorem
Præſentis terræ, fatisque vocantia regna:
Quum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vèro, adtonitæ monſtris, actæque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars ſpoliant aras; frondem, ac virgulta, facesque,
Conjiciunt. Furit inmiſſis Volcanus habenis
Tranſtra per, et remos, et pictas abiete puppis.

Nuntius Anchiſæ ad tumulum, cuneosque theatri,
Incenſas perfert navis Eumelus: et ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Aſcanius, curſus ut lætus equeſtris
Ducebat, ſic acer equo turbata petívit
Caſtra; nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quò nunc, quo tenditis, inquit,
Heu! miſeræ cives? non hoſtem, inimicaque caſtra

Argivûm, veſtras ſpes uritis. En! ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes projecit inanem;
Quâ, ludo indutus, belli ſimulacra ciebat.
Adcelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diverſa metu per litora paſſim
Diffugiunt; ſilvasque, et ſicubi concava furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque; ſuosque
Mutatæ adgnoſcunt, excuſſaque pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ, atque incendia, vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stuppa, vomens tardum fumum; lentusque carinas
Eſt vapor, et toto deſcendit corpore peſtis;
Nec vires heroum, infuſaque flumina, proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
Juppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater; et tenuis Teucrûm res eripe leto.
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte; tuâ meque obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat, quum, effuſis imbribus, atra
Tempeſtas ſine more furit; tonitruque tremiſcunt
Ardua terrarum, et campi; ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſisque nigerrimus auſtris,
Inplenturque ſuper puppes; ſemiuſta madeſcunt
Robora. Reſtinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amiſſis, ſervatæ a peſte carinæ.

At pater Æneas, caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc, pectore curas
Mutabat verſans; Siculisne reſideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multâque inſignem reddidit arte,
Hic reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ ſatorum poſceret ordo:
Isque his Ænean ſolatus vocibus infit:
Nate deâ, quo fata trahunt, retrahuntque, ſequamur;
Quidquid erit: ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius, divinæ ſtirpis, Aceſtes;
Hunc cape conſiliis ſocium, et conjunge volentem:
Huic trade, amiſſis ſuperant qui navibus, et quos
Pertæſum magni incepti, rerumque tuarum, eſt;
Longævosque ſenes, ac, feſſas æquore, matres:
Et quidquid tecum invalidum, metuensque pericli eſt,
Delige; et his abeant terris, ſine, mœnia feſſi:
Urbem adpellabunt, permiſſo nomine, Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici:
Tum vero in curas animum diducitur omnis;
Et Nox atra polum, bigis ſubvecta, tenebat.
Viſa dehinc cælo facies delabſa parentis
Anchiſæ ſubito talis effundere voces:
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,

Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio: qui claſſibus ignem
Depulit, et cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior. Lectos juvenes, fortiſſima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atque aſpera cultu,
Debellanda tibi Latio eſt. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Averna per alta
Congreſſus pete, nate, meos. Non me inpia namque
Tartara habent, triſtes umbræ; ſed amœna piorum
Concilia, Elyſiumque, colo. Huc caſta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et quæ dentur mœnia, diſces.
Jamque vale! torquet medios Nox humida curſus;
Et me ſævus equis Oriens adflavit anhelis.
Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te noſtris conplexibus arcet?
Hæc memorans cinerem, et ſopitos ſuſcitat ignis;
Pergameumque Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
Farre pio, et plenâ ſupplex veneratur acerrâ.
Extemplo ſocios primumque arceſſit Aceſten,
Et Jovis imperium, et cari præcepta parentis,
Edocet; et quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis, nec juſſa recuſat Aceſtes.
Transſcribunt urbi matres, populumque volentem

Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipſi tranſtra novant, flammisque ambeſa reponunt
Robora navigiis; aptant remosque, rudentisque;
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
Sortitusque domos: hoc Ilium, et hæc loca Trojam,
Eſſe jubet. Gaudet regno Trojanus Aceſtes;
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum, vicina aſtris, Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ; tumuloque ſacerdos,
Ac lucus late ſacer, additur Anchiſeo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi ſtraverunt æquora venti,
Creber et adſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;
Conplexi inter ſe noctemque, diemque, morantur.
Ipſæ jam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies, et non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrimans conmendat Aceſtæ.
Tris Eryci vitulos, et Tempeſtatibus agnam,
Cædere deinde jubet; ſolvique ex ordine funem.
Ipſe, caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prorâ, pateram tenet, extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur, ſurgens a puppi, ventus euntis:
Certatim ſocii feriunt mare, et æquora verrunt.

At Venus interea Neptunum, exercita curis,
Adloquitur; taliſque effundit pectore queſtus:
Junonis gravis ira nec exſaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces deſcendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quieſcit.
Non mediâ de gente Phrygum exediſſe nefandis
Urbem odiis ſatis eſt; non pœnam traxe per omnem
Reliquias: Trojæ cineres atque oſſa peremtæ
Inſequitur. Cauſſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi, nuper Libycis, tu teſtis, in undis
Quam molem ſubito excierit: maria omnia cœlo
Miſcuit, Æoliis nequidquam freta procellis;
In regnis hoc auſa tuis.
Per ſcelus ecce! etiam Trojanis matribus actis
Exuſſit fœde puppis; et claſſe ſubegit
Amiſſâ ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi; liceat Laurentem adtingere Thybrim;
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis: merui quoque: ſæpe furores
Conpreſſi, et rabiem tantam, cœlique mariſque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque teſtor,
Æneæ mihi cura tui. Quum Troia Achilles
Exanimata ſequens inpingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti

Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Ænean, nec Dîs nec viribus æquis,
Nube cavâ rapui: cuperem quum vertere ab imo,
Structa meis manibus, perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perſtat mihi: pelle timorem:
Tutus, quos optas, portus adcedet Averni.
Unus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret;
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulſit pectora dictis,
Jungit equos auro genitor, ſpumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
Cæruleo per ſumma levis volat æquora curru.
Subſidunt undæ; tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies; inmania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.
Unâ omnes fecere pedem; pariterque ſiniſtros,
Nunc dextros, ſolvere ſinus; unâ ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt ſua flamina claſſem.

Princeps ante omnis denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamque fere mediam cœli Nox humida metam
Contigerat; placidâ laxarant membra quiete,
Sub remis fuſi per dura ſedilia, nautæ;
Quum levis ætheriis delabſus Somnus ab aſtris
Aëra dimovit tenebroſum, et diſpulit umbras;
Te, Palinure, petens, tibi ſomnia triſtia portans
Inſonti; puppique deus conſedit in altâ,
Phorbanti ſimilis; funditque has ore loquelas:
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem;
Æquatæ ſpirant auræ: datur hora quieti;
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori.
Ipſe ego paulliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi voltum, fluctusque quietos,
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Ænean credam quid enim? fallacibus auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat, clavumque adfixus, et hærens,
Nusquam amittebat, oculosque ſub aſtra tenebat.
Ecce! deus ramum, Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygiâ, ſuper utraque quaſſat
Tempora; cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et, ſuper incumbens, cum puppis parte revolſâ,
Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequidquam ſæpe vocantem.

Ipſe volans tenuis ſe ſuſtulit ales ad auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficilis quondam, multorumque oſſibus albos;
Tum rauca adſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:
Quum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit; et ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici:
O, nimium cœlo et pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignotâ, Palinure, jacebis arenâ!

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, claſſique inmittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et litora curvæ
Prætexunt puppes: juvenum manus emicat ardens
Litus in Heſperium; quærit pars ſemina flammæ,
Abſtruſa in venis ſilicis; pars denſa ferarum
Tecta rapit, ſilvas; inventaque flumina monſtrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præſidet, horrendæque procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem, animumque,
Delius inſpirat vates, aperitque futura.
Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama eſt, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere, cœlo

Inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicâque levis tandem ſuper adſtitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, ſacravit
Remigium alarum, poſuitque inmania templa.
In foribus letum Androgei: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi, miſerum! ſeptena quot annis
Corpora natorum; ſtat ductis ſortibus urna:
Contra, elata mari, reſpondet Gnoſia tellus.
Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphaë, mixtumque genus prolesque biformis,
Minotaurus ineſt, Veneris monumenta nefandæ:
Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
Magnum reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus, ipſe dolos tecti ambagesque reſolvit,
Cæca regens filo veſtigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, ſineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. Quin protenus omne
Perlegerent oculis; ni jam præmiſſus Achates
Adforet, atque unâ, Phœbi Triviæque ſacerdos,
Deiphobe Glauci; fatur quæ talia regi:
Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas, de more, bidentis.

Talibus adfata Ænean, (nec ſacra morantur
Juſſa viri) Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum;

Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poſcere fata
Tempus, ait: deus, ecce! deus. Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non voltus, non color, unus,
Non comtæ manſere comæ; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale ſonans; adflata eſt numine quando
Jam propiore dei. Ceſſas in vota precesque,
Tros, ait, Ænea? ceſſas? neque enim ante dehiſcent
Adtonitæ magna ora domûs. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, gravis Trojæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusque,
Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras,
Tot maria intravi, duce te, penitusque repoſtas
Maſſylûm gentis, prætentaque Syrtibus arva;
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojanâ tenus fuerit Fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ, jam fas eſt, parcite genti,
Dique, deæque, omnes; quibus obſtitit Ilium, et ingens
Gloria Dardaniæ. Tuque, o ſanctiſſima vates!
Præſcia venturi, da, non indebita poſco
Regna meis fatis, Latio conſidere Teucros,
Errantisque deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo, et Triviæ, ſolido de marmore templum

Inſtituam, feſtosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris:
Hic ego namque tuas ſortis, arcanaque fata,
Dicta meæ genti, ponam, lectosque ſacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent, rapidis ludibria ventis:
Ipſa canas oro. Finem dedit ore loquendi.
At, Phœbi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jamque domûs patuere ingentia centum
Sponte ſuâ, vatisque ferunt reſponſa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terrâ graviora manent. In regna Lavinî
Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam;
Sed non et veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim, multo ſpumantem ſanguine, cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles;
Natus et ipſe deâ. Nec, Teucris addita, Juno
Usquam aberit. Quum tu ſupplex, in rebus egenis,
Quas gentis Italûm, aut quas non oraveris urbis!
Cauſſa mali tanti conjunx iterum, hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis; ſed contra audentior ito,
Quâ tua te Fortuna ſinet. Via prima ſalutis,

Quod minime reris, Graiâ pandetur ab urbe.
  Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens: ea frena furenti
Concutit, et ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primum ceſſit furor, et rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo! nova mî facies, inopinave, ſurgit;
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis
Dicitur, et tenebroſa palus Acheronte refuſo;
Ire ad conſpectum cari genitoris, et ora,
Contingat: doceas iter, et ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, et mille ſequentia tela,
Eripui his humeris; medioque ex hoſte recepi:
Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnis pelagique minas cœlique, ferebat
Invalidus, vires ultra, ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique, patriſque,
Alma, precor, miſerere: potes namque omnia; nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit Manis arceſſere conjugis Orpheus,
Threiciâ fretus citharâ, fidibusque canoris;
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque, reditque, viam toties: quid Theſea, magnum

Quid memorem Alciden? Et mî genus ab Jove
ſummo.
Talibus orabat dictis, araſque tenebat;
Quum ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine divom,
Tros Anchiſiada, facilis deſcenſus Averno eſt;
Noctes, atque dies, patet atri janua Ditis;
Sed revocare gradum, ſuperaſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. Pauci, quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dîs geniti, potuere. Tenent media omnia ſilvæ,
Cocytusque ſinu labens circumvenit atro.
Quod ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et inſano juvat indulgere labori;
Adcipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opacâ,
Aureus et foliis et lento vimine, ramus,
Junoni infernæ dictus ſacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta ſubire,
Auricomos quam quis decerpſerit arbore fetus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avolſo non deficit alter
Aureus; et ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo alte veſtiga oculis, et rite repertum
Carpe manu: namque ipſe volens, facilisque, ſe-
quetur,
Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.

Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu neſcis! totamque inceſtat funere claſſem;
Dum conſulta petis, noſtroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, et conde ſepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Adſpicies. Dixit; preſſoque obmutuit ore.
Æneas, mæſto defixus lumina voltu,
Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat
Eventus animo ſecum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandum,
Diceret. Atque illi Miſenum in litore ſicco,
Ut venere, vident, indignâ morte peremtum:
Miſenum Æoliden; quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemque adcendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis obibat, et haſtâ:
Poſtquam illum vitâ victor ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum, forte cavâ dum perſonat æquora conchâ,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſâ inmerſerat undâ.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant;

Præcipue pius Æneas: tum juſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes, aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
  Itur in antiquam ſilvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat, icta ſecuribus, ilex:
Fraxineæque trabes cuneis, et fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentis montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribusque adcingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Adſpectans ſilvam inmenſam, et ſic voce precatur:
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu! nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſidere ſolo. Tum maxumus heros
Maternas adgnoſcit avis, lætusque precatur:
Eſte duces, o! ſi qua via eſt, curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque, o! dubiis ne deſice rebus,
Diva parens. Sic effatus veſtigia preſſit;
Obſervans, quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt ſe celeres; liquidumque per aëra labſæ,
Sedibus optatis geminæ ſuper arbore ſidunt;

Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſilvis brumali frigore viſcum
Fronde virere novâ, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos:
Talis erat ſpecies auri, frondentis opacâ
Ilice; ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Æneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio, pinguem tædis, et robore ſecto
Ingentem, ſtruxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et feralis ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices, et aëna, undantia flammis,
Expediunt; corpusque lavant frigentis, et unguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque ſuper veſtis, velamina nota,
Conjiciunt: pars ingenti ſubiere feretro,
Triſte miniſterium! et ſubjectam, more parentum
Averſi, tenuere facem. Congeſta cremantur
Turea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam conlabſi cineres, et flamma quievit,
Reliquias vino, et bibulam lavere favillam;
Oſſaque lecta cado texit Corynæus aëno.
Idem ter ſocios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi, et ramo felicis olivæ;
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.

At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Inponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte ſub aërio; qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.
His actis propere exſequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque inmanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam ſuper haud ullæ poterant inpune volantes
Tendere iter pennis: talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.
Quatuor hic primum nigrantis terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos;
Et, ſummas carpens media inter cornua ſætas,
Ignibus inponit ſacris, libamina prima;
Voce vocans Hecaten, Cœloque Ereboque poten-
tem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque ſorori,
Enſe ferit, ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida inponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuper oleum infundens ardentibus extis.
Ecce! autem, primi ſub lumina ſolis et ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, et juga cœpta moveri
Silvarum, viſæque canes ululare per umbram,
Adventante deâ. Procul o! procul eſte, profani!

Conclamat vates, totoque abſiſtite luco:
Tuque invade viam, vaginâque eripe ferrum;
Nunc animis opus, Æneа, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe inmiſit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Di, quibus imperium eſt animarum, Umbræque ſilentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui; ſit, numine veſtro,
Pandere res, altâ terrâ et caligine merſas.
Ibant obſcuri ſolâ ſub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna:
Quale per incertam Lunam, ſub luce malignâ,
Eſt iter in ſilvis; ubi cœlum condidit umbrâ
Juppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum, primisque in faucibus Orci,
Luctus, et ultrices poſuere cubilia Curæ;
Pallentesque habitant Morbi, triſtisque Senectus,
Et Metus, et maleſuada Fames, ac turpis Egeſtas,
Terribiles viſu formæ; Letumque, Labosque;
Tum conſanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque adverſo in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos, annoſaque brachia, pandit
Ulmus, opaca, ingens; quam ſedem Somnia volgo

Vana tenere ferunt, foliisque ſub omnibus hærent:
Multaque præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis umbræ.
Conripit hic, ſubitâ trepidus formidine, ferrum
Æneas; ſtrictamque aciem venientibus obfert:
Et, ni docta comes tenuis ſine corpore vitas
Admoneat volitare cavâ ſub imagine formæ,
Inruat, et fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno, vaſtâque voragine, gurges
Æſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, et flumina, ſervat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet; ſtant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, velisque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed cruda deo, viridisque, ſenectus.
Huc omnis turba, ad ripas effuſa, ruebat;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum; pueri, innuptæque puellæ,
Inpoſitique rogis juvenes ante ora parentum:
Quam multa in ſilvis autumni frigore primo
Labſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto

Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum rugat, atque oris inmittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere curſum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc adcipit illos;
Aſt alios, longe ſubmotos, arcet arenâ.
Æneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo! quid volt concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſâ generate, deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
Di cujus jurare timent, et fallere, numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba eſt;
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, ſepulti:
Nec ripas datur horrendas, et rauca fluenta,
Transportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt.
Conſtitit Anchiſâ ſatus, et veſtigia preſſit;
Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mæſtos, et mortis honore carentis,
Leucaſpim, et Lyciæ ductorem claſſis Oronten:
Quos, ſimul a Trojâ ventoſa per æquora vectos,
Obruit auſter, aquâ involvens navemque, virosque.

Ecce! gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſervat,
Exciderat puppi, mediis effuſus in undis.
Hunc ubi vix multâ mæſtum cognovit in umbrâ;
Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic age: namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat
Venturum Auſonios. En! hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Ánchiſiada, nec me deus æquore merſit.
Namque gubernaclum, multâ vi forte revolſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aſpera juro,
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quam tua ne, ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis navis ſurgentibus undis.
Tris notus hibernas inmenſa per æquora noctis
Vexit me violentus aquâ: vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſummâ ſublimis ab undâ.
Paullatim adnabam terræ: jam tuta tenebam;
Ni gens crudelis, madidâ cum veſte gravatum,
Prenſantemque uncis manibus capita aſpera montis,
Ferro invaſiſſet; prædamque ignava petiſſet.
Nunc me fluctus habet, verſantque in litore venti.
Quod, te per cœli jocundum lumen, et auras,
Per genitorem, oro, per ſpes ſurgentis Iuli;

Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi diva creatrix
Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine divom
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem),
Da dextram miſero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit quum talia vates:
Unde hæc, o Palinure! tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque ſeverum
Eumenidum, adſpicies; ripamve injuſſus adibis?
Deſine fata deûm flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſûs:
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt;
Et ſtatuent tumulum, et tumulo ſollemnia mittent,
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſusque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant;
Navita quos jam inde ut Stygiâ proſpexit ab undâ
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; jam iſtinc et conprime greſſum.
Umbrarum hic locus eſt, Somni, Noctisque ſoporæ:

Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Adcepiſſe lacu, nec Theſea, Pirithoumque;
Dîs quamquam geniti, atque invicti viribus, eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit
Ipſius a ſolio regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates:
Nullæ hic inſidiæ tales; abſiſte moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor, antro
Æternum latrans, exſanguis terreat umbras:
Caſta licet patrui ſervet Proſerpina limen.
Troius Æneas, pietate inſignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi deſcendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum, qui veſte latebat)
Adgnoſcas. Tumida ex irâ, tum corda reſidunt;
Nec plura his. Ille, admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo poſt tempore viſum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa ſedebant,
Deturbat, laxatque foros; ſimul adcipit alveo
Ingentem Ænean: gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, et multam adcepit rimoſa paludem.
Tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
Informi limo, glaucâque exponit in ulvâ.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci

Perſonat, adverſo recubans inmanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle ſoporatam et medicatis frugibus, offam
Objicit. Ille, fame rabida, tria guttura pandens,
Conripit objectam, atque inmania terga reſolvit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, cuſtode ſepulto;
Evaditque celer ripam inremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
Infantumque animæ flentes; in limine primo
Quos dulcis vitæ, exſortis et ab ubere raptos,
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.
Hos juxta falſo damnati crimine mortis.
Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice, ſedes:
Quæſitor Minos urnam movet: ille ſilentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mæſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperere manu; lucemque peroſi,
Projecere animas. Quam vellent æthere in alto
Nunc et pauperiem, et duros perferre labores!
Fas obſtat, triſtique palus inamabilis undâ
Adligat, et novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi: ſic illos nomine dicunt.
Hic, quos duros amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit: curæ non ipſâ in morte relinquunt.

His Phædram, Procrinque, locis, mæſtamque Eriphylen,
Crudelis nati monſtrantem volnera, cernit;
Evadnenque, et Paſiphaën: his Laodamia
It comes, et juvenis quondam, nunc femina Cænis
Rurſus, et in veterem fato revoluta figuram.
  Inter quas Phœniſſa, recens a volnere, Dido
Errabat ſilvâ in magnâ: quam Troius heros,
Ut primum juxta ſtetit, adgnovitque per umbras
Obſcuram, qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat, per nubila Lunam;
Demiſit lacrimas, dulcique adfatus amore eſt:
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat exſtinctam, ferroque extrema ſecutam?
Funeris heu! tibi cauſſa fui? Per ſidera juro,
Per ſuperos, et, ſi qua fides tellure ſub imâ eſt;
Invitus, regina, tuo de litore ceſſi.
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu, cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere ſuis; nec credere quivi
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque adſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc eſt.
Talibus Æneas, ardentem et torva tuentem,
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat:
Illa, ſolo fixos, oculos averſa tenebat;
Nec magis incepto voltum ſermone movetur

Quam ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes:
Tandem conripuit ſeſe, atque inimica reſugit
In nemus umbriferum; conjunx ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquatque Sychæus amorem.
Nec minus Æneas, caſu percuſſus iniquo,
Proſequitur lacrimans longe, et miſeratur euntem.
Inde datum molitur iter: jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopæus, et Adraſti pallentis imago.
Hic, multum fleti ad ſuperos, belloque caduci,
Dardanidæ: quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique ſacrum Polyphœten,
Idæumque, etiam currus, etiam arma, tenentem.
Circumſtant animæ dextrâ, lævâque, frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: juvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſſas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratis; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor fruſtratur hiantis.
Atque hic Priamiden, laniatum corpore toto,
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusque ambas; populataque tempora raptis

Auribus, et truncas inhoneſto volnere naris.
Vix adeo adgnovit pavitantem, et dira tegentem
Supplicia; et notis conpellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucri,
Quis tam crudelis optavit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama ſupremâ
Nocte tulit, feſſum vaſtâ te cæde Pelaſgûm
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
Conſtitui, et magnâ manis ter voce vocavi.
Nomen et arma locum ſervant. Te, amice, nequivi
Conſpicere, et patriâ decedens ponere terrâ.
Ad quæ Priamides: Nihil o tibi, amice! relictum:
Omnia Deiphobo ſolviſti, et funeris umbris.
Sed me fata mea et ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque, ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti; et nimium meminiſſe neceſſe eſt.
Quum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis adtulit alvo;
Illa, chorum ſimulans, evantis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, et ſummâ Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis, ſomnoque gravatum,
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjunx arma omnia tectis

Emovet, et fidum capiti ſubduxerat enſem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam exſtingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? inrumpunt thalamo; comes additus unâ
Hortator ſcelerum Æolides. Di, talia Graiis
Inſtaurate; pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui vivum caſus, age fare viciſſim,
Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divom? an, quæ te Fortuna fatigat,
Ut triſtis ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium ætherio curſu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partis ubi ſe via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit;
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, et ad inpia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne ſævi, magna ſacerdos;
Diſcedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, noſtrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubito, et ſub rupe ſiniſtrâ
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:

Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa, ingens, ſolidoque adamante columnæ:
Vis ut nulla virûm, non ipſi exſcindere ferro
Cœlicolæ valeant: ſtat ferrea turris ad auras:
Tiſiphoneque ſedens, pallâ ſuccincta cruentâ,
Veſtibulum exſomnis ſervat, noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, et ſæva ſonare
Verbera: tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumque exterritus hauſit.
Quæ ſcelerum facies? o virgo! effare: quibusve
Urguentur pœnis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclute Teucrûm,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen;
Sed me, quum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnoſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna,
Caſtigatque, auditque dolos, ſubigitque fateri,
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram conmiſſa piacula mortem.
Continuo ſontis ultrix, adcincta flagello,
Tiſiphone quatit inſultans, torvosque ſiniſtrâ
Intentans anguis, vocat agmina ſæva ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ. Cernis, cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris inmanis hiatibus, Hydra

Sævior intus habet ſedem: tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub umbras,
Quantus ad ætherium cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloidas geminos, inmania, vidi,
Corpora: qui manibus magnum reſcindere cœlum
Adgreſſi, ſuperisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis, et ſonitus imitatur Olympi.
Quatuor hicc' invectus equis, et lampada quaſſans,
Per Graiûm populos, mediæque per Elidis urbem,
Ibat ovans, divomque ſibi poſcebat honorem.
Demens! qui nimbos, et non imitabile fulmen,
Ære, et cornipedum pulſu ſimularat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit; non ille faces, nec fumea tædis
Lumina; præcipitemque inmani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: roſtroque inmanis voltur obunco,
Inmortale jecur tondens, fecundaque pœnis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos ſuper atra ſilex jam jam labſura, cadentique
Inminet adſimilis: lucent genialibus altis

Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu; Furiarum maxuma juxta
Adcubat, et manibus prohibet contingere menſas,
Exſurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
Hic, quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatusve parens, aut fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis ſoli incubuere repertis,
Nec partem poſuere ſuis; quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi; quique arma ſecuti
Inpia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Incluſi pœnam exſpectant. Ne quære doceri,
Quam pœnam; aut quæ forma viros, fortunave, merſit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum
Diſtricti pendent; ſedet, æternumque ſedebit,
Infelix Theſeus; Phlegyasque miſerrimus omnis
Admonet, et magnâ teſtatur voce per umbras:
"Diſcite juſtitiam, moniti; et non temnere divos."
Vendidit hicc'auro patriam, dominumque potentem
Inpoſuit; fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamum invaſit natæ, vetitosque hymenæos.
Auſi omnes inmane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox, omnis ſcelerum conprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina, poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva ſacerdos,
Sed jam age, carpe viam, et ſusceptum perfice munus;

Adceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat; et, pariter greſſi per opaca viarum,
Conripiunt ſpatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aquâ, ramumque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos, et amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedesque beatas.
Largior hic campos æther et lumine veſtit
Purpureo; ſolemque ſuum ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris;
Contendunt ludo, et fulvâ luctantur arenâ;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longâ cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis;
Ilusque, Aſſaracusque, et Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virûm miratur inanis:
Stant terrâ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi. Quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentis
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit, ecce! alios dextrâ, lævâque, per herbam

Vertentis, lætumque choro Pæana canentis,
Inter odoratum lauri nemus; unde ſuperne
Plurimus Eridani per ſilvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando volnera paſſi,
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfuſos ſic eſt adfata Sibylla;
Muſæum ante omnis; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exſtantem ſuſpicit altis:
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates,
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis;
Riparumque toros, et prata, recentia rivis,
Incolimus. Sed vos, ſi fert ita corde voluntas,
Hoc ſuperate jugum; et facili jam tramite ſiſtam.
Dixit; et ante tulit greſſum, camposque nitentis
Deſuper oſtentat; dehinc ſumma cacumina linquunt.
At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumque ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens, omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, carosque nepotes,

Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque.
Isque ubi, tendentem adverſum per gramina, vidit
Ænean, alacris palmas utrasque tetendit;
Effuſæque genis lacrimæ; et vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque ſpectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua; et notas audire, et reddere, voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, et quanta per æquora vectum
Adcipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua triſtis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit:
Stant ſale Tyrrheno claſſes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter fruſtra conprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea, videt Æneas in valle reductâ
Secluſum nemus, et virgulta ſonantia ſilvis,
Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populique, volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes, æſtate ſerenâ,
Floribus inſidunt variis, et candida circum

Lilia funduntur, ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſſasque requirit,
Inſcius Æneas; quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto conplerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi àd fluminis undam
Securos latices, et longa oblivia, potant.
Has equidem memorare tibi, atque oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio, et numerare, meorum:
Quo magis Italiâ mecum lætere repertâ.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum eſt
Sublimes animas; iterumque in tarda reverti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuspenſum, nate, tenebo,
Suſcipit Anchiſes: atque ordine ſingula pandit.
Principio, cœlum, ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunæ,. Titaniaque aſtra,
Spiritus intus alit; totamque, infuſa per artus,
Mens agitat molem, et magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, et cœleſtis origo,
Seminibus; quantum non noxia corpora tardant,

Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque auras
Diſpiciunt, clauſæ tenebris, et carcere cæco.
Quin et, ſupremo quum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes: penitusque neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanis,
Suspenſæ, ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus; aut exuritur igni.
Quisque ſuos, patimur, Manis: exinde per amplum
Mittimur Elyſium, et pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.
Has omnis, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno
Scilicet; inmemores ſupera ut convexa reviſant
Rurſus, et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natumque, unâque, Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque ſonantem;
Et tumulum capit, unde omnis longo ordine poſſit
Adverſos legere, et venientum diſcere voltus.

Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Italâ de gente nepotes,
Inluſtris animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille (vides, purâ juvenis qui nititur haſtâ,
Proxima ſorte tenet lucis loca) primus ad auras
Ætherias, Italo conmixtus ſanguine, ſurget,
Silvius, Albanum nomen, tua poſtuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjunx
Educet ſilvis regem, regumque parentem:
Unde genus Longâ noſtrum dominabitur Albâ.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et, qui te nomine reddet,
Silvius Æneas; pariter pietate, vel armis,
Egregius, ſi umquam regnandam adceperit Albam.
Qui juvenes! quantas oſtentant, adſpice, vires!
Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas inponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin et avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus; Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden', ut geminæ ſtant vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo Superûm jam ſignat honore?

En! hujus, nate, auſpiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una ſibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
Læta deûm partu, centum conplexa nepotes,
Omnis cœlicolas, omnis ſupera alta tenentis.
Huc geminas nunc flecte acies: hanc adſpice gentem,
Romanosque tuos. Hic Cæſar, et omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divi genus: aurea condet
Sæcula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; ſuper et Garamantas, et Indos,
Proferet imperium: jacet extra ſidera tellus,
Extra anni, ſolisque, vias; ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc et Caſpia regna
Reſponſis horrent divom, et Mæotia tellus,
Et ſeptemgemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu:
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celſo Nyſæ de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
Aut metus Auſoniâ prohibet conſiſtere terrâ?

Quis procul ille autem, ramis inſignis olivæ,
Sacra ferens? Noſco crinis, incanaque menta,
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis, et paupere terrâ,
Miſſus in imperium magnum. Cui deinde ſubi-
bit,
Otia qui rumpet patriæ, reſidesque movebit
Tullus in arma viros, et jam deſueta triumphis
Agmina. Quem juxta ſequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus
auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque ſuperbam
Ultoris Bruti, faſcisque videre receptos?
Conſulis imperium hic primus, ſævasque ſecuris,
Adcipiet; natosque pater, nova bella moventis,
Ad pœnam pulchrâ pro libertate vocabit.
Infelix! utcumque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriæ, laudumque inmenſa cupido.
Quin Decios, Druſosque procul, ſævumque ſecuri
Adſpice Torquatum, et referentem ſigna Camil-
lum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
Heu! quantum inter ſe bellum, ſi limina vitæ
Adtigerint, quantas acies, ſtragemque, ciebunt!
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci,
Deſcendens; gener adverſis inſtructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis adſueſcite bella;

Neu patriæ validas in viſcera vertite vires:
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Projice tela manu, ſanguis meus.
  Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæſis inſignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipſumque Æaciden, genus armipotentis Achilli;
Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ.
  Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Coſſe, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ; parvoque potentem
Fabricium; vel te ſulco, Serrane, ſerentem?
Quo feſſum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem; vivos ducent de marmore voltus;
Orabunt cauſſas melius, cælique meatus
Deſcribent radio, et ſurgentia ſidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes; pacisque inponere morem,
Parcere ſubjectis, et debellare ſuperbos.
  Sic pater Anchiſes, atque hæc mirantibus addit:
Adſpice, ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Siſtet; eques ſternet Pœnos, Gallumque rebellem,

Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas, unâ namque ire videbat
Egregium formâ juvenem et fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, et dejecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magnâ de ſtirpe nepotum?
Qui ſtrepitus circa comitum! quantum inſtar in
ipſo eſt!
Sed Nox atra caput triſti circumvolat umbrâ.
Tum pater Anchiſes, lacrimis ingreſſus obortis:
O nate! ingentem luctum ne quære tuorum;
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Eſſe ſinent. Nimium vobis Romana propago
Viſa potens, Superi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliacâ quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet avos; nec Romula quondam
Ullo ſe tantum tellus jactabit alumno.
Heu! pietas, heu! priſca fides, invictaque bello
Dextera! non illi ſe quiſquam inpune tuliſſet
Obvius armato, ſeu quum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miſerande puer! ſi quâ fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis;
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem adcumulem donis, et fungar inani

Munere. Sic totâ paſſim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore;
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque, feratque, laborem.

Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea; quâ veris facilis datur exitus Umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia Manes.
His ubi tum natum Anchiſes, unâque Sibyllam,
Proſequitur dictis, portâque emittit eburnâ:
Ille viam ſecat ad navis, ſociosque reviſit;
Tum ſe ad Caietæ recto fert limite portum.
Ancora de prorâ jacitur: ſtant litore puppes.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

Tu quoque litoribus noſtris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dediſti;
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperiâ in magnâ, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.
At pius exſequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere conpoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant auræ in noctem, nec candida curſus
Luna negat; ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ;
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos
Adſiduo reſonat cantu, tectisque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iræque leonum,
Vincla recuſantum, et ſerâ ſub nocte rudentum;

Sætigerique ſues, atque in præſepibus urſi,
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie, dea ſæva potentibus herbis,
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu litora dira ſubirent;
Neptunus ventis inplevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.

Jamque rubeſcebat radiis mare, et æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis;
Quum venti poſuere, omnisque repente reſedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, et multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit. Variæ circumque, ſupraque,
Adſuetæ ripis volucres, et fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras,
Imperat; et lætus fluvio ſuccedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, diva, mone: dicam horrida bella;
Dicam acies, actosque animis in funera reges,

Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo;
Majus opus moveo. Rex arva Latinus, et urbis,
Jam ſenior, longâ placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, et nymphâ genitum Laurente Maricâ,
Adcipimus: Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert; tu ſanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato divom, prolesque virilis
Nulla fuit, primâque oriens erepta juventâ eſt:
Sola domum, et tantas ſervabat filia ſedes;
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio, totâque petebant
Auſoniâ; petit, ante alios pulcherrimus omnis,
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deûm terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu ſervata per annos:
Quam pater, inventam primas quum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurentisque ab eâ nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ, mirabile dictu!
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,

Examen, ſubitum ramo frondente, pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex ìsdem, et ſummâ dominarier arce.
Præterea, caſtis adolet dum altaria tædis,
Ut juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa nefas! longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari,
Regalisque adcenſa comas, adcenſa coronam,
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Volcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile, ferri:
Namque fore inluſtrem famâ, fatisque, canebant
Ipſam; ſed populo magnum portendere bellum.
At rex, ſollicitus monſtrorum, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit; lucosque ſub altâ
Conſulit Albuneâ: nemorum quæ maxuma ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italæ gentes, omnisque Œnotria tellus,
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Quum tulit, et cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnosque petivit;
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
Hic et tum pater ipſe, petens reſponſa, Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis;
Atque harum effultus tergo, ſtratisque jacebat

Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies! thalamis neu crede paratis:
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant; quorumque ab ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, quâ Sol utrumque recurrens
Adſpicit oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monitusque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans jam Fama per urbis
Auſonias tulerat, quum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ;
Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis; ſic Juppiter ille monebat;
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumtis hic forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu, malisque audacibus, orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam menſas conſumimus? inquit Iulus,
Nec plura, adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac, ſtupefactus numine, preſſit.
Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Trojæ ſalvete Penates!

Hic domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames, ignota ad litora vectum,
Adciſis coget dapibus conſumere menſas,
Tum ſperare domos defeſſus; ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere, tecta.
Hæc erat illa fames; hæc nos ſuprema manebat,
Exſiliis poſitura modum.
Quare agite, et primo læti cum lumine ſolis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Veſtigemus, et a portu diverſa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia ſigna,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat, et duplicis, Cœloque Ereboque, parentes.
Hic Pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis, et auro,
Ipſe, manu quatiens, oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Advenifſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno

Crateras læti ſtatuunt, et vina coronant.
  Poſtera quum primâ luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem, et finis, et litora gentis,
Diverſi explorant; hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſâ, delectos ordine ab omni,
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant juſſi, rapidisque feruntur
Paſſibus. Ipſe humili deſignat mœnia foſſâ,
Moliturque locum; primasque in litore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
  Jamque, iter emenſi, turres, ac tecta Latinorum
Ardua, cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri, et primævo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent; curſuque, ictuque, laceſſunt:
Quum, prævectus equo, longævi regis ad auris
Nuntius ingentis ignotâ in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et ſolio medius conſedit avito.
  Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſummâ, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſilvis, et religione parentum.

Hic ſceptra adcipere, et primos adtollere faſcis,
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis: hic, ariete cæſo,
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiquâ e cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,
Saturnusque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant; aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, et portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clipeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, parvâque ſedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine conjunx
Aureâ percuſſum virgâ, verſumque venenis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo divom, patriâque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit;
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ; neque enim neſcimus et urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore curſum;
Quid petitis? quæ cauſſa rates, aut cujus egentes,
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?

Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto,
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus, æquam,
Sponte ſuâ veteriſque dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini, fama eſt obſcurior annis,
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbis,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum, Corythi Tyrrhenâ ab ſede profectum,
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Adcipit, et numerum divorum altaribus addit.
Dixerat: et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec, fluctibus actos,
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ, litusve, feſellit:
Conſilio hanc omnes, animiſque volentibus, urbem
Adferimur; pulſi regnis, quæ maxuma quondam
Extremo veniens Sol adſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes
Gaudet avo; rex ipſe Jovis de gente ſupremâ,
Troius Æneas, tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos, ſævis effuſa Mycenis,
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque,
Europæ atque Aſiæ, fatis concurrerit orbis;
Audiit et, ſi quem tellus extrema refuſo

Submovet oceano; et, ſi quem, extenta plagarum
Quatuor in medio, dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo, tot vaſta per æquora vecti,
Dîs ſedem exiguam patriis, litusque rogamus
Innocuum; et cunctis undamque, auramque, patentem.
Non erimus regno indecores; nec veſtra feretur
Fama levis, tantive aboleſcet gratia facti;
Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus, et armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantia)
Et petiere ſibi, et voluere adjungere, gentes.
Sed nos fata deûm veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit; juſſisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea Fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Trojâ ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras;
Hoc Priami geſtamen erat, quum jura vocatis
More daret populis, ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor, veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque inmobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem

Picta movet, nec ſceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamoque, moratur;
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem:
Hunc illum fatis, externâ ab ſede profectum,
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia, deerit.
Ipſe modo Æneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociusque vocari,
Adveniat; voltus neve exhorreſcat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et, ſi quid veri mens augurat, opto.
  Hæc effatus, equos numero pater eligit omni:
Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis:
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictisque tapetis.

Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum, geminosque jugalis
Semine ab ætherio, ſpirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Subpoſitâ de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictisque Latini,
Sublimes in equis, redeunt, pacemque reportant.
Ecce! autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, claſſemque ex æthere longo
Dardaniam Siculo proſpexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ;
Deſeruiſſe rates. Stetit acri fixa dolore;
Tum, quaſſans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam! et, fatis contraria noſtris,
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies mediosque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent, odiis aut exſaturata quievi!
Quin etiam, patriâ excuſſos, infeſta per undas
Auſa ſequi, et profugis toto me opponere ponto.
Abſumtæ in Teucros vires cœlique, marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Inmanem Lapithum valuit: conceſſit in iras

Ipſe deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?
Aſt ego, magna Jovis conjunx, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Æneâ. Quod, ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem inplorare quod usquam eſt:
Flectere ſi nequeo Superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque inmota manet fatis Lavinia conjunx;
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano, et Rutulo, dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans, ignis enixa jugalis;
Quin idem Veneri partus ſuus, et Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
  Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab ſede dearum
Infernisque ciet tenebris; cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, et crimina noxia, cordi.
Odit et ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ, monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:

Hunc mihi da proprium, virgo, ſata Nocte, laborem,
Hanc operam; ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italosve obſidere finis.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis,
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus;
Disjice conpoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ:
Quam, ſuper adventu Teucrûm, Turnique hymenæis,
Femineæ ardentem curæque, iræque, coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille, inter veſtis et levia pectora labſus,
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac, dum prima lues, udo ſublabſa veneno,
Pertentat ſenſus, atque oſſibus inplicat ignem;

Nec dum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius et ſolito matrum de more locuta eſt,
Multa ſuper natâ lacrimans, Phrygiisque hymenæis:
Exſulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine, prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua ſancta fides? quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externâ petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis;
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Disſidet, externam reor, et ſic dicere divos:
Et Turno, ſi prima domûs repetatur origo,
Inachus Acriſiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequidquam dictis experta Latinum
Contra ſtare videt, penitusque in viſcera labſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Inmenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri, magno in gyro, vacua atria circum,
Intenti ludo, exercent; ille actus habenâ,

Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia ſupra
Inpubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ: non curſu ſegnior illo
Per medias urbis agitur, populosque ferocis.
Quin etiam in ſilvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat, et natam frondoſis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
Euœ Bacche! fremens; ſolum te virgine dignum,
Vociferans: etenim mollis tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat; Furiisque adcenſas pectore matres
Idem omnis ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruere domos; ventis dant colla, comasque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera conplent,
Pampineasque gerunt, incinctæ pellibus, haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
Clamat: Io matres! audite, ubi quæque, Latinæ;
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
Talem inter ſilvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Allecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini;
Protenus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata noto: locus Ardua quondam
Dictus avis, et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem, et furialia membra,
Exuit: in voltus ſeſe transformat anilis,
Et frontem obſcenam rugis arat; induit albos
Cum vittâ crinis; tum ramum innectit olivæ;
Fit Calybe, Junonis anus, templique ſacerdos;
Et juveni ante oculos his ſe cum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis transſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium, et, quæſitas ſanguine, dotes,
Abnegat; externusque in regnum quæritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inriſe, periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placidâ quum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, et armari pubem, portisque moveri
Lætus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces, pictasque exure carinas.
Cœleſtum vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium, et dicto parere, fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.

Hic juvenis, vatem inridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſis invectas Thybridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius auris:
Ne tantos mihi finge metus; nec regia Juno
Inmemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, verique effeta, ſenectus,
O mater! curis nequidquam exercet, et, arma
Regum inter, falſâ vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies, et templa tueri:
Bella viri, pacemque gerent, quîs bella gerenda.
Talibus Allecto dictis exarſit in iras:
At, juveni oranti ſubitus, tremor occupat artus;
Deriguere oculi; tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum, flammea torquens
Lumina, cunctantem, et quærentem dicere plura,
Repulit; et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En! ego victa ſitu; quam, veri effeta, ſenectus,
Arma inter regum, falſâ formidine ludit:
Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu, letumque, gero.
Sic effata, facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantis fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rumpit pavor; oſſaque, et artus,
Perfundit, toto proruptus corpore, ſudor.
Arma amens fremit; arma toro, tectiſque, requirit.
Sævit amor ferri, et ſcelerata inſania belli,

Ira ſuper: magno veluti quum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aëni,
Exſultantque æſtu latices; furit intus aquai
Fumidus, atque alte ſpumis exuberat, amnis;
Nec jam ſe capit unda, volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, pollutâ pace, Latinum
Indicit primis juvenum, et jubet arma parari;
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus, Teucrisque venire, Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,
Allecto in Teucros Stygiis ſe concitat alis
Arte novâ; ſpeculata locum, quo litore pulcher
Inſidiis, curſuque, feras agitabat Iulus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Cauſſa fuit, belloque animos adcendit agreſtis.
Cervus erat, formâ præſtanti, et cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late cuſtodia credita campi.
Adſuetum imperiis ſoror omni Silvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,

Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, menſæque adſuetus herili,
Errabat ſilvis; rurſusque ad limina nota
Ipſe domum ferâ quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc, procul errantem, rabidæ venantis Iuli
Conmovere canes; fluvio quum forte ſecundo
Deflueret, ripâque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam, eximiæ laudis ſuccenſus amore,
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti deus afuit; actaque multo
Perque uterum ſonitu, perque ilia, venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis; queſtuque, cruentus
Atque inploranti ſimilis, tectum omne replebat.
Silvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agreſtis.
Olli, peſtis enim tacitis latet aſpera ſilvis,
Inproviſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, raptâ ſpirans inmane ſecuri.

At ſæva e ſpeculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit ſtabuli; et de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: quâ protenus omne
Contremuit nemus, et ſilvæ intonuere profundæ.
Audiit et Triviæ longe lacus; audiit amnis

Sulfureâ Nar albus aquâ, fonteſque Velini;
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, quâ buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris, agitur, ſudibusve præuſtis,
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, et lucem ſub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit quum albeſcere vento,
Paullatim ſeſe tollit mare, et altius undas
Erigit; inde imo conſurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis, primam ante aciem, ſtridente ſagittâ,
Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; hæſit enim ſub gutture volnus, et udæ
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, ſeniorque Galæſus,
Dum paci medium ſe offert; juſtiſſimus unus
Qui fuit, Auſoniisque olim ditiſſimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Inbuit, et primæ conmiſit funera pugnæ,

Deſerit Heſperiam; et, cœli converſa per auras,
Junonem victrix adfatur voce ſuperbâ:
En! perfecta tibi bello discordia triſti:
Dic, in amicitiam coëant, et fœdera jungant.
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros:
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
Adcendamque animos inſani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum et fraudis abunde eſt;
Stant belli cauſſæ; pugnatur conminus armis;
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus inbuit arma.
Talia conjugia, et talis celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras
Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi:
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſe regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem adtollit, ſtridentis anguibus, alas;
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus, Italiæ medio, ſub montibus altis,
Nobilis, et famâ multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum
Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragoſus

Dat ſonitum ſaxis, et torto vertice, torrens:
Hic ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit faucis; quîs condita Erinnys
Inviſum numen terras cœlumque levabat.
  Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſosque reportant
Almonem puerum, fœdatique ora Galæſi;
Inplorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine, cædis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admiſceri Phrygiam; ſe limine pelli.
Tum, quorum, adtonitæ Baccho, nemora avia matres
Inſultant thiaſis, neque enim leve nomen Amatæ,
Undique conlecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverſo numine, poſcunt:
Certatim regis circumſtant tecta Latini;
Ille, velut pelagi rupes inmota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circumlatrantibus undis,
Mole tenet ſcopuli: nequidquam ſpumea circum
Saxa fremunt; laterique inliſa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, et ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa deos, aurasque pater teſtatus inanis,

Frangimur heu! fatis, inquit; ferimurque procellâ.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri! Te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votisque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus;
Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sæpſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protenus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit; quum prima movent in prœlia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve, parant; ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthosque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ Belli portæ, ſic nomine dicunt,
Religione ſacræ, et ſævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabeâ cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina Conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur dum cætera pubes,
Æreaque adſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſtisque recludere portas,
Abſtinuit tactu pater, averſusque refugit

Fœda miniſteria, et cæcis ſe condidit umbris.
Tum regina deûm, cœlo delapſa, morantis
Inpulit ipſa manu portas; et, cardine verſo,
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
 Ardet inexcita Auſonia, atque inmobilis, ante;
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars levis clipeos, et ſpicula lucida, tergunt
Arvinâ pingui, ſubiguntque in cote ſecuris;
Signaque ferre juvat, ſonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ, poſitis incudibus, urbes
Tela novant; Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, et turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum cratis; alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor; recoquunt patrios fornacibus enſis.
Claſſica jamque ſonant; it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
Ad juga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam, induitur; fidoque adcingitur enſe.
 Pandite nunc Helicona, deæ, cantusque monete,
Qui bello exciti reges; quæ, quemque ſecutæ,
Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis:
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis;

Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris,
Contemtor divom, Mezentius; agminaque armat.
Filius huic juxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lauſus, equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllinâ nequidquam ex urbe ſecutos
Mille viros; dignus, patriis qui lætior eſſet
Imperiis, et cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos, inſignem palmâ per gramina, currum,
Victoresque ostentat equos, ſatus Hercule pulchro,
Pulcher Aventinus; clipeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus Hydram:
Collis Aventini ſilvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit oras,
Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, ſævosque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes, tegumen torquens inmane leonis,
Terribili inpexum ſætâ, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;

Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur;
Ceu, duo nubigenæ quum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis;
Volcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Præneſte viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et roſcida rivis
Hernica ſaxa, colunt; quos dives Anagnia paſcit,
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei currusve, ſonant: pars maxuma glandes
Liventis plumbi ſpargit; pars ſpicula geſtat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec ſternere ferro,
Jam pridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies, Æquosque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,

Quum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; ſonat amnis, et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet; aëriam ſed gurgite ab alto
Urgueri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce! Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens, Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar;
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus, et gens,
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unâ ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ;
Qui Nomentum urbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellæ;
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinæ claſſes, populique Latini;
Quosque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel, quum ſole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta ſonant, pulſuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,

Curru jungit Haleſus equos, Turnoque ferocis
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris; et quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt; amnisque vadoſi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclydes illis
Tela; ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cætra tegit; falcati conminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Œbale, quem generaſſe Telon Sebethide nymphâ
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret,
Jam ſenior: patriis ſed non et filius arvis
Contentus late jam tum ditione premebat
Sarraſtis populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufas Batulumque tenent, atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias;
Tegmina quîs capitum, raptus de ſubere, cortex;
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prœlia Nerſæ,
Ufens, inſignem famâ, et felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, adſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicula glebis.
Armati terram exercent, ſemperque recentis
Convectare juvat prædas, et vivere rapto.
Quin et Marrubiâ venit de gente ſacerdos,

Fronde ſuper galeam et felici comtus olivâ,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi, et graviter ſpirantibus hydris,
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, et morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
Somniferi, et, Marſis quæſitæ montibus, herbæ.
Te nemus Anguitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat et, Hippolyti proles pulcherrima, bello
Virbius; inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis, humentia circum
Litora, pinguis ubi, et placabilis, ara Dianæ.
Namque ferunt famâ Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad ſidera rurſus
Ætheria, et ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis, et amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis, et artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus; et nymphæ Egeriæ, nemorique, relegat:
Solus ubi, in ſilvis Italis, ignobilis ævum

Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam templo Triviæ, lucisque ſacratis,
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum,
Et juvenem, monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos, præſtanti corpore, Turnus
Vertitur, arma tenens; et toto vertice ſupra eſt:
Cui, triplici crinita jubâ, galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignis;
Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clipeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſætis obſita, jam bos,
Argumentum ingens, et cuſtos virginis Argus,
Cælatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina denſentur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, et picti ſcuta Labici:
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque Numicî
Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
Circæumque jugum; quîs Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Quâ Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter vallis, atque in mare conditur, Ufens.
Hos ſuper advenit, Volſcâ de gente, Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis ære catervas;

Bellatrix: non illa colo, calathisve Minervæ,
Femineas adſueta manus, ſed prœlia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel infractæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas;
Vel mare per medium, fluctu ſuspenſa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret æquore plantas.
Illam omnis, tectis agrisque effuſa, juventus,
Turbaque miratur matrum, et proſpectat euntem,
Adtonitis inhians animis; ut regius oſtro
Velet honos levis humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem, præfixâ cuſpide, myrtum.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER OCTAVUS.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Utque acris concuſſit equos, utque inpulit arma;
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi, Meſſapus, et Ufens,
Contemtorque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Ænean claſſi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat, multasque viro ſe adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi Fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,

Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia verſat:
Sic ut aquæ tremulum labris ubi lumen aënis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca; jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia feſſa per omnis,
Alituum pecudumque genus, ſopor altus habebat:
Quum pater in ripâ, gelidique ſub ætheris axe,
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter ſenior ſe adtollere frondis
Viſus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crinis umbroſa tegebat arundo;
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:
O ſate gente deûm! Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Exſpectate ſolo Laurenti, arvisque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne abſiſte, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis, et iræ
Conceſſere deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,

Litoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati:
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc quâ ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, (genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, et poſuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum)
Hi bellum adſidue ducunt cum gente Latinâ;
Hos caſtris adhibe ſocios, et fœdera junge.
Ipſe ego te ripis, et recto flumine, ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate deâ; primisque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces; iramque, minasque,
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Thybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus, exit.
Dixit; deinde lacu Fluvius ſe condidit alto,
Ima petens: nox Ænean, ſomnusque, reliquit.
Surgit, et, ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac talis effundit ad æthera voces

Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus
unde eſt;
Tuque, o Thybri tuo genitor! cum flumine ſancto,
Adcipite Ænean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miſerantem incommoda
noſtra,
Fonte tenet, quocumque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.
Adſis o tantum! et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de claſſe biremis,
Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile mon-
ſtrum!
Candida per ſilvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur, ſus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxuma Juno,
Mactat, ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Thybris eâ fluvium, quam longa eſt, nocte tumen-
tem
Leniit, et tacitâ refluens ita ſubſtitit undâ,
Mitis ut in morem ſtagni, placidæque paludis,
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant; rumore ſecundo
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undæ,
Miratur nemus inſuetum, fulgentia longe
Scuta virûm fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque, diemque, fatigant;

Et longos ſuperant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque ſecant placido æquore ſilvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem:
Quum muros, arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die ſollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, divisque, ferebat
Ante urbem in luco: Pallas huic filius unâ,
Unâ omnes juvenum primi, pauperque ſenatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe;
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit;
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an
arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab altâ,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus. Ferte hæc, et dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantis.
Obſtupuit tanto percuſſus nomine Pallas:

Egredere o! quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes:
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,
Et vittâ comtos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et ſancta oracula divom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis, et auctor,
Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maxumus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſustinet orbis.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia,
Cyllenæ gelido conceptum vertice, fudit;
At Maiam, auditis ſi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipſe, meumque
Objeci caput, et ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello

Inſequitur; nos ſi pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſupra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora; ſunt animi, et rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculosque loquentis
Jam dudum, et totum luſtrabat lumine corpus;
Tum ſic pauca refert: Ut te, fortiſſime Teucrûm,
Adcipio, adgnoſcoque, libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni, voltumque, recordor!
Nam memini, Heſionæ viſentem regna ſororis,
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiæ gelidos inviſere finis.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipſum
Laomedontiaden; ſed cunctis altior ibat
Anchiſes: mihi mens juvenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextræ conjungere dextram.
Adceſſi, et cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciasque ſagittas,
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertexto,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra;
Et, lux quum primum terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.

Interea, ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc ſociorum adſueſcite menſis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet et ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro et villoſi pelle leonis,
Adcipit Ænean, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis, et luſtralibus extis.
Poſtquam exemta fames, et amor conpreſſus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc ſollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio, veterumque ignara deorum,
Inpoſuit: ſævis, hoſpes Trojane, periclis
Servati facimus; meritosque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuspenſam hanc adſpice rupem:
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſubmota receſſu;
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadceſſam radiis; ſemperque recenti
Cæde tepebat humus; foribusque adfixa ſuperbis,
Ora virûm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Volcanus erat pater: illius atros

Ore vomens ignis, magnâ ſe mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, adventumque dei. Nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonæ, ſpoliisque, ſuperbus,
Alcides aderat, taurosque hâc victor agebat
Ingentis; vallemque boves, amnemque, tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inauſum,
Aut intentatum ſceleris ve dolive fuiſſet,
Quatuor a ſtabulis, præſtanti corpore, tauros
Avertit, totidem formâ ſuperante juvencas:
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Caudâ in ſpeluncam tractos, verſisque viarum
Indiciis, raptor ſaxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, quum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur; et ætherii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre trementem
Turbatumque oculi. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptisque inmane catenis

Dejecit ſaxum, ferro quod et arte paternâ
Pendebat, fultosque emuniit objice poſtes,
Ecce! furens animis, aderat Tirynthius; omnemque
Adceſſum luſtrans, huc ora ferebat, et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum, fervidus irâ,
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequidquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum:
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter, in adverſum nitens, concuſſit, et imis
Avolſam ſolvit radicibus; inde repente
Inpulit: inpulſu quo maxumus inſonat æther,
Disſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et umbroſæ penitus patuere cavernæ:
Non ſecus ac, ſi quâ penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, et regna recludat
Pallida, dîs inviſa, ſuperque inmane barathrum
Cernatur, trepident inmiſſo lumine Manes.
Ergo, inſperatâ deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vaſtisque molaribus inſtat.
Ille autem, neque enim fuga jam ſuper ulla pericli,

Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu!
Evomit, involvitque domum caligine cæcâ,
Proſpectum eripiens oculis; glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem, conmixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti injecit ſaltu, quâ plurimus undam
Fumus agit, nebulâque ingens ſpecus æſtuat atrâ.
Hic Cacum in tenebris, incendia vana moventem,
Conripit, in nodum conplexus, et angit inhærens
Eliſos oculos, et, ſiccum ſanguine, guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolſis;
Abſtractæque boves, abjuratæque rapinæ,
Cœlo ostenduntur; pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villoſaque ſætis
Pectora ſemiſeri, atque exſtinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem; primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri
Hanc aram luco ſtatuit, quæ Maxuma ſemper
Dicetur nobis, et erit quæ maxuma ſemper.
Quare agite, o juvenes! tantarum in munere laudum
Cingîte fronde comas, et pocula porgite dextris,
Conmunemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat; Herculeâ bicolor quum populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;

Et ſacer inplevit dextram ſcyphus: ocius omnes
In menſam læti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior fit Veſper Olympo;
Jamque ſacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Inſtaurant epulas, et menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille ſenum: qui carmine laudes
Herculeas, et facta, ferunt: ut prima novercæ
Monſtra manu, geminosque premens eliſerit anguis:
Ut bello egregias idem disjecerit urbis,
Trojamque, Œchaliamque: ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit: Tu nubigenas, invicte, bimembris,
Hylæumque, Pholumque manu, tu Creſia mactas
Prodigia, et vaſtum Nemeâ ſub rupe leonem:
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoeus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumſtetit anguis.
Salve! vera Jovis proles, decus addite divis;
Et nos, et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci

Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum:
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex, obſitus ævo,
Et comitem Æneam juxta, natumque, tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum,
Æneas, capiturque locis; et ſingula lætus
Exquiritque, auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque, tenebant,
Gensque virûm truncis, et duro robore, nata:
Queîs neque mos, neque cultus, erat; nec jungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque, aſper victu, venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exſul ademtis.
Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis,
Conpoſuit, legesque dedit; Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea, quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt
Sæcula: ſic placidâ populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim, ac decolor, ætas,
Et belli rabies, et amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ;

Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque, inmani corpore, Thybris:
A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus; amiſit verum vetus Albula nomen.
Me, pulſum patriâ, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile Fatum
His poſuere locis, matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, et deus auctor Apollo.
  Vix ea dicta, dehinc progreſſus monſtrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam,
Quam memorant; Nymphæ priſcum Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Aſylum
Retulit, et gelidâ monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non et ſacri monſtrat nemus Argileti,
Teſtaturque locum, et letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem, et Capitolia, ducit,
Aurea nunc, olim ſilveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtis
Dira loci; jam tum ſilvam, ſaxumque, tremebant.
  Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus incertum eſt, habitat deus: Arcades ipſum

Credunt ſe vidiſſe Jovem, quum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus, condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri; paſſimque armenta videbant
Romanoque foro, et lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes: Hæc, inquit, limina victor[1]
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge deo; rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, et anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Ænean duxit, ſtratiſque locavit
Effultum, foliis et pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus, haud animo nequidquam exterrita, mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur; thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, et dictis divinum adſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis, opiſque tuæ; nec te, cariſſime conjunx,

Incaſſumve tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, et ſanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adſpice, qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.
Dixerat; et niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Adcepit ſolitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus atque olim, tonitru quum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit, læta dolis et formæ conſcia, conjunx.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi, diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet:
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Trojam, nec Fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt;
Quidquid in arte meâ poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro,
Quantum ignes, animæque, valent: abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus

Optatos dedit amplexus, placidumque petivit,
Conjugis infuſus gremio, per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies, medio jam noctis abactæ
Curriculo, expulerat ſomnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ
Inpoſitum, cinerem et ſopitos ſuscitat ignis,
Noctem addens operi; famulasque ad limina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, et poſſit parvos educere natos:
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo,
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus, Æoliamque,
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus, et, Cyclopum exeſa caminis,
Antra Ætnæa tonant; validique incudibus ictus
Auditi, referunt gemitum, ſtriduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Volcani domus, et Volcania nomine tellus:
Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus, jam parte politâ,
Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras: pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquoſæ,
Addiderant; rutili tris ignis, et alitis auſtri.

Fulgores nunc horrificos, ſonitumque, metumque,
Miſcebant operi, flammisque ſequacibus iras.
Parte aliâ, Marti currumque rotasque volucris
Inſtabant; quibus ille viros, quibus excitat, urbis;
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum, auroque, polibant,
Connexosque anguis, ipſamque in pectore divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem:
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus;
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtrâ.
Præcipitate moras. Nec plura effatus, et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vaſtâ fornace liqueſcit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; ſeptenosque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventoſis follibus auras
Adcipiunt, redduntque; alii ſtridentia tinguunt
Æra lacu: gemit inpoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe, multâ vi, brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuscitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicâque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:

Tum lateri, atque humeris, Tegeæum ſubligat enſem;
Demiſſa ab lævâ pantheræ terga retorquens.
Nec non et, gemini cuſtodes, limine ab arto
Præcedunt greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem et ſecreta petebat,
Sermonum memor, et promiſſi muneris, heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediisque reſidunt
Ædibus, et licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxume Teucrorum ductor, quo ſoſpite numquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna, fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumtonat armis:
Sed tibi ego ingentis populos, opulentaque regnis
Jungere caſtra paro; quam fors inopina ſalutem
Oſtentat: Fatis huc te poſcentibus adfers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes; ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc, multos florentem annos, rex deinde ſuperbo
Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni

Effera? dî capiti ipſius, generique, reſervent!
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Conponens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus! et, ſanie taboque fluentis,
Conplexu in miſero, longâ ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives, infanda furentem,
Armati circumſiſtunt ipſumque, domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille, inter cædem Rutulorum elabſus, in agros
Confugere, et Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ litore puppes;
Signaque ferre jubent: retinet longævus haruſpex
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus!
Flos veterum virtusque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, et meritâ adcendit Mezentius irâ;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
Ipſe oratores ad me, regnique coronam
Cum ſceptro, miſit; mandatque inſignia Tarcho,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu, ſæclisque effeta, ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni, mixtus matre Sabellâ,
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis

Et generi fata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, o Teucrûm, atque Italûm, fortiſſime
ductor!
Hunc tibi præterea, ſpes et ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam, et grave Martis opus, tua cernere facta,
Adſueſcat; primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades et fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque inproviſo, vibratus ab æthere, fulgor
Cum ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum, atque iterum, fragor increpat
ingens:
Arma inter nubem, cœli in regione ſerenâ,
Per ſudum rutilare vident, et pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii; ſed Troius heros
Adgnovit ſonitum, et divæ promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hoſpes, ne quære pro-
fecto,
Quem caſum portenta ferant; ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.

Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub undas
Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora, volves,
Thybri pater! Poſcant acies, et fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto;
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, heſternumque Larem, parvosque Penatis
Lætus adit; mactant lectas de more bidentis,
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſt hinc ad navis graditur, ſociosque reviſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantis virtute legit; pars cetera pronâ
Fertur aquâ, ſegnisque ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio rerumque, patrisque.
Dantur equi Teucris, Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ; quem ſulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam, ſubito volgata, per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis:
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It Timor, et major Martis jam adparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram conplexus euntis,
Hæret, inexpletum lacrimans; ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Juppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Præneſte ſub ipſâ
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos;

Et regem hac Herilum dextrâ ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tris animas Feronia mater,
Horrendum dictu! dederat, terna arma movenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit ar-
mis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo; neque finitimus Mezentius usquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, o Superi! et divom tu maxime rector
Juppiter! Arcadii, quæſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces: Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant,
Si viſurus eum vivo, et venturus in unum;
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc! liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea ſera et ſola voluptas,
Conplexu teneo: gravior ne nuntius auris
Volneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli conlabſum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, et fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conſpectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfuſus Lucifer undâ,

Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignis,
Extulit os ſacrum cœlo, tenebrasque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque ſequuntur
Pulveream nubem, et fulgentis ære catervas.
Olli per dumos, quâ proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor; et, agmine facto,
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.

Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late ſacer; undique colles
Incluſere cavi, et nigrâ nemus abiete cingit.
Silvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque, diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho, et Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis; celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, ut latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, et bello lecta juventus
Succedunt; feſſique et equos, et corpora, curant.

At Venus ætherios inter, dea candida, nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reductâ
Ut procul, egelido ſecretum flumine, vidit;
Talibus adfata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En! perfecta mei promiſſâ conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit;

Arma ſub adverſâ poſuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, et tanto lætus honore,
Expleri nequit; atque oculos per ſingula volvit,
Miraturque, interque manus, et brachia, verſat:
Terribilem criſtis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem; qualis, quum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget:
Tum levis ocreas electro, auroque recocto,
Haſtamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud fatûm ignarus venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, et raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,
Addiderat; ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibusque ſeveris.
Poſt îdem, inter ſe poſito certamine, reges
Armati, Jovis ante aram, paterasque tenentes,
Stabant, et cæſâ jungebant fœdera porcâ.

Haud procul inde, citæ Metum in diverſa quadrigæ
Distulerant; (at tu dictis, Albane, maneres!)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſilvam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſena jubebat
Adcipere, ingentique urbem obſidione premebat;
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti,
Adſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tegebat;
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris, et dono noctis opacæ;
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis;
Virgatis lucent ſagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exſultantis Salios nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices et labſa ancilia cœlo,
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis;
Et ſcelerum pœnas; et te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;

Secretoſque pios: his dantem jura Catonem.
  Hæc inter tumidi late maris ibat imago,
Aurea; ſed fluctu ſpumabant cærula cano;
Et circum, argento clari, delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſis æratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus, agens Italos in prœlia, Cæſar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus, et magnis dîs,
Stans celſâ in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte aliâ, ventis et dîs Agrippa ſecundis,
Arduus agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ, variisque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis et litore rubro,
Ægyptum, viresque Orientis, et ultima ſecum
Bactra vehit; ſequiturque, nefas! Ægyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum ſpumare, reductis
Convolſum remis roſtriſque tridentibus, æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revolſas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
Tantâ mole viri turritis puppibus inſtant.
Stuppea flamma manu, teliſque volatile ferrum,

Spargitur; arva novâ Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro;
Nec dum etiam geminos a tergo reſpicit anguis:
Omnigenûmque deum monſtra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam,
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors,
Cælatus ferro; triſtesque ex æthere Diræ;
Et ſciſſâ gaudens vadit Diſcordia pallâ,
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius, hæc cernens, arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque inmittere funis.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis, et Iapyge, ferri;
Contra autem magno mærentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, et totâ veſte vocantem
Cæruleum in gremium, latebroſaque flumina, victos.
At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dîs Italis votum inmortale ſacrabat,
Maxuma tercentum totam delubra per urbem.
Lætitiâ, ludisque viæ, plauſuque, fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ;
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe, ſedens niveo candentis limine Phœbi,

Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam veſtis, et armis.
Hic Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carasque, ſagittiferosque Gelonos,
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahæ; et, pontem indignatus, Araxes.
  Talia, per clipeum Volcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque, et fata, nepotum.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS

LIBER NONUS.

Atque, ea diverſâ penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco tum forte parentis
Pilumni Turnus, ſacratâ valle, ſedebat;
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies en! adtulit ultro.
Æneas, urbe, et ſociis, et claſſe relictâ,
Sceptra Palatini ſedemque petît Evandri.
Nec ſatis: extremas Corythi penetravit ad urbis;
Lydorumque manum, conlectos armat agreſtis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere
currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe caſtra.
Dixit, et in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis;
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.

Adgnovit juvenis, duplicisque ad ſidera palmas
Sustulit, et tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi, nubibus actam,
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere cœlum,
Palantisque polo ſtellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et, ſic effatus, ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictai veſtis, et auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, et toto vertice ſupra eſt:
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et jam ſe condidit alveo.
Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſâ conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives! caligine volvitur atrâ!
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros;
Hoſtis adeſt, eia! Ingenti clamore per omnis
Condunt ſe Teucri portas, et mœnia conplent:
Namque ita diſcedens præceperat, optumus armis,
Æneas: ſi qua interea Fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo;
Caſtra modo, et tutos ſervarent aggere muros.

Ergo, etſi conferre manum pudor, iraque, monſtrat,
Objiciunt portas tamen, et præcepta faceſſunt,
Armatique cavis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, ut ante volans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, et urbi
Inprovifus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâque tegit galea aurea rubrâ:
Ecquis erit mecum, juvenes? qui primus in hoſtem?
En! ait: et jaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnæ; et campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono: Teucrûm mirantur inertia corda;
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre
Arma viros, ſed caſtra fovere. Huc turbidus, atque huc,
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit:
Ac, veluti pleno lupus inſidiatus ovili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus, et imbris,
Nocte ſuper mediâ; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent; ille aſper, et inprobus irâ,
Sævit in abſentis: conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et ſiccæ ſanguine fauces:
Haud aliter Rutulo, muros et caſtra tuenti,
Igneſcunt iræ: duris dolor oſſibus ardet;
Quâ tentet ratione aditus, et quæ via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor,

Claſſem, quæ, lateri caſtrorum adjuncta, latebat,
Aggeribus ſæptam circum, et fluvialibus undis,
Invadit; ſociosque incendia poſcit ovantis,
Atque manum pinu flagranti fervidus inplet.
Tum vero incumbunt; urguet præſentia Turni;
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, et conmixtam Volcanus ad aſtra favillam.
Quis deus, o Muſæ! tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignis?
Dicite. Priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygiâ formabat in Idâ
Æneas claſſem, et pelagi petere alta parabat;
Ipſa deûm fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſilva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſummâ, quo ſacra ferebant,
Nigranti piceâ trabibusque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, quum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urguet.
Solve metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem;
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti,
Vincantur. Proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genetrix! quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ inmortale carinæ

Fas habeant; certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? Cui tanta deo permiſſa poteſtas?
Immo, ubi defunctæ finem, portusque tenebunt
Auſonios, olim, quæcumque evaſerit undas,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat; idque ratum, Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis, atrâque voragine, ripas,
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, et tempora Parcæ
Debita conplerant; quum Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus ſacris depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis offulſit, et ingens
Viſus ab Aurorâ cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit; et Troum, Rutulorumque, agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, deæ pelagi; Genetrix jubet. Et, ſua quæque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt. Hinc virgineæ, mirabile monſtrum,
Quot prius æratæ ſteterant ad litora proræ,
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur.

Obſtupuere animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur et amnis,
Rauca ſonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra petunt; his Juppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes,
Exſpectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera ademta eſt:
Terra autem in noſtris manibus; tot millia, gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa deorum.
Sat Fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt et mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge prærepta; nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſolisque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt. Peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Femineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,
Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, conſidere in ignis?
Sed vos, o lecti! ferro qui ſcindere vallum
Adparat, et mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros. Addant ſe protenus omnes
Etruſci ſocios; tenebras et inertia furta

Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cæcâ condemur in alvo:
Luce, palam, certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danais rem, faxo, et pube Pelaſgâ,
Eſſe putent, decumum quos distulit Hector in an-
num.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam ſperate parari.
Interea, vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, et mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem, Rutulo muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur,
Purpurei criſtis, juvenes, auroque coruſci.
Discurrunt, variantque vices; fuſique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.
Conlucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper e vallo proſpectant Troës, ut armis
Alta tenent: nec non, trepidi formidine, portas
Explorant: pontisque, et propugnacula, jungunt;
Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus;
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores juvenum, et rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio, ſortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tenendum
eſt.
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,

Hyrtacides; comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibusque ſagittis;
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;
Ora puer primâ ſignans intonſa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait: Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placidâ contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant; ſomno vinoque ſepulti
Procubuere; ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Ænean adciri omnes, populusque, patresque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt: nam mihi facti
Fama ſat eſt: tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et mœnia Pallantea.
Obſtupuit, magno laudum percuſſus amore,
Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes,
Argolicum terrorem inter, Trojæque labores

Sublatum, erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean, et fata extrema, ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non: ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicumque oculis hæc adſpicit æquis.
Sed, ſi quis, quæ multa vides discrimine tali,
Si quis in adverſum rapiat, caſusve, deusve,
Te ſupereſſe velim; tua vitâ dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugnâ, pretiove redemtum,
Mandet humo ſolitâ; aut, ſi qua id Fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſſa doloris:
Quæ te ſola, puer, multis e matribus auſa,
Perſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſſas nequidquam nectis inanis,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.
Adceleremus, ait; vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervantque vices: ſtatione relictâ,
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas, et corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius eſſet:

Stant, longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et unà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Adcepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite o! mentibus æquis,
Æneadæ; neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli, ſomno vinoque ſoluti,
Conticuere; locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto;
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur: ſi fortunà permittitis uti,
Quæſitum Ænean ad mœnia Pallantea
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peractà,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu adſiduo, et totum cognovimus amnem.
Hic, annis gravis atque animi maturus, Aletes:
Di patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, et tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis, atque ora, rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus iſtis,
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primum
Di, moresque dabunt veſtri; tum cetera reddet

Actutum pius Æneas, atque, integer ævi,
Aſcanius, meriti tanti non inmemor umquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius; per magnos, Niſe, Penatis,
Aſſaracique Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor; quæcumque mihi fortuna, fidesque eſt,
In veſtris pono gremiis: revocate parentem:
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo, argento perfecta, atque aſpera ſignis,
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Ariſbâ;
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptrisque potiri
Contigerit victori, et prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum clipeum, criſtasque rubentis,
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea, bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivosque dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper his, campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Adcipio, et comitem caſus conplector in omnis.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus;
Seu pacem, ſeu bella, geram: tibi maxuma rerum,
Verborumque, fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Disſimilem arguerit: tantum; Fortuna, ſecunda

Aut adverſa, cadat. Sed te ſuper omnia dona
Unum oro: genetrix, Priami de gente vetuſtâ,
Eſt mibi; quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcumque peri-
cli eſt,
Inque ſalutatam, linquo: Nox, et tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre paren-
tis.
At tu, oro, ſolare inopem, et ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnis. Percuſſâ mente, dederunt
Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus;
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis:
Namque erit iſta mihi genetrix, nomenque Creüſæ
Solum defuerit; nec partum gratia talem
Parva manet. Caſus factum quicumque ſequuntur,
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique, manebunt.
Sic ait, inlacrimans; humero ſimul exuit enſem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius, atque habilem vaginâ aptarat eburnâ:
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentisque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis

Primorum manus ad portas, juvenumque, ſenumque,
Proſequitur votis: nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens, curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; ſed auræ
Omnia diſcerpunt, et nubibus inrita donant.
Egreſſi, ſuperant foſſas, noctisque per umbram
Caſtra inimica petunt; multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno, vinoque, per herbam
Corpora fuſa vident; adrectos litore currus;
Inter lora, rotasque, viros; ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextrâ: nunc ipſa vocat res:
Hac iter eſt. Tu, ne qua manus ſe adtollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe:
Hæc ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte, tapetibus altis
Exſtructus, toto proflabat pectore ſomnum;
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tris juxta famulos, temere inter tela jacentis,
Armigerumque Remi premit aurigamque, ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla:
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore

Terra, torique madent. Nec non Lamyrumque,
Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illâ qui plurima nocte
Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix, ſi protenus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Inpaſtus ceu plena leo per ovilia turbans;
Suadet enim veſana fames; manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu; fremit ore cruento:
Nec minor Euryali cædes; incenſus et ipſe
Perfurit; ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumque, Herbeſumque ſubit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros; Rhœtum vigilantem, et cuncta videntem;
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat;
Pectore in adverſo totum cui comminus enſem
Condidit adſurgenti, et multâ morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et, cum ſanguine mixta,
Vina refert moriens: hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat; ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus,
Senſit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri,
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt; via facta per hoſtes.
Multa virûm, ſolido argento perfecta, relinquunt
Armaque, craterasque ſimul, pulchrosque tapetas.

Euryalus phaleras Rhamnetis, et, aurea bullis,
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio quum jungeret abſens,
Cædicus; ille ſuo moriens dat habere nepoti;
Poſt mortem, bello Rutuli, pugnâque, potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem, criſtisque decoram,
Induit. Excedunt caſtris, et tuta capeſſunt.
Interea, præmiſſi equites ex urbe Latinâ,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, et Turno regis reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, murosque ſubibant,
Cum procul hos, lævo flectentis limite, cernunt;
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbrâ
Prodidit inmemorem, radiisque adverſa reſulſit.
Haud temere eſt viſus. Conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri; quæ cauſſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſilvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum cuſtode coronant.
Silva fuit, late dumis, atque ilice nigrâ,
Horrida; quam denſi conplerant undique ſentes;
Rara per occultos lucebat ſemita callis.

Euryalum tenebræ ramorum, oneroſaque præda,
Inpediunt; fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jamque inprudens evaſerat hoſtis,
Atque lacus; qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani; tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix quâ te regione reliqui?
Quâve ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſilvæ, ſimul et veſtigia retro
Obſervata, legit; dumisque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, et ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus, quum clamor ad auris
Pervenit, ac videt Euryalum; quem jam manus omnis,
Fraude loci et noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum, rapit, et conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? quâ vi juvenem, quibus audeat armis,
Eripere? an ſeſe medios moriturus in enſes
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu, dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, et nemorum Latonia cuſtos;
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:

Hunc ſine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat; et, toto connixus corpore, ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit averſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus; et longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce! aliud ſummâ telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit usquam
Auctorem, nec quo ſe ardens inmittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul, enſe recluſo,
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens,
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adſum, qui feci), in me convertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iſte nec auſus,
Nec potuit; cœlum hoc, et conſcia ſidera, teſtor:
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Transabiit coſtas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix conlabſa recumbit:

Purpureus veluti cum flos, ſuccisſus aratro,
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluviâ cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
Volſcentem petit; in ſolo Volſcente moratur.
Quem, circum glomerati, hoſtes hinc comminus atque hinc
Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, et moriens animam abstulit hoſti.
Tum ſuper exanimum ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitolî inmobile ſaxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli, ſpoliisque, potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, et primis unâ tot cæde peremtis,
Sarranoque, Numâque. Ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſeminecesque viros, tepidâque recentem
Cæde locum, et pleno ſpumantis ſanguine rivos.
Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,

Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suscitat; æratasque acies in prœlia cogit
Quisque ſuas; variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa adrectis, viſu miſerabile! in haſtis
Præfigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali et Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtrâ
Oppoſuere aciem, nam dextera cingitur amni;
Ingentisque tenent foſſas, et turribus altis
Stant mæſti: ſimul ora virûm præfixa movebant,
Nota nimis miſeris! atroque fluentia tabo.
Interea, pavidam volitans pennata per urbem,
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
Euryali: at ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit:
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix; et, femineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque, memor; cœlum dehinc queſtibus in-
plet:
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune, illa ſenectæ
Sera meæ requies, potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Adfari extremum miſeræ data copia matri?
Heu! terrâ ignotâ, canibus date præda Latinis
Alitibusque, jaces! nec te tua funera mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens, tibi quam noctes feſtina, diesque,

Urguebam, et telâ curas ſolabar anilis.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus, avolſaque membra,
Et funus lacerum, tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terrâque, marique, ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli! me primam abſumite ferro:
Aut tu, magne pater divom, miſerere; tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mæſtusque per omnis
It gemitus; torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam, incendentem luctus, Idæus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Adcelerant, actâ pariter teſtudine, Volſci;
Et foſſas inplere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, et ſcalis adſcendere muros,
Quâ rara eſt acies, interlucetque corona,
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi quâ
Poſſent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
Ferre juvat ſubter denſâ teſtudine caſus.

Nec jam ſufficiunt: nam, quâ globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem volvuntque, ruuntque;
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte aliâ, horrendus viſu, quaſſabat Etruſcam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis:
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, et ſcalas in mœnia poſcit.
Vos, o Calliope! precor, adſpirate canenti;
Quas ibi tunc ferro ſtrages, quæ funera, Turnus
Ediderit: quem quisque virûm demiſerit Orco;
Et mecum ingentis oras evolvite belli:
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis.
Turris erat, vaſto ſuſpectu et pontibus altis,
Opportuna loco; ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummâque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quæ plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris

Procubuit ſubito, et cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole ſecutâ;
Confixique ſuis telis, et pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elabſi: quorum primævus Helenor,
(Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miſerat armis)
Enſe levis nudo, parmâque inglorius albâ.
Isque, ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies, adſtare Latinas;
Ut fera, quæ, denſâ venantum ſæpta coronâ,
Contra tela furit, ſeſeque, haud neſcia, morti
Injicit, et ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtis
Inruit; et, quâ tela videt denſiſſima, tendit.
At, pedibus longe melior, Lycus, inter et hoſtis
Inter et arma, fugâ muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, ſociûmque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtrasne evadere, demens,
Speraſti te poſſe manus? ſimul adripit ipſum
Pendentem, et magnâ muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candentem corpore cycnum,
Sustulit, alta petens, pedibus Jovis armiger uncis:
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invaduut, et foſſas aggere conplent:

Ardentis tædas alii ad faſtigia jactant.
  Ilioneus ſaxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portæ ſubeuntem, ignisque ferentem,
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagittâ;
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, et, ſummis ſtantem pro turribus, Idan;
Privernum Capys: hunc primo levis haſta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis adlabſa ſagitta,
Ut lævo adfixa eſt lateri manus; abditaque intus
Spiramenta animæ letali volnere rumpit.
  Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hiberâ,
Inſignis facie; genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Matris luco, Symæthia circum
Flumina: pinguis ubi, et placabilis, ara Palici.
Stridentem fundam, poſitis Mezentius haſtis,
Ipſe ter adductâ circum caput egit habenâ;
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
  Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo ſociatus, habebat.

Is primam ante aciem, digna atque indigna relatu
Vociferans tumidusque novo præcordia regno,
Ibat, et ingentem ſeſe clamore ferebat:
  Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti prætendere muros?
En! qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulixes:
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſævoque gelu duramus, et undis;
Venatu invigilant pueri, ſilvasque fatigant;
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque adſueta, juventus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſâque juvencûm
Terga fatigamus haſtâ: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galeâ premimus; ſemperque recentis
Comportare juvat prædas, et vivere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, veſtis;
Deſidiæ cordi; juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ! neque enim Phryges; ite per alta
Dindyma, ubi adſuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.
  Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Aſcanius; nervoque obverſus equino

Intendit telum, diverſaque brachia ducens
Conſtitit, ante Jovem ſupplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus adnue cœptis:
Ipſe tibi ad tua templa feram ſollemnia dona,
Et ſtatuam ante aras, auratâ fronte, juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat et pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit, et cœli Genitor de parte ſerenâ
Intonuit lævum: ſonat unâ fatifer arcus.
Effugit, horrendum ſtridens, adducta ſagitta;
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis:
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiâque fremunt, animosque ad ſidera tollunt.
Ætheriâ tum forte plagâ crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies, urbemque, videbat,
Nube ſedens; atque his victorem adfatur Iulum:
Macte novâ virtute, puer; ſic itur ad aſtra,
Dîs genite, et geniture deos. Jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci, fato ventura, reſident.
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantis dimovet auras,
Aſcaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina cuſtos;
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremque,

Et crinis flavos: et ſæva ſonoribus arma;
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
  Sit ſatis, Æneada, telis inpune Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orſus, Apollo
Mortalis medio adſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Adgnovere deum proceres, divinaque tela,
Dardanidæ; pharetramque fugâ ſenſere ſonantem.
Ergo, avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acris arcus, amentaque torquent;
Sternitur omne ſolum telis: tum ſcuta, cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ; pugna aſpera ſurgit:
Quantus ab occaſu veniens, pluvialibus Hædis,
Verberat imber humum: quam multâ grandine nimbi
In vada præcipitant, quum Juppiter, horridus auſtris,
Torquet aquoſam hiemem, et telo cava nubila rumpit.
  Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſilveſtris Iæra,
Abietibus juvenes patriis et montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio conmiſſa, recludunt,

Freti armis; ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus, dextrâ ac lævâ, pro turribus adſtant,
Armati ferro, et criſtis capita alta coruſci:
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Atheſim ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus, intonſaque cœlo
Adtollunt capita, et ſublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, et Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedere,
Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis discordibus iræ;
Et jam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diverſâ in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Fervere cæde novâ, et portas præbere patentis.
Deſerit inceptum; atque, inmani concitus irâ,
Dardaniam ruit ad portam, fratresque ſuperbos:
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebanâ de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo; volat Itala cornus
Aëra per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri volneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum ſternit
Aphidnum;

Tum Bitian, ardentem oculis, animisque frementem;
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dediſſet,
Sed, magnum ſtridens, contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamâ lorica fidelis, et auro,
Sustinuit: conlabſa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum ſuper intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Conſtructam ponto jaciunt; ſic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis inliſa recumbit;
Miſcent ſe maria, et nigræ adtolluntur arenæ:
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis inpoſta Typhoëo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et ſtimulos acri ſub pectore vertit;
Inmiſitque Fugam Teucris, atrumque Timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multâ, converſo cardine, torquet,
Obnixus latis humeris; multosque ſuorum,
Mœnibus excluſos, duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit, recipitque, ruentis.
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem

Viderit inrumpentem, ultroque incluſerit urbi;
Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulſit, et arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clipeoque micantia fulgura mittit.
Adgnoſcunt faciem inviſam, atque inmania membra,
Turbati ſubito, Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat; et, mortis fraternæ fervidus irâ,
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens, ſedato pectore, Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram;
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille, rudem nodis et cortice crudo,
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.
Excepere auræ volnus; Saturnia Juno
Detorſit veniens; portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli, nec volneris, auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, inpubesque inmani volnere malas.
Fit ſonus; ingenti concuſſa eſt pondere tellus:
Conlabſos artus, atque arma, cruenta cerebro,
Sternit humi moriens: atque illi, partibus æquis,
Huc caput, atque illuc, humero ex utroque pependit.

Diffugiunt, verſi trepidâ formidine, Troës:
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſociosque inmittere portis;
Ultimus ille dies bello, gentique, fuiſſet:
Sed furor ardentem, cædisque inſana cupido,
Egit in adverſos.

Principio Phalerim, et, ſucciſo poplite, Gygen,
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergus: Juno vires, animumque, miniſtrat.
Addit Halym comitem, et confixâ Phegea parmâ;
Ignaros deinde in muris, Martemque cientis,
Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanimque:
Lyncea, tendentem contra, ſociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere, dexter
Occupat: huic, uno dejectum comminus ictu,
Cum galeâ longe jacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum; quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Muſis;
Crethea, Muſarum comitem; cui carmina ſemper,
Et citharæ, cordi; numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnasque canebat.

Tandem ductores, auditâ cæde ſuorum,
Conveniunt Teucri; Mneſtheus, acerque Sereſtus;
Palantisque vident ſocios, hoſtemque receptum.

Et Mneſtheus: Quo deinde fugam, quo, tenditis? inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia, habetis?
Unus homo, et veſtris, o cives! undique ſæptus
Aggeribus, tantas ſtrages inpune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque parentum,
Et magni Æneæ, ſegnes, miſeretque, pudetque?
Talibus adcenſi, firmantur; et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis; at territus ille,
Aſper acerba tuens, retro redit: et neque terga
Ira dare, aut virtus, patitur; nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis eſt per tela, viros-que:
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Inproperata refert, et mens exæſtuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes;
Bis confuſa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus e caſtris propere coit omnis in unum.
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere; aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis ſubſiſtere tantum,

Nec dextrâ valet: injectis ſic undique telis
Obruitur. Strepit adſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et ſaxis ſolida æra fatiſcunt;
Discuſſæque jubæ capiti: nec ſufficit umbo
Ictibus: ingeminant haſtis et Troës et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit; feſſos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe, omnibus armis,
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum ſociis, ablutâ cæde, remiſit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER DECIMUS.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divom pater, atque hominum rex,
Sideream in ſedem: terras unde arduus omnes,
Caſtraque Dardanidum adſpectat, populosque Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus; incipit ipſe:
Cœlicolæ magni, quia nam ſententia vobis
Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum discordia? quis deus aut hos,
Aut hos, arma ſequi, ferrumque laceſſere, ſuaſit?
Adveniet juſtum pugnæ, ne arceſſite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe, licebit:

Nunc finite; et placitum læti conponite fœdus.
Juppiter hæc paucis; at non Venus aurea contra
Pauca refert:
O Pater! o hominum, divomque, æterna poteſtas!
Namque aliud quid ſit, quod jam inplorare queamus?
Cernis, ut inſultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios inſignis equis, tumidusque ſecundo
Marte ruat? Non clauſtra tegunt, non mœnia, Teucros;
Quin intra portas, atque ipſis prœlia miſcent
Aggeribus mœrorum; et inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt. Numquamne levari
Obſidione ſines? muris iterum inminet hoſtis
Naſcentis Trojæ; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea volnera reſtant;
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si ſine pace tuâ, atque invito numine, Troës
Italiam petiere; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: ſin, tot reſponſa ſecuti,
Quæ Superi Manesque dabant, cur nunc tua quisquam
Vertere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in litore claſſis?
Quid tempeſtatum regem, ventosque furentis
Æoliâ excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (hæc intentata manebat

Sors rerum) movet, et ſuperis inmiſſa repente
Allecto, medias Italûm bacchata per urbis.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura; per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas procul ignotis jactetur in oris;
Et, quamcumque viam dederit Fortuna, ſequatur:
Hunc tegere, et diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliæque domus: poſitis inglorius armis,
Exigat hic ævum. Magnâ ditione jubeto,
Carthago premat Auſoniam: nihil urbibus inde
Obſtabit Tyriis. Quid peſtem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugiſſe per ignis,
Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non ſatius, cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troja fuit? Xanthum et Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumque revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno,
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Ænean hominum quisquam, divomque, ſubegit

Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam Fatis petiit auctoribus; eſto:
Caſſandræ inpulſus furiis: num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam conmittere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros;
Tyrrhenamve fidem, aut gentis agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia noſtri,
Egit? ubi hic Juno, demiſſave nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Trojam circumdare flammis
Naſcentem, et patriâ Turnum conſiſtere terrâ,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
Quid, face Trojanos atrâ vim ferre Latinis;
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, ſoceros legere, et gremiis abducere pactas;
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus ſubducere Graiûm,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanis;
Et potes in totidem claſſem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juviſſe, nefandum eſt?
Æneas ignarus abeſt: ignarus et abſit.
Eſt Paphus, Idaliumque tibi; ſunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem, et corda aſpera, tentas?
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? quæ cauſſa fuit, conſurgere in arma
Europamque, Aſiamque; et fœdera ſolvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?

Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
Tum decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis adſurgis, et inrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ adſenſu vario: ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſilvis, et cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: eo dicente, deûm domus alta ſileſcit;
Et tremefacta ſolo tellus; ſilet arduus æther;
Tum Zephyri poſuere; premit placida æquora pontus.
Adcipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum; nec veſtra capit diſcordia finem:
Quæ cuique eſt fortuna hodie, quam quisque ſecat ſpem,
Tros, Rutulusve, fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu, fatis, Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitisque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo: ſua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent: rex Juppiter omnibus idem:
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis, atrâque voragine, ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

Interea, Rutuli portis circum omnibus inſtant,
Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis:
At legio Æneadum, vallis obſeſſa, tenetur;
Nec ſpes ulla fugæ: miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rarâ muros cinxere coronâ;
Aſius Imbraſides, Hicetaoniusque Thymœtes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Thymbris,
Prima acies: hos, germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon Lyciâ comitantur ab altâ.
Fert ingens, toto connixus corpore, ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis,
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce! puer detectus honeſtum,
Qualis gemma, micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oriciâ terebintho,
Lucet ebur: fuſos cervix cui lactea crinis
Excipit, et molli ſubnectens circulus auro.
Te quoque, magnanime, viderunt, Iſmare, gentes
Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Mæoniâ generoſe domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere mœrorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys; hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant; mediâ Æneas freta nocte ſecabat.
Namque, ut ab Evandro, caſtris ingreſſus Etruſcis,
Regem adit, et regi memorat nomenque, genusque;
Quidve petat, quidve ipſe ferat; Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet, inmiſcetque preces; haud ſit mora, Tarcho
Jungit opes, fœdusque ferit: tum, libera fati,
Claſſem conſcendit juſſis gens Lydia divom,
Externo conmiſſa duci. Æneia puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones;
Inminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios; Pallasque, ſiniſtro
Adfixus lateri, jam quærit ſidera, opacæ
Noctis iter; jam, quæ paſſus terrâque, marique.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantusque movete;
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus æratâ princeps ſecat æquora tigri;
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusî,
Quique urbem liquere Coſas: quîs tela, ſagittæ,
Corytique leves humeris, et letifer arcus.
Unâ torvus Abas: huic totum inſignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.

Sexcentos illi dederat Populonia mater,
Expertos belli, juvenes: aſt Ilva trecentos,
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum divomque interpres, Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera, parent,
Et linguæ volucrum, et præſagi fulminis ignes,
Mille rapit, denſos acie atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubet, Alpheæ ab origine, Piſæ
Urbs, Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens, et verſicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt, mens omnibus una ſequendi,
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Ligurum ductor, fortiſſime bello,
Tranſierim, Cinyra; et, paucis comitate, Cupavo,
Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ:
Carmen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis umbramque ſororum
Dum canit, et mæſtum muſâ ſolatur amorem,
Canentem molli plumâ duxiſſe ſenectam;
Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem.
Filius, æqualis comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis inmane minatur
Arduus, et longâ ſulcat maria alba carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,

Fatidicæ Mantûs et Tuſci filius amnis;
Qui muros, matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua, dives avis! ſed non genus omnibus unum;
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat;
Quos, patre Benaco, velatus arundine glaucâ,
Mincius infeſtâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auleſtes, centenâque arbore fluctus
Verberat adſurgens: ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit inmanis Triton, et cærula conchâ
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in priſtin deſinit alvus;
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres, ter denis navibus, ibant
Subſidio Trojæ, et campos ſalis ære ſecabant.
Jamque dies cœlo conceſſerat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum;
Æneas, neque enim membris dat cura quietem,
Ipſe ſedens clavumque regit, veliſque miniſtrat:
Atque illi, medio in ſpatio, chorus ecce! ſuarum
Occurrit comitum; Nymphæ, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphasque e navibus eſſe,
Juſſerat, innabant pariter, fluctusque ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad litora proræ.
Adgnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quæ fandi doctiſſima, Cymodocea,
Pone ſequens, dextrâ puppim tenet, ipſaque dorſo

Eminet, ac lævâ tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilasne, deûm gens,
Ænea? vigila, et velis inmitte rudentis.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat,
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genetrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, ævumque agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſisque tenetur,
Tela inter media, atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenent, forti permixtus Etruſco,
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, et Aurorâ ſocios veniente vocari
Primus in arma jube, et clipeum cape; quem dedit ipſe
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non inrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat; et dextrâ, diſcedens, inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
Ocior et jaculo, et ventos æquante ſagittâ.
Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera adſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,

Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones;
Tu mihi nunc princeps pugnæ, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adſis pede, diva, ſecundo.
Tantum effatus; et interea revoluta ruebat,
Maturâ jam luce, dies, noctemque fugarat.
Principio, ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jamque in conſpectu Teucros habet, et ſua caſtra,
Stans celſâ in puppi: clipeum cum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ e muris: ſpes addita ſuſcitat iras:
Tela manu jaciunt: quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri
Auſoniis; donec verſas ad litora puppis
Reſpiciunt, totumque adlabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtisque a vertice flamma
Funditur, et vaſtos umbo vomit aureus ignes:
Non ſecus, ac liquidâ ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent; aut Sirius ardor
Ille, ſitim morbosque ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, et lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Litora præcipere, et venientis pellere terrâ.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextrâ.
In manibus Mars ipſe, viri. Nunc conjugis eſto

Quisque ſuæ, tectique, memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſique labant veſtigia prima.
Audentis Fortuna juvat.
Hæc ait; et ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea, Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, et brevibus ſe credere ſaltu;
Per remos alii. Speculatus litora Tarcho,
Quà vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti adlabitur æſtu;
Advertit ſubito proras, ſociosque precatur:
Nunc, o lecta manus! validis incumbite remis;
Tollite, ferte, rates: inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina:
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo;
Adreptâ tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarcho, ſocii conſurgere tonſis,
Spumantisque rates arvis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinæ
Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarcho:
Namque, inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
Fragmina remorum quos, et fluitantia tranſtra,

Inpediunt; retrahitque pedem ſimul unda relabens.
  Nec Turnum ſegnis retinet mora; ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore ſiſtit.
Signa canunt. Primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ, ſtravitque Latinos;
Occiſo Therone, virûm qui maxumus ultro
Ænean petit: huic gladio perque ærea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exſectum jam matre peremtâ,
Et tibi, Phœbe, ſacrum, caſus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe, Ciſſea durum,
Inmanemque Gyan, ſternentes agmina clavâ,
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, usque gravis cum terra labores
Præbuit. Ecce! Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum clamantis ſiſtit in ore.
  Tu quoque, flaventem primâ lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;
Dardaniâ ſtratus dextrâ, ſecurus amorum,
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres;
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies; ſeptem numero, ſeptenaque tela
Conjiciunt: partim galeâ, clipeoque, reſultant
Inrita; deflexit partim ſtringentia corpus

Alma Venus. Fidum Æneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos, ſteterunt quæ in corpore Graiûm
Iliacis campis. Tum magnam conripit haſtam,
Et jacit. Illa volans clipei transverberat æra
Mæonis, et thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextrâ: trajecto miſſa lacerto,
Protinus haſta fugit, ſervatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit; ſed non et figere contra
Eſt licitum; magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, et rigidâ Dryopem ferit eminus haſtâ
Sub mentum, graviter preſſâ; pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et craſſum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threicios Boreæ de gente ſupremâ,
Et tris, quos Idas pater, et patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus. Adcurrit Haleſus,
Auruncæque manus; ſubit et Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno discordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis et viribus æquis;

Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedunt;
Anceps pugna diu; ſtant obnixa omnia contra:
Haud aliter Trojanæ acies, aciesque Latinæ,
Concurrunt: hæret pede pes, denſusque viro vir.
At parte ex aliâ, quâ ſaxa rotantia late
Inpulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis;
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtris,
Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci;
Aſpera quîs natura loci dimittere quando
Suaſit equos; unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis, virtutem adcendit amaris:
Quo fugitis, ſocii? Per vos et fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudi;
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtis
Eſt via. Quâ globus ille virûm denſiſſimus urguet;
Hac vos, et Pallanta ducem, patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urguemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque, manusque.
Ecce! maris magnâ claudit nos objice pontus.
Deeſt jam terra fugæ. Pelagus, Trojamne, petemus?
Hæc ait, et medius denſos prorumpit in hoſtis.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quâ ſpina dabat, haſtamque receptat

Oſſibus hærentem. Quem non ſuper occupat Hiſbo,
Ille quidem hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis,
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhœti de gente vetuſtâ
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam, gemini, Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, ſimillima proles
Indiscreta ſuis, gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit enſis;
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit;
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas, adcenſos monitu, et præclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor, et pudor, armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit. Hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo;
Ilo namque procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit ſemanimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optato ventis æſtate coortis,
Diſperſa inmittit ſilvis incendia paſtor;
Conreptis ſubito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Volcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantis:
Non aliter ſociûm irtus coit omnis in unum,

Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua conligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe,
Elatam in jugulum; ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſperſit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſilvis genitor celarat Haleſum;
Ut ſenior leto canentia lumina ſolvit,
Injecere manum Parcæ, telisque ſacrarunt
Evandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Haleſi.
Hæc arma, exuviasque viri, tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

At non cæde viri tantâ perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque, moramque.
Sternitur Arcadiæ proles; ſternuntur Etruſci;
Et vos, o! Graiis inperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt, ducibusque et viribus æquis:
Extremi addenſent acies; nec turba moveri
Tela, manusque, ſinit. Hinc Pallas inſtat, et urguet;
Hinc contra Lauſus: nec multum discrepat ætas;
Egregii formæ; ſed quîs fortuna negarat
In patriam reditus. Ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi:

Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.
 Interea, ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum; qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios: Tempus deſiſtere pugnæ;
Solus ego in Pallanta feror; ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait; et ſocii ceſſerunt æquore juſſo.
At, Rutulûm abſceſſu, juvenis tum, juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno: corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu;
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto inſigni. Sorti pater æquus utrique eſt:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor:
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bijugis; pedes adparat ire
Comminus. Utque leo, ſpeculâ cum vidit ab altâ
Stare procul campis, meditantem in prœlia, taurum,
Advolat; haud alia eſt Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi quâ fors adjuvet auſum
Viribus inparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, et menſas, quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernant ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.

Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat ſua cuique dies: breve, et inreparabile, tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot gnati cecidere deûm: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam ſua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginâque cavâ fulgentem deripit enſem.
Illa volans, humeris ſurgunt quâ tegmina ſumma,
Incidit; atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta, diu librans, jacit; atque ita fatur:
Adſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot æris,
Quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuſpis transverberat ictu;
Loricæque moras, et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de volnere telum:
Unâ eâdemque viâ ſanguis animusque ſequuntur.
Conruit in volnus: ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper adſiſtens:

Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid ſolamen humandi
eſt,
Largior: haud illi ſtabunt Æneia parvo
Hoſpitia. Et lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpreſſumque nefas: unâ ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœde, thalamique cruenti:
Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat ſpolio, gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati, ſortisque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta; et cum ſpolia iſta, diemque,
Oderit. At ſocii, multo gemitu lacrimisque,
Inpoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum, rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!
Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor,
Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
Eſſe ſuos; tempus, verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Cæde novâ, quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis; menſæ, quas advena primas
Tunc adiit; dextræque datæ. Sulmone creatos,

Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventis rapit; inferias quos inmolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam contenderat haſtam:
Ille aſtu ſubit, at tremebunda ſupervolat haſta;
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios Manis, per ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerves natoque, patrique.
Eſt domus alta; jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti; ſunt auri pondera, facti
Infectique, mihi. Non hic victoria Teucrûm
Vertitur; aut anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat; Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli conmercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchiſæ Manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus adplicat enſem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque ſacerdos,
Infula cui ſacrâ redimibat tempora vittâ,
Totus conlucens veſte, atque inſignibus armis:
Quem congreſſus agit campo, labſumque ſuperſtans
Inmolat, ingentique umbrâ tegit; arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Inſtaurant acies, Volcani ſtirpe creatus
Cæculus, et, veniens Marſorum montibus, Umbro:

Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clipei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat;
Canitiemque ſibi, et longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit: ille reductâ
Loricam, clipeique ingens onus, inpedit haſtâ.
Tum caput, orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite merſum
Unda feret, piſcesque inpaſti volnera lambent.
Protenus Antæum et Lucam, prima agmina Turni,
Perſequitur: fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arſiſſe, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clipeis, tot ſtringeret enſis:
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce! Niphæi

Quadrijuges in equos, adverſaque pectora, tendit;
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea, bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentis:
Inruit, adverſâque ingens adparuit haſtâ.
Cui Liger;
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non et Troius heros
Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hoſ-
tem.
Lucagus ut, pronus pendens in verbera, telo
Admonuit bijugos; projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ; ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clipei, tum lævum perforat inguen;
Excuſſus curru, moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus umbræ:
Ipſe, rotis ſaliens, juga deſeris. Hæc ita fatus,
Adripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delabſus eodem:
Per te, per, qui te talem genuere, parentes,

Vir Trojane, ſine hanc animam, et miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne deſere frater.
Tum, latebras animæ, pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius; torrentis aquæ, vel turbinis atri,
More furens. Tandem erumpunt, et caſtra relinquunt
Aſcanius puer, et, nequidquam obſeſſa, juventus.
Junonem interea conpellat Juppiter ultro:
O germana mihi, atque eadem gratiſſima conjunx!
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſustentat opes; non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno ſubmiſſa: Quid, o pulcherrime conjunx!
Sollicitas ægram, et tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret! non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen.
Pilumnusque illi quartus pater; et tua largâ
Sæpe manu, multisque ornavit limina donis.
Cui rex ætherii breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti, tempusque, caduco

Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri,
Mutarive putas, bellum; ſpes paſcis inanis.
Et Juno, adlacrumans: Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret!
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod ut o! potius formidine falſâ
Ludar; et in melius tua, qui potes, orſa reflectas!
  Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protenus alto
Miſit, agens hiemem, nimbo ſuccincta, per auras;
Iliacamque aciem, et Laurentia caſtra, petivit.
Tum Dea nube cavâ tenuem ſine viribus umbram
In faciem Æneæ, viſu mirabile monſtrum!
Dardaniis ornat telis; clipeumque, jubasque,
Divini adſimulat capitis: dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum; greſſumque effingit euntis:
Morte obitâ quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Inritatque virum telis, et voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:

Hac dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem; nec ferre videt ſua gaudia ventos.
  Forte ratis, celſi conjuncta crepidine ſaxi,
Expoſitis ſtabat ſcalis, et ponte parato;
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat;
Exſuperatque moras, et pontis tranſilit altos.
Vix proram adtigerat: rumpit Saturnia funem,
Avolſamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prœlia poſcit;
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe inmiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit, ignarus rerum, ingratusque ſalutis;
Et duplicis cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti, et talis voluiſti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducit?
Laurentisne iterum muros, aut caſtra, videbo?
Quid manus illa virûm, qui me, meaque arma, ſecuti?
Quosne, nefas! omnis infandâ in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat

Terra mihi? vos o potius miſereſcite, venti!
In rupes, in ſaxa, (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſævisque vadis inmittite Syrtis,
Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat
illuc;
An ſeſe mucrone, ob tantum dedecus amens,
Induat, et crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxuma Juno
Continuit; juvenemque, animi miſerata, repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctuque, æſtuque, ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantis.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro, telisque frequentibus, inſtant.
Ille, velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique maris-
que,
Ipſa inmota manens; prolem Dolichaonis, Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fu-
gacem:
Sed Latagum ſaxo, atque ingenti fragmine montis,
Occupat os, faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit; armaque Lauſo

Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Euanthem Phrygium, Paridisque Mimanta
Æqualem, comitemque: unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face prægnans
Ciſſeis regina Parin: Paris urbe paternâ
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multosve palus Laurentia, ſilvâ
Paſtus arundineâ, poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam iraſci, propiusve adcedere, virtus;
Sed jaculis, tutisque procul clamoribus, inſtant:
Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit haſtas:
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longe, et vaſto clamore, laceſſunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo; infectos linquens profugus hymenæos:
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis, et pactæ conjugis oſtro;
Inpaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
Suadet enim veſana fames; ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervum;
Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et hæret

Viſceribus ſuper incumbens; lavit inproba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exſpirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide volnus;
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus, et haſtâ:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum pæana ſecuti.
Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum, lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixtâ Mezentius irâ:
Nunc morere; aſt de me divom pater, atque hominum rex,
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos, et ferreus urguet
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen;
Partheniumque Rapo, et, prædurum viribus, Orſen;
Meſſapus, Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi labſu tellure jacentem,

Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo, et longe fallente ſagittâ.
Jam gravis æquabat luctus, et mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant,
Victores, victique; neque his fuga nota, neque illis.
Di Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus eſſe labores:
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Juno;
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam ſcindens, humero ſupereminet undas;
Aut,[*] ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet inperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, et mole ſuâ ſtat;
Atque, oculis ſpatium emenſus quantum ſatis haſtæ,
Dextra, mihi deus, et telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint; voveo, prædonis corpore raptis,
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropæum
Æneæ; dixit: ſtridentemque eminus haſtam
Injicit: illa volans clipeo eſt excuſſa, proculque

Egregium Antorem latus inter, et ilia, figit:
Herculis Antoren comitem; qui, miſſus ab Argis,
Hæſerat Evandro, atque Italâ conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno volnere, cœlumque
Adſpicit, et dulcis moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem,
Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque
Tranſiit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine; ſed vires haud pertulit. Ocius enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit a femine, et trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrimæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optuma facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, ſilebo.
Ille, pedem referens, et inutilis, inque ligatus,
Cedebat; clipeoque inimicum haſtile trahebat.
Prorupit juvenis, ſeſeque inmiſcuit armis:
Jamque, adſurgentis dextrâ, plagamque ferentis,
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Sustinuit; ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor, nati parmâ protectus, abiret;
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Furit Æneas, tectusque tenet ſe.
Ac velut, effuſâ ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tutâ latet arce viator,

Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris; ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem: ſic, obrutus undique telis,
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet; et Lauſum increpitat, Lauſoque minatur:
Quo, moriture, ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exſultat demens; ſævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt: validum namque exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Inplevitque ſinum ſanguis: tum vita per auras
Conceſſit mæſta ad Manis, corpusque reliquit.
At vero ut voltum vidit morientis, et ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris;
Ingemuit miſerans graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, et cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantis ſocios, et terrâ ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea, genitor Tiberini ad fluminis undam

Volnera ſiccabat lymphis, corpuſque levabat,
Arboris adclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circum juvenes: ipſe, æger, anhelans,
Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam:
Multa ſuper Lauſo rogitat, multumque remittit,
Qui revocent, mæſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimem ſuper arma ferebant
Flentes; ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnovit longe gemitum præſaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? Tuane hæc genitor per volnera ſervor,
Morte tuâ vivens? Heu, nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix! nunc alte volnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio, ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiiſque meorum:
Omnis per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc vivo: neque adhuc homines, lucemque, relinquo.
Sed linquam. Simul, hoc dicens, adtollit in ægrum
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc ſolamen, erat: bellis hoc victor abibat

Omnibus. Adloquitur mærentem, et talibus inſit:
Rhœbe, diu, res ſi qua diu mortalibus ulla eſt,
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta,
Et caput Æneæ, referes; Lauſique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiſſime, credo,
Juſſa aliena pati, et dominos dignabere Teucros.
Dixit; et exceptus tergo conſueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
Ære caput fulgens, criſtâque hirſutus equinâ.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu.
Atque hic Ænean magnâ ter voce vocavit:
Æneas adgnovit enim, lætusque precatur:
Sic pater ille deûm faciat! ſic altus Apollo!
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infeſtâ ſubit obvius haſtâ.
Ille autem: Quid me, erepto, ſæviſſime, nato,
Terres? hæc via ſola fuit, quâ perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec divom parcimus ulli.
Deſine. Jam venio moriturus, et hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem;
Inde aliud ſuper, atque aliud, figitque, volatque
Ingenti gyro; ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum adſtantem lævos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens; ter ſecum Troius heros
Inmanem ærato circumfert tegmine ſilvam.

Inde, ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, et urguetur, pugnâ congreſſus iniquâ;
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem, ſuper ipſe ſecutus,
Inplicat, ejectoque incumbit, cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troësque, Latinique.
Advolat Æneas, vaginâque eripit enſem,
Et ſuper hæc: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut, auras
Suſpiciens, hauſit cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas; nec ſic ad prœlia veni;
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem;
Et me, conſortem nati, concede ſepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inſcius adcipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM interea ſurgens Aurora reliquit.
Æneas, quamquam et ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt,
Vota deûm primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum, deciſis undique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,
Bellipotens: aptat rorantis ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri; et bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſumque, locis; clipeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuspendit eburnum.
Tum ſocios, namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum, ſic incipiens hortatur ovantis:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt; hæc ſunt ſpolia, et de rege ſuperbo
Primitiæ; manibusque meis Mezentius hicc' eſt,

Nunc iter ad regem nobis, muroſque Latinos.
Arma parate; animis, et ſpe, præſumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere ſigna
Adnuerint ſuperi, pubemque educere caſtris,
Inpediat, ſegnisve metu ſententia tardet.
Interea, ſocios, inhumataque corpora, terræ
Mandemus; qui ſolus honos Acheronte ſub imo
eſt.
Ite, ait; egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mæſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, et funere merſit acerbo.
Sic ait inlacrimans, recipitque ad limina greſ-
ſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus, Trojanaque
turba,
Et mæſtum Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis,
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mæſtoque inmugit regia luctu.
Ipſe, caput nivei fultum Pallantis, et ora,
Ut vidit, levique patens in pectore volnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrimis ita fatur obortis:

Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam; cum me, conplexus euntem,
Mitteret in magnum imperium; metuensque moneret
Acris eſſe viros, cum durâ prœlia gente.
Et nunc ille quidem, ſpe multum captus inani,
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, et nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mæſti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi?
Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Volneribus pulſum adſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi! quantum
Præſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat; et, toto lectos ex agmine, mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrimis; ſolatia luctûs
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii cratis, et molle feretrum,
Arbuteis texunt virgis, et vimine querno;
Exſtructosque toros obtentu frondis inumbrânt.
Hic juvenem, agreſti ſublimem ſtramine, ponunt;

Qualem, virgineo demeſſum pollice, florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit;
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tunc geminas veſtis, auroque oſtroque rigentis,
Extulit Æneas: quas illi, læta laborum,
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni ſupremum mæſtus honorem
Induit, arſurasque comas obnubit amictu:
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſurus ſanguine flammam;
Indutosque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix, ævo confectus, Acœtes;
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
Sternitur et, toto projectus corpore, terræ:
Ducunt et, Rutulo perfuſos ſanguine, currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Æthon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Haſtam alii, galeamque, ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum mæſta phalanx, Teucrique ſequuntur,

Tyrrhenique duces, et verſis Arcades armis.
Poſt quam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas; gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi! maxume Palla,
Æternumque vale! Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latinâ,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen, et æthere caſſis;
Parceret hoſpitibus quondam, ſocerisque, vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantis,
Proſequitur veniâ, et verbis hæc inſuper addit:
Quæ nam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis, et Martis ſorte peremtis,
Oratis? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi Fata locum, ſedemque, dediſſent;
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia, et Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros,
Adparat; his mecum decuit concurrere telis:
Vixet, cui vitam deus, aut ſua dextra, dediſſet.
Nunc ite, et miſeris ſubponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obſtupuere ſilentes;

Converſique oculos inter ſe, atque ora, tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis et crimine Drances
Infenſus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane! quibus cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. Quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana, juvabit.
Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies; et, pace ſequeſtrâ,
Per ſilvas Teucri, mixtique inpune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus; evertunt, actas ad ſidera, pinus;
Robora nec cuneis, et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
  Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctûs,
Evandrum, Evandrique domos, et mœnia, replet;
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late diſcriminat agros.
Contra, turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ poſt quam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mæſtam incendunt clamoribus urbem.
  At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere;

Sed venit in medios. Feretro Pallanta repoſto
Procubuit ſuper, atque hæret, lacrimansque, gemensque;
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:
Non hæc, o Palla! dederas promiſſa, petenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine, poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ! bellique propinqui
Dura rudimenta! et, nulli exaudita deorum,
Vota, precesque meæ! tuque, o ſanctiſſima conjunx!
Felix morte tuâ; neque in hunc ſervata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſecutum,
Obruerent Rutuli telis! animam ipſe dediſſem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec, quas
Junximus hoſpitio, dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Quod, ſi inmatura manebat
Mors natum, cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis:
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.

Tu quoque nunc ſtares inmanis truncus in armis,
Eſſet par ætas, et idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante peremto,
Dextera cauſſa tua eſt; Turnum gnatoque, patri-
que,
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi ſolus,
Fortunæque, locus. Non vitæ gaudia quæro;
Nec fas: ſed nato Manis perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera, atque labores.
Jam pater Æneas, jam, curvo in litore, Tarcho
Conſtituere pyras. Huc corpora quisque ſuorum
More tulere patrum: ſubjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum adcenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mæſtum funeris ignem
Luſtravere in equis; ululatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia, occiſis derepta Latinis,
Conjiciunt igni; galeas, enſisque decoros,
Frenaque, ferventisque rotas: pars munera nota,
Ipſorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Sætigerosque ſues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. Tum litore toto

Ardentis ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſervant
Buſta; neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum, ſtellis fulgentibus aptum.
  Nec minus et miſeri, diverſâ in parte, Latini
Innumeras ſtruxere pyras; et corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt:
Cetera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore, cremant; tunc undique vaſti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram;
Mærentes, altum cinerem, et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
  Jam vero in tectis, prædivitis urbe Latini,
Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctûs.
Hic matres, miſeræque nurus, hic cara ſororum
Pectora mærentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exſecrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipſum animis, ipſumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ, et primos ſibi poſcat honores.
Ingravat hæc ſævus Drances; ſolumque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina, Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno; et magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropæis.
  Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce! ſuper mæſti, magnâ Diomedis ab urbe,

Legati reſponſa ferunt: Nihil omnibus actum
Tantorum inpenſis operum; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus:
Fatalem Ænean manifeſto numine ferri
Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque ſuorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, et maxumus ævo,
Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hic legatos, Ætolâ ex urbe remiſſos,
Quæ referant, fari jubet; et reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus, dicto parens, ita farier infit:
Vidimus, o cives! Diomede, Argivaque caſtra,
Atque, iter emenſi, caſus ſuperavimus omnis,
Contigimusque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Poſt quam introgreſſi, et coram data copia fandi,
Munera præferimus; nomen, patriamque, docemus:
Qui bellum intulerint, quæ cauſſa adtraxerat Argos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore:

O fortunatæ gentes! Saturnia regna,
Antiqui Auſonii; quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et ſcelerum pœnas expendimus omnis,
Vel Priamo miſeranda manus. Scit triſte Minervæ
Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.
Militiâ ex illâ, diverſum litus adacti,
Atrides Protei Menelaus ad usque columnas
Exſulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulixes.
Regna Neoptolemi referam, verſosque Penatis
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipſe Mycenæus, magnorum ductor Achivom,
Conjugis infandæ, prima intra limina, dextrâ
Oppetiit; devictam Aſiam ſubſedit adulter.
Invidiſſe deos, patriis ut redditus aris
Conjugium optatum, et pulchram Calydona, viderem!
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur,
Et ſocii amiſſi, petierunt æthera pennis,
Fluminibusque vagantur, aves; heu dira meorum
Supplicia! et ſcopulos lacrimoſis vocibus inplent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Adpetii, et Veneris violavi volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas:

Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama; nec veterum memini, lætorve, malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Ænean. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clipeum adſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, ultro Inachias veniſſet ad urbis
Dardanus, et verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm
Hæſit, et in decumum veſtigia retulit annum:
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis;
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Quâ datur; aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optume, regis
Audiſti; et, quæ ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauſo gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Præfatus divos, ſolio rex infit ab alto:
Ante equidem ſummâ de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adſidet hoſtis.
Bellum inportunum, cives, cum gente deorum,
Invictisque viris, gerimus; quos nulla fatigant

Prœlia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam adſcitis Ætolûm habuiſtis in armis,
Ponite: ſpes ſibi quisque: ſed hæc, quam anguſta, videtis.
Cetera quâ rerum jaceant perculſa ruinâ,
Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo: potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Longus, in occaſum, finis ſuper usque Sicanos;
Aurunci Rutulique ſerunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, et celſi plaga pinea montis,
Cedat amicitiæ Teucrorum; et fœderis æquas
Dicamus leges, ſociosque in regna vocemus:
Conſidant, ſi tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios finis, aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſcuntque ſolo decedere noſtro;
Bis denas Italo texamus robore navis,
Seu pluris conplere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque, modumque, carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia, demus.
Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment,
Centum oratores primâ de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos;
Munera portantis, aurique eborisque talenta,

Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, et rebus ſuccurrite feſſis.
Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliquâ invidiâ, ſtimulisque agitabat amaris,
Largus opum, et linguâ melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebant;
Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat, iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, o bone rex! Cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum, moresque ſiniſtros,
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortemque, minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu; dum Troia tentat
Caſtra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optume regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero, dignisque hymenæis,
Des, pater; et pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod, ſi tantus habet mentis, et pectora, terror;
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat; jus proprium regi, patriæque, remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula civis

Projicis? o Latio caput horum, et cauſſa, malorum!
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne; ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, et eſſe
Nil moror, en! ſupplex venio: miſerere tuorum;
Pone animos, et pulſus abi. Sat funera fuſi
Vidimus, ingentis et deſolavimus agros.
Aut, ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, et ſi adeo dotalis regia cordi eſt;
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis: et jam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adſpice contra;
Qui vocat.
  Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum; rumpitque has imo pectore voces:
  Larga quidem, Drance, ſemper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poſcunt; patribusque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger mœrorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance: quando tot ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropæis
Inſignis agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet; nec longe ſcilicet hoſtes

Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſâ in linguâ, pedibusque fugacibus iſtis,
Semper erit?
Pulſus ego? aut quisquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, et Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſæptus.
Nulla ſalus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere viris
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt,
Nunc et Tydides, et Lariſſæus Achilles;
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel, cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextrâ hac (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, et ſit pectore in iſto.
Nunc ad te, et tua magna, pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, et, ſemel agmine verſo,

Funditus occidimus, neque habet Fortuna regreſſum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o! ſi ſolitæ quidquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum ſemel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ, populique, ſuperſunt;
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnis
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variusque labor mutabilis ævi,
Retulit in melius; multos alterna reviſens
Luſit, et in ſolido rurſus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, et Arpi;
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, et, quos
Tot populi miſere, duces; nec tarda ſequetur
Gloria delectos Latio, et Laurentibus agris.
Eſt et, Volſcorum egregiâ de gente, Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis ære catervas.
Quod, ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto;
Non adeo has exoſa manus Victoria fugit,
Ut tantâ quidquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra; vel magnum præſtet Achillem,

Factaque Volcani manibus paria induat arma,
Ille licet. Vobis animam hanc, ſoceroque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devovi. Solum Æneas vocat: et, vocet oro:
Nec Drances potius, ſive eſt hæc ira deorum,
Morte luat; ſive eſt virtus, et gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes; caſtra Æneas, aciemque, movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce! ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
Inſtructos acie, Tiberino a flumine Teucros
Tyrrhenamque manum, totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque volgi
Pectora, et adrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt; fremit arma juventus;
Flent mæſti, muſſantque, patres. Hic undique clamor,
Disſenſu vario, magnus ſe tollit in auras:
Haud ſecus, atque alto in luco cum forte catervæ
Conſedere avium, piscosove amne Paduſæ
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.
Immo, ait, o cives! adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit ſeſe, et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis;
Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Meſſapus, in armis,

Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cetera, quâ juſſo, mecum manus inferat arma.
  Ilicet in muros totâ diſcurritur urbe.
Concilium ipſe pater, et magna incepta, Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt;
Multaque ſe incuſat, qui non adceperit ultro
Dardanium Ænean, generumque adſciverit urbi.
Præfodiunt alii portas; aut ſaxa, ſudesque,
Subvectant. Bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros variâ cinxere coronâ
Matronæ, puerique; vocat labor ultimus omnis.
  Nec non ad templum, ſummasque ad Palladis arces,
Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſſa malis tantis, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;
Et mæſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, præſes belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipſum
Pronum ſterne ſolo, portisque effunde ſub altis.
  Cingitur ipſe furens certatim in prœlia Turnus.
Jamque adeo, rutilum thoraca indutus, aënis
Horrebat ſquamis, ſurasque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enſem,
Fulgebatque altâ decurrens aureus arce;

Exſultatque animis, et ſpe jam præcipit hoſtem:
Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis,
Tandem liber, equus; campoque potitus aperto,
Aut ille in paſtus, armentaque tendit equarum,
Aut, adſuetus aquæ perfundi flumine noto,
Emicat, adrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians; luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo, et Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, et mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrendâ in virgine fixus:
O, decus Italiæ, virgo! quas dicere gratis,
Quasve referre, parem? ſed nunc, eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem, miſſique reportant
Exploratores, equitum levia inprobus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta, jugo ſuperans, adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſilvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe ſignis;
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,

Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur, ſociosque duces; et pergit in hoſtem.
Eſt curvo amfractu valles, adcommoda fraudi,
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Urguet utrimque latus; tenuis quo ſemina ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis ſummoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, et grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum;
Adripuitque locum, et ſilvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacrâque catervâ,
Conpellabat, et has triſtis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo! et noſtris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias: neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, viresque ſuperbas,
Priverno antiquâ Metabus cum excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter prœlia belli,
Sustulit exſilio comitem; matrisque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe, ſinu præ ſe portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,

Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce! fugæ medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit:
Telum inmane, manu validâ quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis, et robore coctо;
Huic natam, libro et ſilveſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ;
Quam dextrâ ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo; tua prima per auras
Tela tenens, ſupplex hoſtem fugit. Adcipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis conmittitur auris.
Dixit, et adducto contortum haſtile lacerto
Inmittit: ſonuere undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propius jam urguente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus, urbes
Adcepere; neque ipſe manus feritate dediſſet;
Paſtorum at ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam, in dumis, interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis, et lacte ferino,
Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis

Inſiterat, jaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parvæ ſuspendit, et arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ;
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: ſolâ contenta Dianâ,
Æternum telorum, et virginitatis, amorem
Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuiſſet
Militiâ tali, conata laceſſere Teucros:
Cura mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto conmittitur omine pugna.
Hæc cape, et ultricem pharetrâ deprome ſagittam:
Hac, quicumque ſacrum violarit volnere corpus,
Tros, Italusve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cavâ miſerandæ corpus, et arma
Inſpoliata, feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa, levis cœli delabſa per auras,
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis;
Conpoſiti numero in turmas. Fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, et preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus, et huc; tum late ferreus haſtis

Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
Adverſi campo adparent, haſtasque reductis
Protendunt longe dextris, et ſpicula vibrant;
Adventusque virûm, fremitusque ardeſcit equorum.

Jamque, intra jactum teli progreſſus, uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos; fundunt ſimul undique tela,
Crebra nivis ritu, cœlumque obtexitur umbrâ.
Continuo adverſis Tyrrhenus et acer Aconteus,
Connixi, incurrunt haſtis; primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, et vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verſique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis, rurſusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt;
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis:
Qualis ubi, alterno procurrens gurgite, pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopulosque ſuperjacit undam
Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens

Saxa, fugit; litusque, vado labente, relinquit.
Bis, Tuſci Rutulos egere ad mœnia verſos;
Bis, rejecti, armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prœlia totas
Inplicuere inter ſe acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et, permixti cæde virorum,
Semanimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Volneris inpatiens, adrecto pectore crura:
Volvitur ille, excuſſus, humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore, et armis,
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri: nec volnera terrent;
Tantus in arma patet. Latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
At medias inter cædes exſultat Amazon,
Unum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta, manu ſpargens, haſtilia denſet;
Nunc validam dextrâ rapit indefeſſa bipennem:
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,

Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia ſecurem,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas, bellique, miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis
Pulſant, et pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippoliten, ſeu quum ſe Martia curru
Pentheſilea refert; magnoque ululante tumultu,
Feminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum, aſpera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre; cujus apertum
Adverſi longâ transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque ſuo ſe in volnere verſat.
Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas,
Suffoſſo revolutus equo, dum conligit; alter,
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden; ſequiturque incumbens eminus haſtâ
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chromimque:
Quotque, emiſſa manu, contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus, armis

Ignotis, et equo venator Iapyge, fertur:
Cui pellis latos humeros, erepta juvenco,
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis;
Agreſtisque manus armat ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verſo,
Trajicit; et ſuper hæc inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protenus Orſilochum, et Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten averſum cuſpide fixit,
Loricam galeamque inter, quâ colla ſedentis
Lucent, et lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum, fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem;
Tum validam perque arma viro, perque oſſa, ſecurim,
Altior exſurgens, oranti, et multa precanti,
Congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque adſpectu territus hæſit,
Appenninicolæ bellator filius Auni,

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Isque, ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnæ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere, cernit,
Conſilio verſare dolos ingreſſus, et aſtu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, ſi femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque adcinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique adcenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque reſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora; converſisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artis;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo; et, pernicibus ignea plantis,
Transit equum curſu, frenisque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnasque inimico ex ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo, aut ſacer ales, ab alto
Conſequitur pennis, ſublimem in nube, columbam;
Conprenſamque tenet, pedibusque eviſcerat uncis:
Tum cruor, et volſæ labuntur ab æthere plumæ.
At, non hæc nullis hominum ſator, atque deorum,
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo.

Tyrrhenum genitor Tarchonem in prœlia ſæva
Suscitat, et ſtimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina, Tarcho
Fertur equo, variisque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in prœlia pulſos:
Quis metus, o numquam dolituri! o ſemper inertes!
Tyrrheni? quæ tanta animis ignavia venit?
Femina palantis agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela inrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, et plenæ pocula menſæ:
Hicc' amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus et ipſe,
Concitat, et Venulo adverſum ſe turbidus infert;
Dereptumque ab equo dextrâ, conplectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum, multâ vi concitus, aufert.
Tollitur in cœlum clamor; cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus æquore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum ſummâ ipſius ab haſtâ
Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
Quâ volnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.

Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, inplicuitque pedes, atque unguibus hæſit;
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Adrectisque horret ſquamis, et ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illa haud minus urguet obunco
Luctantem roſtro; ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque ſecuti,
Mæonidæ incurrunt. Tum, fatis debitus, Arruns
Velocem, jaculo et multâ prior arte, Camillam
Circuit; et, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Arruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat;
Quâ victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat,
Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas:
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum; et certam quatit inprobus haſtam.
Forte, ſacer Cybelæ, Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum; quem pellis, aënis
In plumam ſquamis, auro conſerta, tegebat.
Ipſe, peregrinâ ferrugine clarus, et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati

Caſſida; tum croceam chlamydemque, ſinusque crepantis
Carbaſeos, fulvo in nodum conlegerat auro;
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo ſive ut ſe ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo prædæ, et ſpoliorum, ardebat amore:
Telum ex inſidiis quum tandem, tempore capto,
Concitat, et ſuperos Arruns ſic voce precatur:
Summe deûm, ſancti cuſtos Soractis, Apollo;
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, et medium, freti pietate, per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ;
Da, Pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias, pulſæve tropæum
Virginis, aut ſpolia ulla, peto; mihi cetera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum volnere peſtis
Pulſa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.
Audiit, et voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucris diſperſit in auras:
Sterneret ut, ſubitâ turbatam morte, Camillam,
Adnuit oranti; reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo, ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertere animos acris, oculosque tulere,
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ,

Nec ſonitûs, memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub exſertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Lætitiâ mixtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montis ſeſe avius abdidit altos,
Occiſo paſtore, lupus, magnove juvenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſilvasque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abstulit Arruns,
Contentusque ſugâ, mediis ſe inmiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit; oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat volnere mucro.
Labitur exſanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans Accam, ex æqualibus unam,
Adloquitur; ſida ante alias quæ ſola Camillæ;
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, et hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ; Trojanos arceat urbi.
Jamque vale! Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exſolvit ſe corpore, lentaque colla,

Et, captum leto, poſuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero, inmenſus ſurgens, ferit aurea clamor
Sidera; dejectâ crudeſcit pugna Camilla;
Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ.
At, Triviæ cuſtos, jam dudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul, medio juvenum in clamore furentem,
Proſpexit, triſti multatam morte, Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo! nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello:
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſtaſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extremâ jam in morte: neque hoc ſine nomine letum
Per gentes erit; aut famam patieris inultæ.
Nam, quicumque tuum violavit volnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum;
Hic dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, et Arruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit lætantem animis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum;

Huc, periture, veni; capias ut digna Camillæ
Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, et auratâ volucrem Threiſſa ſagittam
Depromſit pharetrâ, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter ſe capita, et manibus jam tangeret æquis,
Lævâ, aciem ferri, dextrâ nervoque, papillam.
Extemplo teli ſtridorem, aurasque ſonantis,
Audiit unâ Arruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii, atque extrema gementem,
Obliti, ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
  Prima fugit, dominâ amiſſâ, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disjectique duces, deſolatique manipli,
Tuta petunt, et equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam inſtantis Teucros, letumque ferentis,
Sustentare valet telis, aut ſiſtere contra;
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros, caligine turbidus atrâ,
Pulvis; et e ſpeculis, percuſſæ pectora, matres
Femineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem; ſed limine in ipſo,

Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi, exſpirant animas. Pars claudere portas;
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Adcipere orantis: oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
Pars in præcipitis foſſas, urgente ruinâ,
Volvitur: inmiſſis pars cæca et concita frenis
Arietat in portas, et, duros objice, poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres,
(Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum, ſudibusque imitantur obuſtis,
Præcipites; primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea, Turnum in ſilvis ſæviſſimus inplet
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtis, et Marte ſecundo
Omnia conripuiſſe: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens, et ſæva Jovis ſic numina poſcunt,
Deſerit obſeſſos collis, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque jugum, ſilvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt;
Ac ſimul Æneas fumantis pulvere campos

Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et ſævum Ænean adgnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuoque ineant pugnas, et prœlia tentent;
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Hibero
Tinguat equos, noctemque, die labente, reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, et mœnia vallant.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER DUODECIMUS.

Turnus ut, infractos adverſo Marte, Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum volnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudetque, comantis
Excutiens cervice toros; fixumque latronis
Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud ſecus adcenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextrâ ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiæ, (ſedeant, ſpectentque, Latini)

Et ſolus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos: cedat Lavinia conjunx.
  Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis! quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me inpenſius æquum eſt
Conſulere, atque omnis metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque, animusque, Latino eſt:
Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me hæc, haud mollia fatu,
Sublatis aperire dolis; ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idque omnes divique, hominesque, canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis et mæſtæ lacrimis, vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero; arma inpia ſumſi.
Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas; recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno exſtincto ſocios ſum adſcire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?

Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem ſi te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias; miſerere parentis
Longævi, quem nunc mæſtum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exſuperat magis, ægreſcitque medendo.
Ut primum fari potuit, ſic inſtitit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optume, pro me
Deponas, letumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextrâ
Spargimus; et noſtro ſequitur de volnere ſanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Femineâ tegat, et vanis ſeſe occulat umbris.
At regina, novâ pugnæ conterrita ſorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per ſi quis Amatæ
Tangit honos animum; ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies, miſeræ; decus, imperiumque, Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit;
Unum oro: deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cumque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent. Simul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Ænean captiva videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantis perfuſa genas: cui plurimus ignem

Subjecit rubor, et calefacta per oſſa cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multâ
Alba roſâ: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis; paucisque adſatur Amatam:
Ne, quæſo, ne me lacrimis, neve omine tanto
Proſequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater! neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum craſtina cœlo,
Puniceis invecta rotis, Aurora rubeſcit;
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quieſcant,
Et Rutuli: noſtro dirimamus ſanguine bellum.
Illo quæratur conjunx Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta receſſit,
Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibusque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc, auro ſqualentem alboque orichalco,
Circumdat loricam humeris; ſimul aptat habendo
Enſemque, clipeumque, et rubræ cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, et Stygiâ candentem tinxerat undâ.
Exin, quæ mediis, ingenti adnixa columnæ,

Ædibus adſtabat, validam vi conripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; quaſſatque trementem,
Vociferans: Nunc, o numquam fruſtrata vocatus
Haſta meos! nunc tempus adeſt; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu validâ lacerare revolſam
Semiviri Phrygis, et fœdare in pulvere crinis,
Vibratos calido ferro, myrrhâque madentis.
His agitur furiis: totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis:
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventoſque laceſſit
Ictibus, et ſparſâ ad pugnam proludit arenâ.
Nec minus interea, maternis ſævus in armis,
Æneas acuit Martem, et ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens conponi fœdere bellum.
Tum ſocios, mæſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens; regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montis
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri, Teucrique, parabant;
In medioque focos, et dîs communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbenâ tempora vincti.

Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis. Hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud ſecus inſtructi ferro, quam ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant, oſtroque, decori;
Et, genus Aſſaraci, Mneſtheus, et fortis Aſylas,
Et Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles.
Utque, dato ſigno, ſpatia in ſua quisque receſſit,
Deſigunt tellure haſtas, et ſcuta reclinant.
Tum, ſtudio effuſæ, matres, et volgus inermum,
Invalidique ſenes, turris ac tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus adſtant.
At Juno, e ſummo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria, monti,
Proſpiciens tumulo, campum adſpectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt adfata ſororem,
Diva deam, ſtagnis quæ, fluminibusque ſonoris,
Præſidet; hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter, ereptâ pro virginitate, ſacravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum adſcendere cubile,
Prætulerim, cœlique lubens in parte locarim:
Diſce tuum, ne me incuſes, Juturna, dolorem.

Quâ viſa eſt Fortuna pati, Parcæque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum, et tua mœnia, texi:
Nunc juvenem inparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies, et vis inimica, propinquat.
Non pugnam adſpicere hanc oculis, non fœdera, poſſum:
Tu, pro germano ſi quid præſentius audes,
Perge; decet. Forsan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea, quum lacrimas oculis Juturna profudit;
Terque, quaterque, manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Adcelera; et fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et triſti turbatam volnere mentis.
Interea reges; ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo et cœleſtibus armis;
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ:
Procedunt caſtris; purâque in veſte ſacerdos
Sætigeri fetum ſuis, intonſamque bidentem,
Adtulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi, ad ſurgentem converſi lumina ſolem,

Dant fruges manibus ſalſas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis, et hæc mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam, diva, precor; tuque, inclute Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, ſub numine torques;
Fontisque, Fluviosque voco, quæque ætheris alti
Religio, et quæ cæruleo ſunt numina ponto:
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Convenit, Evandri victos discedere ad urbem;
Cedet Iulus agris; nec poſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceſſent.
Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem,
Ut potius reor, et potius Di numine firment;
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra, deosque, dabo: ſocer arma Latinus habeto;
Imperium ſollemne ſocer: mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum; tenditque ad ſidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, Terram, Mare, Sidera, juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, et duri ſacraria Ditis;

Audiat hæc Genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
Tango aras; medios ignis, et numina, teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera, rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non, ſi tellurem effundat in undas,
Diluvio miſcens, cœlumque in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextrâ ſceptrum nam forte regebat)
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Cum ſemel in ſilvis, imo de ſtirpe reciſum,
Matre caret, poſuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribusque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, et viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis inpar ea pugna videri
Jam dudum, et vario miſceri pectora motu;
Tum magis, ut propius cernunt, non viribus æquis.
Adjuvat, inceſſu tacito progreſſus, et aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine, Turnus,
Tabentesque genæ, et juvenali in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda;
In medias acies, formam adſimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ

Nomen erat virtutis, et ipſe acerrimus armis;
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoresque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli! pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus, æqui
Non ſumus? En! omnes, et Troës, et Arcades, hi ſunt;
Fatalisque manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, vivusque per ora feretur:
Nos, patriâ amiſſâ, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis,
Jam magis, atque magis; ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini.
Qui ſibi jam requiem pugnæ, rebusque ſalutem,
Sperabant, nunc arma volunt; fœdusque precantur
Infectum, et Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat ſignum cælo; quo non præſentius ullum
Turbavit mentis Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubrâ fulvus Jovis ales in æthrâ
Litoreas agitabat avis, turbamque ſonantem
Agminis aligeri; ſubito cum, labſus ad undas,
Cycnum excellentem pedibus rapit inprobus uncis.
Adrexere animos Itali, cunctæque volucres

Convertunt clamore fugam, mirabile viſu!
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Factâ nube premunt: donec vi victus, et ipſo
Pondere, deſecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpe petivi:
Adcipio, adgnoſcoque deos. Me, me duce, ferrum
Conripite, o miſeri! quos inprobus advena bello
Territat, invalidas ut avis; et litora veſtra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos unanimi denſate catervas,
Et regem nobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, et adverſos telum contorſit in hoſtis
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, et auras
Certa ſecat. Simul hoc, ſimul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo;
Horum unum, ad medium, teritur quâ, ſutilis auro,
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium formâ juvenem, et fulgentibus armis,
Transadigit coſtas, fulvâque effundit arenâ.
At fratres, animoſa phalanx, adcenſaque luctu,

Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Conripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc denſi rurſus inundant
Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterasque, focosque, ferunt. Fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens, infecto fœdere, divos.
Infrenant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, et ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regisque inſigne gerentem,
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer, oppoſitis a tergo, involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat haſtâ
Meſſapus; teloque, orantem multa, trabali
Deſuper, altus equo, graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet; hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Corynæus ab arâ
Conripit; et venienti Ebuſo, plagamque ferenti,
Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambuſta dedit: ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem lævâ turbati conripit hoſtis,
Inpreſſoque genu nitens, terræ adplicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum

Paſtorem, primâque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo, ſuperinminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam, mentumque, reductâ
Disſicit; et ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, et ferreus urguet
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite; atque ſuos clamore vocabat:
Quo ruitis? quæve iſta repens discordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum jam fœdus, et omnes
Conpoſitæ leges; mihi jus concurrere ſoli;
Me ſinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce! viro, ſtridens alis, adlapſa ſagitta eſt;
Incertum, quâ pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſusne, deusne,
Adtulerit: preſſa eſt inſignis gloria facti;
Nec ſeſe Æneæ jactavit volnere quisquam.
Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, ſubitâ ſpe fervidus, ardet:
Poſcit equos, atque arma ſimul; ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat ſortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo intonat, atque furentis,

Bella movens, inmittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos, Zephyrumque, volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum; circumque atræ Formidinis ora,
Iræque, Inſidiæque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus,
Fumantis ſudore, quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans; ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
Hunc, congreſſus, et hunc; illum, eminus: eminus ambo
Imbraſidas, Glaucum atque Laden, quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lyciâ, paribusque ornaverat armis;
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ, media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles, bello præclara, Dolonis;
Nomine avum referens, animo manibusque, parentem:
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currûs:
Illum Tydides alio pro talibus auſis
Adfecit pretio; nec equis adſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus proſpexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijugis, et curru deſilit, atque

Semianimi, labſoque, ſupervenit; et, pede collo
Inpreſſo, dextræ mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit jugulo; atque hæc inſuper addit:
En! agros, et, quam bello, Trojane, petiſti,
Heſperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt; ſic mœnia condunt.
Huic comitem Aſbuten, conjectâ cuſpide, mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumque;
Et, ſternacis equi labſum cervice, Thymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cùm ſpiritus alto
Intonat Ægæo, ſequiturque ad litora fluctus,
Quâ venti incubuere; fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quâcumque viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque ruunt acies; fert inpetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus, animisque frementem:
Objecit ſeſe ad currum, et ſpumantia frenis
Ora citatorum dextrâ detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et ſummum deguſtat volnere corpus.
Ille tamen, clipeo objecto, converſus in hoſtem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat;
Cum rota præcipitem et procurſu concitus axis
Inpulit, effunditque ſolo: Turnusque ſecutus,
Imam inter galeam, ſummi thoracis et oras,

Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.
Atque, ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mneſtheus et fidus Achates
Aſcaniusque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, et infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato volnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat, Phœbo ante alios dilectus, Iapis
Iaſides; acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artis, ſua munera, lætus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celeriſque ſagittas.
Ille, ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum, uſumque medendi,
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in haſtam,
Æneas; magno juvenum, et mærentis Iuli,
Concurſu, lacrimis inmobilis. Ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medicâ, Phœbique potentibus herbis,
Nequidquam trepidat; nequidquam ſpicula dextrâ
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subvenit; et ſævus campis magis, ac magis, horror
Crebreſcit, propiusque malum eſt. Jam pulvere cœlum
Stare vident; ſubeunt equites, et ſpicula caſtris

Denſa cadunt mediis. It triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, et duro ſub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concuſſa dolore,
Dictamnum genetrix Cretæâ carpit ab Idâ,
Puberibus caulem foliis, et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus, obſcuro faciem circumdata nimbo,
Detulit; hoc, fuſum labris ſplendentibus, amnem
Inficit, occulte medicans; ſpargitque ſalubris
Ambroſiæ ſuccos, et odoriferam panaceam.
Fovit eâ volnus lymphâ longævus Iapis,
Ignorans: ſubitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis ſtetit imo volnere ſanguis.
Jamque, ſecuta manum, nullo cogente, ſagitta
Excidit; atque novæ rediere in priſtina vires.
Arma citi properate viro! Quid ſtatis? Iapis
Conclamat, primusque animos adcendit in hoſtem.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtrâ,
Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera ſervat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.
Ille, avidus pugnæ, ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat.
Poſt quam habilis lateri clipeus loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circum conplectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;

Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, et magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
Sis memor; et te, animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, et avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Antheusque Mneſtheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientis aggere Turnus,
Videre Auſonii; gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnis Juturna Latinos
Audiit, adgnovitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, ubi ad terras, abrupto ſidere, nimbus
It mare per medium; miſeris, heu! præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late;
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora, venti:
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtis
Agmen agit; denſi cuneis, ſe quisque, coactis
Adglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,

Uſentemque Gyas: cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtis.
Tollitur in cœlum clamor; verſique viciſſim
Pulverulenta fugâ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentis,
Inſequitur: ſolum denſâ in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem, Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit: et, longe labſum temone, relinquit:
Ipſa ſubit, manibusque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma, Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædis
Pervolat, et pennis alta atria luſtrat, hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus eſcas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna, ſonat: ſimilis medios Juturna per hoſtis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic, oſtentat ovantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbis,
Veſtigatque virum, et, disjecta per agmina, magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum;
Averſos toties currus Juturna retorſit.

Heu! quid agat? vario nequidquam fluctuat æſtu;
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti lævâ duo forte gerebat
Lenta, levis curſu, præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, et ſe conlegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummasque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero adſurgunt iræ, inſidiisque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem, et læſi teſtatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios; et, Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suscitat; irarumque omnis effundit habenas.
  Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æternâ gentis in pace futuras?
  Æneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus; et, quâ fata celerrima, crudum
Transadigit coſtas, et crates pectoris, enſem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congreſſus pedes; hunc venientem cuſpide longâ,
Hunc mucrone, ferit; curruque abscisa duorum

Suſpendit capita, et, rorantia ſanguine, portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris uno congreſſu, et mæſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiæ;
Hic fratres, Lyciâ miſſos et Apollinis agris,
Et, juvenem exoſum nequidquam bella, Menœten
Arcada: piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina; conductâque pater tellure ſerebat.
Ac velut, inmiſſi diverſis partibus, ignes
Arentem in ſilvam, et virgulta, ſonantia lauro;
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, et in æquora currunt,
Quisque ſuum populatus iter: non ſegnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prœlia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus; rumpuntur neſcia vinci
Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
Murranum hicc', atavos et avorum antiqua ſo-
nantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo, atque ingentis turbine ſaxi,
Excutit, effunditque ſolo; hunc lora et juga ſubter
Provolvere rotæ: crebro ſuper ungula pulſu
Incita, nec domini memorum, proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animiſque inmane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortiſſime, Creteu,

Eripuit Turno; nec di texere Cupencum,
Æneâ veniente, ſui: dedit obvia ferro
Pectora; nec miſero clipei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, et late terram conſternere tergo;
Occidis: Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles,
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta ſub Idâ,
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulcrum.
Totæ adeo converſæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Et Meſſapus, equûm domitor, et fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ.
Pro ſe quisque, viri ſummâ nituntur opum vi:
Nec mora, nec requies; vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, et ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut, veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, adſpicit urbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnæ adcendit majoris imago;
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſ-
tum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrûm
Concurrit legio; nec ſcuta, aut ſpicula, denſi
Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora; Juppiter hac ſtat;

Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum adcipere, et victi parere, fatentur,
Eruam, et æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet exſpectem, libeat dum prœlia Turno
Noſtra pati; rurſusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o cives! hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces properi, fœdusque repoſcite flammis.
Dixerat; atque, animis pariter certantibus, omnes
Dant cuneum; denſâque ad muros mole feruntur.
Scalæ inproviſo, ſubitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
Ipſe, inter primos, dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnâque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque deos, iterum ſe ad prœlia cogi;
Bis jam Italos hoſtis; hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia civis:
Urbem alii reſerare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahant in mœnia regem;
Arma fremunt alii, et pergunt defendere muros:
Incluſas ut cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque inplevit amaro;
Illæ intus, trepidæ rerum, per cerea caſtra
Discurrunt, magnisque acuunt ſtridoribus iras;
Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant; vacuas it fumus ad auras.

Adcidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina, ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignis ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Exſtinctum; et, ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſſam clamat, crimenque, caputque, malorum;
Multaque per mæſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab altâ.
Quam cladem miſeræ poſt quam adcepere Latinæ:
Filia prima manu floros Lavinia crinis,
Et roſeas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: reſonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
Demittunt mentis; it ſciſſâ veſte Latinus,
Conjugis adtonitus fatis, urbisque ruinâ,
Canitiem inmundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non adceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adſciverit ultro.
Interea, extremo bellator in æquore, Turnus
Palantis ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus, atque minus, ſucceſſu lætus equorum.
Adtulit hunc illi cæcis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confuſæ ſonus urbis, et inlætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?

Quiſve ruit tantus diverſâ clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens ſubſiſtit habenis:
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currumque, et equos, et lora, regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur
Troiugenas, quâ prima viam victoria pandit;
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſint.
Ingruit Æneas Italis, et prœlia miſcet;
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris:
Nec numero inferior, pugnæ nec honore, recedes.
Turnus ad hæc:
O ſoror, et dudum, adgnovi, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti;
Et nunc nequidquam fallis dea. Sed quis, Olympo
Demiſſam, tantos voluit perferre labores?
An fratris miſeri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet Fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murranum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere; ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit infelix, noſtrum ne dedecus Ufens
Adſpiceret; Teucri potiuntur corpore, et armis.
Exſcindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextrâ nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeone mori miſerum eſt? vos o mihi Manes!

Eſte boni; quoniam Superis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpæ,
Deſcendam, magnorum haud umquam indignus
avorum.
Vix ea fatus erat, medios volat ecce! per hoſtis,
Vectus equo ſpumante, Saces, adverſa ſagittâ
Saucius ora; ruitque inplorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus; miſerere tuorum.
Fulminat Æneas armis, ſummasque minatur
Dejecturum arcis Italûm, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos, referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus et acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrimque phalanges
Stant denſæ, ſtrictisque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit, variâ confuſus imagine rerum,
Turnus; et obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus.
Ut primum diſcuſſæ umbræ, et lux reddita menti,
Ardentis oculorum orbis ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce! autem flammis, inter tabulata volutus,
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat:

Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, pontisque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari;
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conſerre manum Æneæ; ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius arvis;
Perque hoſtis, per tela, ruit; mæſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti, montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit, avolſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublabſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,
Exſultatque ſolo; ſilvas, armenta, virosque,
Involvens ſecum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ;
Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini:
Quæcumque eſt Fortuna, mea eſt; me verius unum
Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro.
Disceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.

At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit et muros, et ſummas deſerit arcis;
Præcipitatque moras omnis; opera omnia rumpit,
Lætitiâ exſultans; horrendumque intonat armis:

Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe adtollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuere humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentis, genitos diverſis partibus orbis,
Inter ſe coiiſſe viros, et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido, conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clipeis, atque ære ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant: Fors et Virtus miſcentur in unum.
Ac velut, ingenti Silâ, ſummove Taburno,
Cum duo converſis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne, metu mutum, muſſantque juvencæ,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur;
Illi inter ſeſe multâ vi volnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, et ſanguine largo
Colla, armosque, lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor æthera conplet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances

Suſtinet, et fata inponit diverſa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat hicc', inpune putans; et corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës, trepidique Latini,
Adrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu;
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum, dextramque adſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prœlia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idque, diu dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; poſt quam arma dei ad Volcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulvâ reſplendent fragmina arenâ.
Ergo amens diverſa fugâ petit æquora Turnus;
Et nunc huc, inde huc, incertos inplicat orbis.
Undique enim denſâ Teucri incluſere coronâ;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quamquam, tardata ſagittâ,
Interdum genua inpediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urguet:
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu, canis et latratibus, inſtat:

Ille autem, inſidiis, et ripâ territus altâ,
Mille fugit, refugitque, vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, ſimilisque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor: ripæque, lacusque,
Reſponſant circa, et cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnis,
Nomine quemque vocans; notumque efflagitat
enſem.
Æneas mortem contra, præſensque minatur
Exitium, ſi quisquam adeat; terretque trementis,
Exciſurum urbem minitans, et ſaucius inſtat.
Quinque orbis explent curſu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia: ſed Turni de vitâ, et ſanguine, certant.
Forte, ſacer Fauno, foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis, ubi figere dona ſolebant
Laurenti divo, et votas ſuspendere veſtis.
Sed ſtirpem Teucri nullo discrimine ſacrum
Sustulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat; huc inpetus illam
Detulerat fixam, et lentâ in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum,
Dardanides; teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero, amens formidine, Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit; tuque, optima,
ferrum,

Terra, tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non caſſa in vota vocavit.
Namque, diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer, et inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci,
Procurrit, fratrique enſem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Adceſſit, telumque altâ ab radice revellit.
Olli ſublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hicc' acer et arduus haſtâ,
Adſiſtunt contra, certamine Martis anheli.
Junonem interea Rex omnipotentis Olympi
Adloquitur, fulvâ pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjunx? quid denique reſtat?
Indigetem Ænean ſcis ipſa, et ſcire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut quâ ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari volnere divum?
Aut enſem, (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibusque inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor, et mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare, vel undis,
Trojanos potuiſti; infandum adcendere bellum,

Deformare domum, et luctu miſcere hymenæos;
Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orſus;
Sic dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter; et Turnum, et terras, invita reliqui.
Nec tu me aëriâ ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed, flammis cincta, ſub ipſam
Starem aciem, traheremque inimica in prœlia Teucros.
Juturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri
Suaſi, et pro vitâ majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput inplacabile fontis;
Una ſuperſtitio ſuperis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exoſa relinquo,
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus, eſto,
Conponent; cum jam leges, et fœdera, jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtis.
Sit Latium; ſint Albani per ſæcula reges;
Sit Romana, potens Italâ virtute, propago;
Occidit, occideritque ſinas cum nomine, Troja.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?

Verum age, et inceptum fruſtra ſubmitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque, volensque, remitto.
Sermonem Auſonii patrium, moresque, tenebunt;
Utque eſt, nomen erit: conmixti corpore tantum
Subſident Teucri. Morem, ritusque ſacrorum,
Adjiciam; faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire deos, pietate videbis;
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Adnuit his Juno, et mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor ſecum ipſe volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ,
Quas, et Tartaream Nox intempeſta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſasque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium, ſævique in limine regis,
Adparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum, morbosque, deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbis.
Harum unam celerem demiſit ab æthere ſummo
Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac, nervo per nubem inpulſa, ſagitta;
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſive Cydon, telum inmedicabile, torſit;

Stridens, et celeris incognita tranſilit umbras.
Talis ſe ſata Nocte tulit, terrasque petivit.
Poſt quam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
Alitis in parvæ ſubitam conlecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit inportuna per umbras;
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ob ora
Fertque, refertque, ſonans; clipeumque everberat alis.
Illi membra novus ſolvit formidine torpor;
Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæſit.
At, procul ut Diræ ſtridorem adgnovit, et alas,
Infelix crinis ſcindit Juturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans, et pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana juvare?
Aut quid jam duræ ſuperat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obſcenæ volucres; alarum verbera noſco,
Letalemque ſonum; nec fallunt juſſa ſuperba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit!
Quo vitam dedit æternam? cur mortis ademta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, et miſero fratri comes ire per umbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te ſine, frater, erit? O quæ ſatis alta dehiſcat
Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos!

Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, et ſe fluvio dea condidit alto.
Æneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, et ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retractas?
Non curſu, ſævis certandum comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Sive animis, ſive arte, vales; opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumve cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quaſſans: Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox; di me terrent, et Juppiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens; campo qui forte jacebat
Limes, agro poſitus, litem ut discerneret arvis:
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus;
Ille, manu raptum trepidâ, torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, et curſu concitus, heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu ſaxumque inmane moventem;
Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis, oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere curſus
Velle videmur, et in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ

Sufficiunt vires, nec vox aut verba ſequuntur:
Sic Turno, quàcumque viam virtute petivit,
Succeſſum dea Dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos adſpectat, et urbem;
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit:
Nec, quo ſe eripiat, nec, quâ vi tendat in hoſtem,
Nec currus usquam videt, aurigamve ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Disſultant crepitus. Volat, atri turbinis inſtar,
Exitium dirum haſta ferens; orasque recludit
Loricæ, et clipei extremos ſeptemplicis orbis;
Et medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram, duplicato poplite, Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli; totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille, humilis ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
Utere ſorte tuâ. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt; oro, (fuit et tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ;
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti, et victum tendere palmas
Auſonii videre; tua eſt Lavinia conjunx:
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis

Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit:
Et jam, jamque magis, cunctantem flectere ſermo
Cœperat; infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem volnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſt quam ſævi monumenta doloris
Exuviasque hauſit, furiis adcenſus, et irâ
Terribilis: Tune hinc, ſpoliis indute meorum,
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas,
Inmolat, et pœnam ſcelerato ex ſanguine ſumit.
Hoc dicens, ferrum adverſo ſub pectore condit
Fervidus: aſt illi ſolvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

IN VIRGILIUM NOTULÆ.

IN ÆNEIDA.

Æneid. iv. ver. 11. Ita divinaveram commodiùs legi poſſe: à conjecturâ ſtant plures codices, et illuſtrat Burmannus. Pulchrè variatur, ac poëticè, in his conſtructio. Sic viii. 150. ix. 592. et alibi.

Ver. 31. Sunt, qui reducant 'ſorori' ad refert. Nihil unquàm novi magis inficetum.

Ver. 91. Lectionem conjecturalem fidentèr inſerui: minùs videtur convenire epithetum 'cara' pari perpetuas rixas agitanti. Quid, quod Virgilius patrem ejus ſubſequatur, ad Il. Σ. 184?

Ηρη με προεηκε, Διος κυδρη παρακοιτις.

Ver. 96. Placet hæc codicum quorundam lectio; exquiſitior ſanè, quàm quæ imputari poſſit librariis ſcriptoribus.

Ver. 98. Id eſt, "Quo 'tenditis cum' tanto certamine?" Solitâ in primis ellipſi.

Ver. 106. Ità haùd dubiè ſcripſit olim Virgilius, ut ambiguum conſtructionis evitaret. Æn. i. 38.

Nec poſſe 'Italiâ' Teucrorum 'avertere' regem.

Neque alitèr Lucanus, i. 65.

. . . . . . Bacchumque 'avertere Nyſâ.'

Ver. 204. Arridet nobis lectio Servio commemorata, atque illuſtrata: vide mox, verr. 207. 217. Committi poteſt cum hoc loco Georg. iii. 486.

Sæpè 'in honore deûm medio' ſtans hoſtia 'ad aram'—.

Ver. 379. Meliùs redit vox 'ſcilicèt' ad præcedentes verſus, ne non alitèr appareant dicti per ludibrium atque indignationem: vide ad Georg. i. 493.

Ver. 464. Friget in hoc loco 'piorum' lectio. Noſtram benè Servius expoſuit.

Ver. 471. Semper vera mihi viſa eſt egregia Marklandi reſtitutio, cujus fraudari diutiùs nolumus Virgilium. Vulgata dictio, ſi ſit ad linguæ legitimas rationes pulchrè expedienda, quod vix crediderim, humilis omninò eſt, et indigna loci majeſtate.

Patrocinatur imprimis emendationi apertiſſima imitatio Valerii Flacci ad vii. 147. Ità Statius, Silv. iii. 3. 70.

> Immitis quamquàm et 'Furiis agitatus.'

Addas Juſtinum, xxiv. 4. Parricidiorum 'Furiis agitatus:' et Livium, i. 48. 'Agitantibus Furiis' ſororis ac viri.

Ver. 505. Ex meliore diſtinctione Virgilii venuſtates exquiſitiores relucere fecimus. Haùd alitèr Æn. vii. 483.

> Cervus erat, formâ præſtanti, et 'cornibus ingens:'

et xi. 124.

> . . . . O 'famâ ingens, ingentior armis!'

Ver. 559. Potior videtur hæc lectio: ſic Æn. ix. 365.

> Tum galeam Meſſapi habilem, 'criſtiſque decoram,
> Induit.

Horatius, Od. i. 32. 12.

> Et Lycum, nigris 'oculis,' nigroque
> 'Crine decorum.'

Ver. 565. Probabilior videtur hæc lectio, et minùs obvia importunitati librariorum: quam præbet etiàm codex Coll. Jes.

Ver. 634. Emovi puncta poſt 'Annam' et 'nutrix;' quùm ordo ſit: "Cara nutrix, 'ſiſte' hùc 'mihi' ſororem:" ne lateat te ſermonis elegantia.

Æneid. v. ver. 37. Non perſuadet nobis aliam diſtinctionem

Heynius. Hæ variationes ſummoperè placent poëtis. Noſter, Æn. xi. 291.

. . . . . . ambo 'inſignes' præſtantibus 'armis:'

at Valerius, iii. 430.

. . . . . Argoa manus variis 'inſignis in armis.'

Conferas Æn. ix. 437. cum vi. 359.

Ver. 59. Poëtæ mentem non aſſecuti ſunt editores, quæ ſatis elucebit ope noſtrarum diſtinctionum, ſi in auxilium vocetur formula orationis, quam adhibuimus ad Æn. iii. 456. "Poſcamus "ventos, ut impunè dent nobis hos honores celebrare; nec ſpirent "ſecundi, dum in Siciliâ moramur hoc agentes: nam nefas "eſſet mihi, Divûm monitis obſequi præ me ferenti, tempus "perdere, ſi faventes in altum vocarent auræ, ne omne benefi"cium otioſis impenderent, et poſteà adverſarentur naviganti"bus." Poteſt etiàm excidiſſe 'ut' poſt 'lætum.' Conferas verss. 762. 763. Plura expectes ad Lucret. i. 30.

Ver. 163. Vulgò 'lævas:' ſed aut adhæſit litera ſequentis vocabuli, aut timor de metro minùs elegantem lectionem interpolavit. Vide nos ad iii. 701. et Silv. Crit. i. pp. 59, 60. cum Preigero ad Lucretium, i. 390.

Ver. 240. Omninò recipiendam duxi diſtinctionem Heynio perelegantèr propoſitam: qui ad Æn. i. 144. quàm opportunè provocat.

Ver. 275. Id eſt, "ictu gravis ſaxi." Editores non avidè arripuiſſe lectionem codicis, quam exhibemus, ſed reliquiſſe locum vel infimo ſcriptori maximè probroſum! Pudet, pigetque. Hinc ſanè facili opere conſtructio expeditur; ſed latet quiddam longè venuſtius, et verè Virgilianum, quam cum lectore communicare ne brevitas quidèm nobis impoſita nunc ſaltèm prohibebit:

. . . . aut 'gravis acto'

Seminecem liquit 'ſaxo,' lacerumque, viator:

et eadem prorſùs eſt conſtructio, ac verbi vis, in Æn. i. 151.

> Tum, 'pietate gravem,' ac 'meritis,' ſi fortè 'virum' quem
> Conſpexere, ſilent:

niſi quòd hic figurata locutio ſit, ibi propria.

Ver. 372. Hanc diſtinctionem omninò expoſcit linguæ ratio. Alitèr, 'qualem,' et 'undenam' ſe ferebat? Aliena nempè ſunt, quæ Heynius protulit, exempla, et contra ipſum facient: 'Veniebat' utique 'veniens' Dares! Ut alii paſſim, ſic noſter infrà, ad Æn. viii. 199.

> . . . . illius atros
> Ore vomens ignes, 'magnâ ſe mole ferebat.'

Ver. 394. Sic etiàm exhibet MS. Coll. Jes. et nobis videtur ſuavius et vividius.

Ver. 487. Quis dubitet, nos locum ambiguum ſaltèm, et nobis ineptum, reductâ literulâ, ſanitati reſtituiſſe? 'Manus Æneæ, pro 'ipſo Æneâ,' figurâ ſolemni poëtis: Jam verò 'ingenti nave' commodè atque opportunè, ob mali ſcilicèt altitudinem. Hom. Il. Α. 599. Μαγακητεϊ νηΐ.

Vers. 649. Ità dudùm emendaveram ex conjecturâ: ſed favent codices, et vel conviciis Maro flagitat. Vulgatis nihil inſulſius, nihil fœdius. Indocta ſolicitudo ob periclitatum metrum, ut viſum eſt librariis, initio corrupit locum.

Ver. 692. Loci ratio non patitur pronomen reticeri, ideòque lectione codicis textum redonavi. Verum intereà, credo, fuerit:

> Si mereor, 'me mitte;' tuâque hic obrue dextrâ:

nam de κακαφωνιᾳ, ſi quis objecerit, parùm idonei ſumus judices. Æn. xii. 513.

> Ille Talon, Tanaimque 'neci,' fortemque Cethegum,
> Tris uno congreſſu, et mœſtum 'mittit' Onyten.

Vidcas etiàm ix. 785. Culex, ver. 186.

. . . . illum
Obtritum 'morti miſit.'

Ver. 706. Heynii, luce clarior, emendatio erat omninò in textum admittenda.

Ver. 756. Ità etiàm codex Coll. Jes. et præ alterâ lectione placet nobis: hinc enim gravior et rotundior exit periodus.

Ver. 768. Miſeret me in primis illorum, qui lectionem codicum ejiciunt, ut frigidam atque exilem dictionem, 'nomen' utique, impingant nobiliſſimo Maronis loco. Conſulas, ſi libuerit, quæ nupèr diximus in noſtro delectu tragœdiarum, ad Euripidis Alceſtin, ver. 956. quibus facile eſſet cumulatè ſuperaddere. Conferas Æn. vi. 62.

Ver. 786. Potentior hæc eſt lectio; è MS Coll. Jes. depromta.

Ver. 850. Sic viſum eſt diſtinguere. Abrupta eſt feſtinantis et nonnihil ſtomachantis oratio. "Egone confidam huic monſtro? Quid enim? fac autèm me velle: anne ità credendus eſt Æneas, me gubernatore, qui benè noverim quid albi peccent venti, et ſerenum cœlum?"

Æneid. vi. ver. 15. Commodiorem diſtinctionem, ut videtur, adhibuimus. Silius, in parallelo loco, xii. 94.

Suſpenſum hic librans 'media inter nubila' corpus
'Enavit:

Valerius Flaccus, v. 316.

. . . . . tantumque 'fretis enavimus' orbem.

Ver. 33. Tenemus hanc lectionem, donèc editor aliquis nobis exemplum tale ſynizeſeos nobis eruat, aut dactylicum ſimili formâ verſum, ubi ſequens non incipiat à vocali literâ. Et 'omne' pro omne 'loci, templi, domorum,' vel ſimilium: conſulas Heinſium ad Ovid. epiſt. xii. 27.

Ver. 63. Ad hanc normam haùd dubiè locus eſt diſtinguendus legendusque. Lectionem codicum quorundam, hic repoſitam, divinationes noſtræ dudùm attigerant.

Ver. 96. Nihil inter 'quam' et 'quâ' omninò intereſt, niſi quod hæc lectio non ſit ambiguæ interpretationis, et aliquantulùm elegantior: vide Bentleium ad Hor. ep. i. 2. 65.

Ver. 215. De hac diſtinctione redeas ad ea, quæ diximus in iv. 505. Conferas xi. 67.

Ver. 312. Impenſè placet libri Barthiani lectio, quam ſiſtimus. Facilis error fuerit librariis.

Ver. 361. Majores loci mollis venuſtates ſtatim agnoſcet ingenii elegantis lector. Otioſa eſt vox 'ignara', neque commoda ſatis de uno homine, eodemque naufrago: quid enim illi cum divitiis? Noſtram lectionem 'ignava' ſuppeditat codex Coll. Jeſu. 'Ignavus' autèm, qui nihil in ſe habet hominis ſtrenui atque 'generoſi,' ut Græcorum δειλος: vide Æn. xii. 12. et Silv. Crit. ſect. clxiii.

Ver. 396. Longè numeroſior evadit verſus ex hac diſtinctione. Sic Æn. xi. 230.

. . . . . . 'pacem' Trojano 'ab rege petendum.'

Sed quorſùm notiſſimam formulam exemplis vindicare?

Ver. 427. Novis diſtinctionibus locum malè habitum reſtituimus, de quo mox ad Lucretium, ii. 576.

Ver. 449. Apertum eſt ità fuiſſe diſtinguendum. Clauſula poſterior periodi ſit exegetica præcedentis.

Ver. 452. Invenuſtior ſit neceſſe eſt, qui non videat hanc eſſe genuinam Virgilii manum, quam dudùm conjiciendo detexeram: et ſcopus loci poſtulat 'obſcuram' ad Dido ſolam referri.

Ver. 641. Interpunxi, ut ſit 'ſidera' in recto caſu; undè, meo ſaltèm judicio, locus evadit et clarior, et immane quantum elegantior. Huic interpretationi favet laudatus Manilii locus, ad hunc Virgilii, ut putem, conformatus: ii. 775.

. . . . . ſolemque novum nova ſidera cernunt.

Haùd alitèr noſter Popius ſolitâ cum venuſtate:

And other planets roll round other ſuns.

Ver. 657. Pro lectione longè ineptiſſimâ non dubitavi ſubſtituere undequaque inculpabilem ex conjecturâ. Sic Æn. xii. 784.

> Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
> 'Vertitur,' arma tenens:

ad Homeri exemplum, Il. Δ. 541. M. 49. Jam ver dictionem 'vertere' ſibi eundem uſum vindicare in activâ voce, tum noſter Maro, Georg. ii. 33. iii. 365. Æn. i. 103. ſatis probat cum multis aliis ſcriptoribus, tum res ipſa: vide Silv. Crit. ſect. ci.

Ver. 709. Diſtinguendum curavi, ut ordo ſit: Ac omnis campus ſtrepit murmure (umbrarum nempè volitantium), veluti ubi apes—. Murmure verò, 'exili voce,' utpotè concurrentium, admirantium, ac colloquentium: conferas vv. 492, 493. 753. Hom. Od. Ω. 5.

Ver. 717. Per facillimam conjecturam reſtituimus hunc locum.

Ver. 722. Correxi peſſimam diſtinctionem, quæ vitiat alias editiones; quamvis rectiora monuerit Servius, et veram conſtructionem loci aperuerit.

Ver. 750. Ità interpungendum oportuit: quaſi dixerat: "Hinc "illud eſt 'nempè,' quod admiraris:" vide ver. 703—716. Similitèr Geo. i. 493. Nos mox plenius de hac re ad Lucretium, i. 803.

Ver. 751. Suaviores evadunt numeri ex hac diſtinctione: neque enim dubitant Latini vocem 'rurſùs' conjungere cum omnibus de hoc genere dictionibus.

Ver. 771. Hinc gravior et venuſtior fit verſus.

Ver. 829. Ità dudùm legeram ex conjecturâ; ità dat etiàm codex Coll. Jeſu cum multis aliis. Quorſùm verò locos congerere, et librorum varietates excutere, niſi præditus ſis eo guſtu poëtico, qui ſtatim ſentiat adjunctam vocem 'attigerint' nihil aliud pati, et litem ſtatim ſolvere?

Noſter Georg. iv. 358.

. . . . fas illi 'limina' divom
'Tangere' ait:

poſt magiſtrum Lucretium, iii. 1078.

Oſcitat extemplò, 'tetigit' quum 'limina' villæ.

Marius Victor in Gen. iii. 280.

. . . . primo a 'limine vitæ'
Verum mente Deum venerans.

Arnobius, ii. p. 92. Antequàm Tages Thuſcus 'oras contingeret' luminis.—Qui tamèn videri poſſit ad v. p. 163. has collabefactare rationes: Nondùm 'contigerat lucem.' Adde Æn. v. 797. ex abundante:

. . . . liceat Laurentem 'adtingere Thybrim:'

nam in aperto res eſt. Adeas nobis annotata in Sophoclis Trachin. 685. et conferas Statii Silv. iv. 2. 13.

Æneid. vii. ver. 19. Id eſt, "Quos Circe, dea ſævitiam ſuam "ope potentium herbarum exercens—:" atque ad hanc loci conſtructionem viſum eſt ſubdiſtinguere pro ſolitâ Maronis elegantiâ.

Ver. 67. Ne diſtinctiones noſtras mireris, lector, docendus es dictionem 'ſubitum' eſſe 'participium,' non 'adjectivum:' 'examen ſcilicèt ſubiit ramo frondente,' et poſſedit: vide Æn. v. 203. vi. 222. ut alibi ſæpè: et conferas Æn. vii. 446. Hinc pendet elegantia innumerabilium locorum apud veteres, nemini probè ad hunc usque diem perceptorum: ſed his immorari non ſinit operis inſtituti ratio. Naſutus lector, hinc exorſus, jam proprio Marte plurima poterit perficere. Nos, cum Deo, plura ad Lucretium ii. 363.

Ver. 81. Elegans hæc lectio, quam ſuppeditat Donati codex, facilimè ſe vindicaverit ab inſcitiâ librariorum.

Ver. 129. Genuinam procùl dubio poëtæ manum tibi ſiſtimus: habet codex, et ante me Burmannus idem divinaverat. Æn. ii. 780.

Longa tibi 'exſilia,' et vaſtum maris æquor arandum.

Ver. 411. Vide Silv. Crit. v. p. 4.

Ver. 436. Ità etiàm MS. Coll. Jeſu: rectè: illud aliundè invectum.

Ver. 477. Quid manifeſtius, quàm ad hanc normam eſſe diſtinguendum? Et jam video idem et Holdſwortho placuiſſe. Gemellus locus eſt Æn. i. 657.

At Cytherea novas artis, nova pectore verſat
Conſilia; ut faciem mutatus—.

Ver. 543. Hæc eſt codicis Medicei lectio: conferas ver. 768. et xi. 595. Egomet, poſt Canterum, divinaveram 'peragrans' vice 'per auras,' literulâ tantummodò mutatâ; ſed diſplicet, et rectè videtur Heynio jejunum.

Ver. 570. Emovi virgulam poſt 'Erinnys,' ut ſit eâ formâ conſtructionis locus, quâ Æn. xii. 606.

Et roſeas 'laniata genas:'

cum ſimilibus ubique ſe ingerentibus.

Ver. 589. Jam diù eſt, ex quo ſubodoratus ſim intolerabiles ineptias vulgatæ lectionis, et conjeceram ſcopulos: ſed operâ leniore ſanantur omnia per codices, quos ſequimur. Fremunt 'undæ' ſcilicèt: jam verò 'ſcopulos' et 'ſaxa rupis' rectè dixeris; proùt diſcas ex obſs. noſtris in Ion. Eurip. verr. 284. 726. Conferas Æn. viii. 233.

Ver. 641. Magis poëtica mihi videtur hæc quorumdam codicum ſcriptura: ſic ſuprà, ver. 41.

Tu 'vatem,' tu, Diva, 'mone.'

Ver. 676. Proba eſt hæc Heynii diſtinctio, quæ dudùm nobiſmetipſis ſe obtulerat; et numeris commodior. Sic Æn. viii. 216.

. . . . et colles 'clamore relinqui.'

Ver. 684. Hanc lectionem agnoſcunt Servius, Macrobius, Sat. v. 18. cum turbâ codicum: nec mihi non videtur probabilior, et venientem conſtructionis varietatem magis commendare.

Ver. 773. Habet etiàm 'ad' liber MS. Coll. Jeſu, ſæpiùs memoratus.

Ver. 808. Hanc veriſſimam emendationem primi protulimus in Silv. Crit. ſect. cxlvi. Quandò res feret, multis auctoritatibus, et exemplorum copiâ, abundè ſtabilitam dabimus; quibus nunc parcendum, cùm inſtituti noſtri ſpatiis iniquis excludamur. Lectio vulgata ab ineptiente quodam monacho, miracula captante, inferri poterat.

Æneid. viii. vers. 51. Ordo eſt: "Arcades, qui has oras te-"nent; hi utique aſſiduè ducùnt bellum:" nam pronomen infert ob nominativum 'Arcades' diù relictum: cætera enim, explicationi inſervientia, per parentheſin interveniunt. Atque ità curavimus interpungendum.

Ver. 90. Ità poſt viros doctos egomet vidi eſſe diſtinguendum.

Ver. 93. Sic numeroſiùs interpunxeris. Lucanus, ii. 576.

. . . . . . ſigna tulit, toto 'fulgentia ponto.'

Ver. 167. Ovidius, met. vi. 166.

Veſtibus 'intexto' Phrygiis ſpectabilis 'auro.'

Ver. 206. Reſtitui priorem lectionem, meo judicio venuſtiorem: cui favet etiàm Martialis, ii. 14.

Nil 'intentatum' Selius, nil linquit 'inauſum:'

et Probæ Falconiæ cento Virgilianus, ver. 184.

. . . . ne quid 'inauſum,'
Aut 'intentatum,' ſcelerisve dolive, relinquat.

Et fallor, ſi non, ad Probam et Martialem, pro languidâ dictione 'fuiſſet,' neque temporibus ſatis conveniente, reſtitui debeat Virgilio quoque vox 'relinquat.'

Ver. 211. Quænam hæc eſt tautologia et penuria ſermonis, 'tractos—raptos?' Dubitari nequit de noſtræ emendationis veritate. Sic Propertius, iv. 9. 9.

Incola 'Cacus' erat, metuendo 'raptor' ab antro.

Proximè veniens verſus omninò ſupervacuus advenit, et certiſſimè adulterinus eſt.

Ver. 223. Ità etiàm codex Coll. Jeſu; et impenſè placet lectio.

Ver. 246. Neque agnoſcit copulam idem liber MS.

Ver. 354. Interpunctio priorum editorum non erat forsàn Heynio ſolicitanda; et revocare volui: conſulas, ſi vacet, quæ nupèr contulimus in Euripidis Ion. ver. 1015. et compares cum ibi dictis Homeri Il. Θ. 387. Ovidium, met. ii. 754. Claudianum, in 4 cons. Honor. ver. 164. Nec tamèn ſatis conſtantes, ut verum eloquar, in hac re fuiſſe videntur veteres.

Ver. 456. Humile eſt vulgatum, et mox fatebuntur eruditi indubitatas eſſe emendationes noſtras, quas nuper dedimus in Silvâ Criticâ, ſect. ccix.

Ver. 457. Conſurgit: i. e. 'ſurgit cum,' volucribus utique.

Ver. 461. En! tibi aliam ex conjecturâ indubitabilem emendationem; quam ſerus intellexi mihi Marklandum præripuiſſe. Suprà ver. 366.

> . . . . . . 'anguſti' ſubter faſtigia 'tecti'
> Ingentem Ænean duxit.

Ver. 474. Sic divinaveram, et habet à ſecundâ manu codex Mediceus. Lectio eſt nobili loco digna. Æn. ix. 709.

> . . . . . . et clipeum ſuper 'intonat' ingens:

et xii. 700.

> . . . . . . horrendumque 'intonat armis.'

Conferas Æn. x. 809. Multus eſt in hac ſublimi figurâ Florus, atque alii ſcriptores in venuſtiſſimis, quos longum eſſet ad partes vocare. Sed et nonnulla exempla præſtiterit attuliſſe, ut evincam ſcrupulum lectoris. Silius, iv. 254.

> Invadit Tarium, vicino conſule, pugnas
> Miſcentem, ſævisque virum 'circumtonat armis.'

Idem xiii. 10.

> . . . . concuſſa eſt Daunia tellus
> 'Armorum tonitru:'

ut utinàm ſcripſiſſet Virgilius (nî ſcripſerit) ad Georg. i. 474. Nec non xiv. 298.

. . . . atque 'armis intonat' urbi:

videas itèm Pun. vi. 216. et nos ad Hor. Od. ii. 1. 19. Neque loci tumor me ſinet dubitare de verâ Senecæ ſcripturâ in Herc. fur. 417.

. . . . haud equidèm horrui,
Cùm, pace ruptâ, bellicus 'muros' fragor
'Circumtonaret:'

quem præcepit Burmannus locum.

Ver. 542. Nefas eſt, meo ſaltèm judicio, Virgilium diutiùs fraudari verè doctâ et elegante Heynii emendatione, vel feliciſſimis ipſius Bentleii annumerandâ; quam olim eliminavit error, qui potiſſimùm in propriis nominibus graſſatur, ob compendium ſcripturæ: dum Herculis nomine ob præcedentia circumſonaret cerebrum librarii. Neque in eâdem voce non turbant codices ad Lucanum, ix. 979. quem laudat ingenioſiſſimus conjector noſter.

Ver. 599. Sic præſtat etiàm codex Coll. Jeſu: nobis probantibus.

Ver. 605. Certam habes, lector, ex ingenio reſtitutionem; in quâ tamèn excogitandâ me prævenerunt Faber et Barthius.

Ver. 627. Senſu caret vulgata lectio: genuinam exſculpſerat ingenium meum, libris quibusdum faventibus: adeat lector Priſcianum, lib. vii. p. 742. ed. Putſchii.

Ver. 653. Conjecturam propriam inferre non reformidavimus, plauſuris, proùt auguramur, eruditis, et tantùm non inclamante Virgilio: vide ſtatim venientem ver. 657. Æn. xii. 148.

. . . . Turnum, et tua 'mœnia texi.'

Ver. 664. Benè caret priore conjunctione codex Coll. Jeſu.

Ver. 686. Intelligas pro "victor populorum Auroræ et rubri "litoris;" Græco more, ut Apocalyps. xv. 2. τους νικωντας εκ του θηριου.

Æneid. ix. ver. 158. Sic etiàm codex Coll. Jeſu: et hæc lectio præferri debet.

Ver. 168. Non dubitavi ſic levitèr corrigere ex ingenio: conferat lector Æn. viii. ver. 605.

Ver. 237. Sic etiàm liber Coll. Jeſu.

Ver. 337. 'Vinctus' nobis placet præ 'victus,' ob figuram pulchriorem; ſed operæ non expreſſerunt. Noſter, Georg. ii. 94.

. . . . tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, 'vincturaque' linguam:

Propertius, iii. 3. 43.

Me juvat et multo mentem 'vincire Lyæo.'

Ver. 375. Sequor auctoritatem codicis Coll. Jeſu. ſatis opportunam.

Ver. 456. Variantibus libris, ſelegi lectiones, proùt mihi videntur, exquiſitioris uſûs, et poëticis venuſtatibus altiùs coloratas.

Plenior huic ſanguis, et craſſi gutta veneni,
Decidit. Lucan. ix. 708.

Ver. 563. Elegantem ſuam lectionem debet Virgilius codici Coll. Jeſu. Sic noſter Cul. 162.

Inmanis vario 'maculatus corpore' ſerpens:

Ovidius ex Ponto, iv. 14. 43.

Tam felix utinam, quàm 'pectore candidus,' eſſem!

Seneca denique, Oed. 299.

Appellite aris, 'candidum tergo,' bovem.

Ver. 579. Unius ope literulæ, cujus auſpicatam medicinam plus ſemèl experti ſumus in ſuperioribus, (vide ver. 168. hujusce libri) locum ſenſui et conſtructioni unâ operâ reſtituimus; quem, utcunque ſilentio prætererierint, nullus editorum potuiſſet expedire. Ordo eſt: "Ergò, ut manus affixa eſt lateri, ſagitta allapſa eſt, "rumpitque ſpiramenta animæ."

Ver. 651. Nulla lis omninò moveri poteſt de hac ſcripturâ, quam agnoſcit etiàm Coll. Jeſu liber; neque cordatiores locus

ſinet dubitare, Maronem loqui, ſed locutionis formulâ poëticæ, de Phœbo; qui tam flavos crines, quàm arma ſonantia, iis ſcilicèt mutatis, ſe Buti ſimilem fecerat. Componas cum hoc verſu, qui mox ſequitur ver. 659: et Hom. Il. A. 46. 49. cujus tantum non fidus ad verbum interpres eſt Virgilius. Cæterùm, de 'flavis' Phœbi 'crinibus,' putidum eſſet, atque otio intemperantèr abutentis, verba facere.

Ver. 671. Ex ingenio ſtatueram eſſe reponendum 'telo' pro 'cœlo:' et poſteà intellexi codicem unum conſentire. Veriſſima eſt hæc emendatio; neque hilum ille dubitabit, qui contulerit Geo. i. 133. Æn. iv. 120—123. viii. 391, 392. German. Arat. 430. 457. Val. Flacc. iv. 661. Senec. Med. 533, 534.

Ver. 731. Illud 'obfulſit' averſatur recti ſermonis ratio, quod neque Heynii latuit judicium. Gemellum eſt hoc Manilianum, v. 725.

> Signaque transgreſſus, mutat per tempora Phœbus,
> 'Effulget tenebris,' et nocte accenditur atrâ:

et illud Senecæ, Herc. fur. 25.

> Tardusque Eoo Phœbus 'effulſit mari:'

nam locos notiſſimos magnorum epicorum imitatur tragicus.

Ver. 733. Ità etiàm codex Coll. Jeſu: quod vulgatur, neutiquàm ferendum eſt. E duobus malis minimum: nam locus mihi videtur parùm ſanus; et probabilis eſt Heynii emendatio. Sed neque 'fulmina' in hoc uſu vindicabit mille codicum conſenſus, contra rationem ipſam et omnium proborum ſcriptorum auctoritatem. Audaci cum magnificentiâ Claudianus, de laud. Stil. ii. 274.

> . . . . . Eridanus 'clypei ſubfulgurat' umbrâ:

vide eundem de tert. conſ. Honor. 32. Val. Flacc. viii. 61. et nos ad Horat. Od. ii. 1. 19. cum Æn. x. 271. Similitèr de 'clipeo' paſſim.

Ver. 786. Libri Coll. Jeſu lectionem, ſolitariam ſanè, ſed

unicè genuinam, non potui a me impetrare, ut abjicerem. Vox ‘ deorum ’ ſtationem occupat minùs opportunam poſt ‘ infelicis patriæ.’ Noſter, Æn. v. 39.

> . . . ‘ veterum ’ non immemor ille ‘ parentum ’
> Gratatur reduces.

Iterùm, x. 280.

> . . . . Nunc ‘ conjugis ’ eſto
> Quisque ſuæ, ‘ tectique,’ memor: nunc magna referto
> Facta ‘ patrum :’

i. e. memor ſit et ‘ patriæ ’ et parentum : Homerum ſecutus, Il. O. 661.

> Ω φιλοι, ανερες εστε, και αιδω θεσθ’ ενι θυμῳ
> Αλλων ανθρωπων· επι δε μνησασθε ἑκαστος
> Παιδων ηδ’ αλοχων, και κτησιος, ηδε τοκηων,
> Η μεν ὁτεῳ ζωουσι, και ῳ κατατεθνηκασι:

i. e. ‘ veteres parentes.’

Æneid. x. ver. 9. Cùm in hac emendatione, quam dudùm exſculpſeram, conſpirare intellexerim Johannis Schraderi ingenium, non formidavi loco in textu noſtram divinationem donare. Quod vulgatur, ineptiſſimum eſt, et defendi nequit. Quomodò enim congruit primæ verſûs clauſulæ? aut quam, probabilem ſaltèm facilemque, admittit interpretationem? Rem ſecat noſter infrà, ver. 65. ubi reſpondetur huic quæſtioni Jovis:

> Ænean hominum quisquam, ‘ divomque,’ ſubegit
> Bella ſequi?

cum verſu 72.

> ‘ Quis deus ’ in fraudem, quæ dura potentia noſtri,
> Egit?

Neque crediderim alitèr inveniſſe Servium in libris ſuis. En! ipſa grammatici verba: “ Sanè, ſub commonitione ‘ omnium “ deorum,’ maximè ſolam tangit Junonem.”

Ver. 22. Egregiâ hac de reſtitutione nobis gratare, lector,

ſi tibi ſit amori dulciſſimo Virgilius. Hæc indignanti Divæ, atque omnia in majus tollenti, ſummoperè conveniunt. ‘Clauſtra’ præbet Mediceus codex, alterum ‘non’ Coll. Jeſu liber. Jam ſibi viciſſim reſpondent ‘clauſtra’ et ‘mœnia, portas’ et ‘mœrorum:’ adeas Æn. vii. 185. ix. 758.

Ver. 138. Ità ſcholiaſtes Horatianus; veriſſimè omninò, quicquid obnitantur codices. ‘Excipere’ valet ‘pro’ alio, vel ‘poſt’ aliud, accipere. Ovidius, amor. iii. 9. 11.

‘Excipiunt’ ſparſi ‘lachrymas’ per colla ‘capilli.’

Sæpiùs, nî fallor, corruptus legitur in hac voce Maro noſter, ut alii benè multi: adeas nos ad Æn. i. 434.

Ver. 153. Gratiam inibimus á lectoribus ob hanc diſtinctionem, undè multo plenius et vehementius, nec clauſulis fractum minutioribus, ſenſum finientibus, decurrit flumen orationis.

Ver. 179. Ordo eſt: "Piſæ urbs, Alpheæ ab origine, Etruſca "ſolo, jubent hos parere." Sed reponi ſe flagitat, nî fallor, ‘jubet;’ et corruptelam importavit de metro indocta ſolicitudo, ſicùt modò ſuprà ver. 139. et alibi non raròò. Hoc aliàs, cum Deo, fuſiùs.

Ver. 188. Si fœtus proprios æquo ſatis judicio contemplari poſſumus, locum conclamatum felici medicinâ fecimus revivíſcere. "Canebant ſcilicèt ad prœlium euntes, pro more plurimarum gentium, amorem Cycni in Phaëthonta, et mutationem ejus in avem, cujus pennæ galeas eorum inſignibant." Quid pulchrius? quid ſuavius? quid loco convenientius? Similitèr Æn. vii. 698.

Ibant æquati numero, regemque ‘canebant;’
Çeu quondàm nivei liquida inter nubila cycni,
Cùm ſeſe è paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos.

Conferas ver. 738. infra.

Ver. 197. Ità legendum: vulgò ‘alta.’ Noſter Geo. i. 367.

. . . . noctisque per umbram
Flammarum longos 'à tergo albeſcere' tractus:

ubi alludit ad navem ſecantem pelagus. Sic Manilius, i. 706.

. . . . freta 'caneſcunt, ſulcum' ducente carinâ.

Valerius Flaccus, iii. 32.

. . . . . leni 'canebant' æquora 'ſulco.'

Seneca, Agam. 440.

'Sulcata' vibrant æquora, et latera increpant,
Dirimuntque 'canæ' cærulum 'ſpumæ' mare.

Nihil verius hac emendatione: et de commutatione dictionum 'alta' et 'alba,' egimus ad Silv. Crit. v. p. 78. et ſequentes. Confer ſtatim venientem ver. 212.

Ver. 254. Hunc ordinem verborum nobis præſtat Coll. Jeſu liber; aliquantulùm, noſtris ſaltèm auribus, ſuaviorem.

Ver. 274. Nitori ſuo nobilem locum reddidi, infelicibus diſtinctionibus obſcuratum.

Ver. 282. Ità liber Coll. Jeſu. Olim ex ingenio ſuppleveram laudeſque, poſt alios, nec ſine codicibus: ſed illud mollius. Quotiès autèm in copulis errant librarii? In hoc autèm verſu copulam deſiderari, non ferendum eſt; et miror inveniri, quibus hoc potuerit placere. Nempè poni debuerat 'et' poſt 'patrum.'

Ver. 323. Sic noſter codex, ſæpiſſimè laudatus: mallem equidèm 'clamanti,' ſi non conſtructionem faceret ambiguam. Valerius Flaccus, i. 292.

. . . . miſeræ 'clamantia' virginis 'ora:'

ſed in Virgilio cogitare poſſes de caſu tertio.

Ver. 392. Subdiſtinxi poſt 'ſuis;' nam benè Servius: "Et "eſt abſolutum: ſuis omnibus, non parentibus tantùm."

Ver. 462. Ità codex Coll. Jeſu: et æquabilior ex hac lectione decurrit locus.

Ver. 483. Verum vidit ante me Marklandus, codicibus quibusdam non repugnantibus.

Ver. 620. Jam diù eſt, ex quo ſeorſim videram ità eſſe reponendum. Probum eſt nempè per ſe 'oneravit:' vide nos ad Silv. Crit. ſect. cxxxii. et ad hunc Silii verſum, iii. 15.

Exin clavigeri veneratus numinis oras
Captivis 'onerat' donis:

quæ contulit Drakenborchius: ſed 'multis' onerare putidæ tautologiæ eſt. Et hinc non aliam medicinam facerem Phædro, v. 5. 20. Vide noſtrum, Georg. iv. 276. Cul. 82. Claudianum, de Cons. Stil. iii. 213. Schraderi libellum nunquàm vidi.

Ver. 640. Præpono Medicei lectionem, cùm vulgò receptæ ambigua ſit conſtructio.

Ver. 670. Exquiſitior hæc lectio comparet etiàm in codice Coll. Jeſu.

Ver. 824. Sic idem liber. Cur non poëta variet orationem?

Ver. 871. Placet 'imo:' frigidam antitheſin videtur hic loci habere vox 'uno.'

Æneid. xi. vers. 56. 'Pulſum vulneribus' quis alius dixit? aut quis legitimam eſſe putet locutionem? Malim 'fuſum,' noſtris ex conjecturis; nec, opinamur, dubitandam. Infrà ver. 102. et alibi ſæpè noſter hac voce uſus eſt. Ovidius, met. v. 141.

. . . . Clytiamque, Claninque,
Matre ſatos unâ, diverſo 'vulnere fudit.'

Codex unus, et alter, habet 'paſſum:' errorem utique, nî fallor, pro 'lapſum,' noſtræ lectionis interpretamento. Lucanus, ii. 265.

. . . . alieno 'vulnere labens.'

Neque inficias tamèn iverim, de violentiore quodam ictu, qualem inferret magnum aliquod et obtuſum telum, quotiès conficitur res viribus potiùs quàm acumine, probè dici poſſe 'pulſum:' ut de 'clavâ Herculis' Seneca, Herc. Oet. 208.

Cùm letifero 'ſtipite pulſus,'
Totâ jacuit ſparſus in aulâ.

Confunduntur etiàm hæ dictiones ad ver. 366. Sed tandèm nihil novo, ob ver. 793. qui tamèn ſimili laborat corruptelâ: videas ibi Heynium.

Ver. 82. Unicè poëtica eſt atque venuſtatis exquiſitioris hæc lectio, quam agnoſcit etiàm Lactantius, inſtit. v. 10. Similis eſt ver. 184.

Ver. 140. Sic codex Coll. Jeſu: et in tali re major auctoritas librorum non temerè repudianda eſt editori.

Ver. 218. Felix præter ſolitum Bryantis divinatio erat omninò in textum admittenda. Parallelos locos dedit Heynius.

Ver. 230. Malè fecerunt editores, qui hanc venerandæ antiquitatis formulam, tot rationibus communitam, ſtatione ſuâ moverint.

Ver. 272. Lectionis 'amiſſi' ſenſus frigidus eſt, ſonus inſuavis, et vulgaris ratio; me invito ſervatæ.

Ver. 487. Illud 'Rutulum' mihi videtur alienum prorſùs, et duriſſimum: 'inductus' autèm doctior eſt, et minimè inſcitorum ſcribarum lectio. Æn. viii. 529.

> 'Arma' inter nubem, cœli in regione ſerenâ,
> Per ſudum 'rutilare' vident:

Tacitus, hiſt. v. 13. "Viſæ per cœlum concurrere acies; 'rutilantia' arma." Lucanus, ii. 387.

> Hirtam membra ſuper, Romani more Quiritis,
> 'Induxiſſe' togam.

Adeas porrò Æn. v. 379. viii. 457.

Ver. 569. Ità fidentèr ſcribimus ex conjecturâ facili et neceſſariâ.

Ver. 586. Codex quilibet huic commendandæ lectioni ſufficit, præ quâ friget vulgata, ſordetque.

Ver. 721. Auſus ſum ex ingenio conjunctionem inſerere, librariorum ex oſcitantiâ elapſam. 'Sacer ales' haùd dubiè eſt 'aqui-

la,' Jovi ſacer, miniſter fulminis; θειος ορνις Pindari, Ol. ii. 159. Homerus, Od. Υ. 243.

. . . . . . αυταρ ὁ τοισιν αριστερος ηλυθεν ορνις,
Αιετος ὑψιπετης, εχε δε τρηρωνα πελειαν.

Claudianus, Idyll. i. 81. eodem ordine:

Non ferus accipiter, non 'armiger' ipſe 'tonantis,'
Bella movent.

Ver. 854. Ambabus ulnis arripio Medicei codicis ſcripturam, loco vulgatæ, prorſùs otioſæ atque trivialis. 'Armis' et 'animis' ſuprà confundi vidimus, ad ver. 218. Fieri tamèn poteſt, ut interpretamentum fuerit dictio 'lætantem,' et aberratio ſcribæ 'fulgentem,' quùm ſcripſerit Virgilius:

Ut 'videt exſultantem animis,' ac vana tumentem:

confer ver. 491. Æn. ii. 386. Ovid. Met. vi. 514. Senec. Hippol. 448.

Æneid. xii. ver. 132. Ità etiàm liber Coll. Jeſu: et, ob bis præcedentem 'et' in eodem verſûs pede, facilè prætulerim.

Ver. 206. Ope codicis, Virgilio reſtituimus elegantiam, ſummi artificii poëtâ dignam. Vulgarior ſcilicèt vox, ut ſolet fieri, de loco turbaverat longè magis exquiſitam: et procùl dubio timebat inſcitus ſcriba pro quantitate finalis ſyllabæ ante 'ſceptrum.' Græcam phraſin voluit effingere Virgilius, νωμαν σκηπτρον. Quid ſolennius autèm quàm confundi voces, ut erat expectandum, 'regere' et 'gerere? Vide Drakenborchium ad Livium, xxvii. 40. et ad Silium, v. 242. Non aliam medicinam fecerim equidèm Valerio Flacco, ii. 396.

. . . . gentem
Qui recolant, qui 'ſceptra regant:'

ut locutus eſt Seneca, Oedip. 705.

Qui 'ſceptra' duro ſævus imperio 'regit.'

Hanc notionem magnificentiùs extulit Graius noſter:

Hands, that 'the rod of empire' might have 'ſway'd.'

Idem vult 'vibrare' ſceptrum, in Auſonii Idyll. iv. 29.

Ver. 265. Sic etiàm codex Coll. Jeſu: et placet ob varietatem, atque efficaciam.

Ver. 273. Avidus amplector Medicei codicis lectionem, tam quòd humilior ſit vulgata, quàm ob Homericam imitationem: Il. Δ. 132.

> Αυτη δ' αυτ' ιθυνεν, ὅθι ζωστηρος οχηες
> Χρυσειοι συνεχον.

Ovidius, epiſt. ult. ver. 119.

> Nullus Amazonio cælatus 'balteus auro:'

ut etiàm Met. ix. 189. Valerius Flaccus, v. 140.

> . . . . quo 'balteus' arſerit 'auro.'

Ver. 308. 'diſſicit.' De hac voce mox ubertim et ex profeſſo ad Lucretium, iii. 639.

Ver. 332. Vehementèr arridet nobis hæc codicum ſcriptura, apparatûs magnificentiſſimi loco longè convenientior. De Marte itidèm Claudianus, in Eutrop. ii. 160.

> Sic fatus, 'clipeo,' quantum vix ipſe deorum
> Arbiter, infeſto cùm percutit ægida nimbo,
> 'Intonuit:'

quem judicaveris oculos ad Virgilii verſum convertiſſe.

Ver. 366. Ità non expallui reponere ex conjecturâ; neque terruit ejuſdem vocis poſt ſatis magnum intervallum repetitio, præſertim in imperfecto carmine: nam quotiès in levi diſcrimine proprietatis verſetur res, vulgaria pro exquiſitis, pro doctis tritiora, paſſim dant librarii ſcriptores. Ovidius, Faſt. ii. 467.

> Dum latet, 'intonuit vento' nemus:

et in Met. vi. 695. Boreas de ſe et germanis ventis:

> Ut medius noſtris concurſibus 'intonet' æther.

Hinc ejuſdem molliſſimi poëtæ ſibilantem verſum facilè reddas ſuaviorem: Triſt. iii. 10. 45.

Et, quamquàm Boreas jactatis ‘intonet’ alis—.

Sed veram eſſe noſtram emendationem unicè probat Valerius Flaccus, ii. 365. cùm paſſim ſequantur Maronem hi ſcriptores:

. . . . magnis ‘cum fratribus Eurus
‘Intonat Ægæo.’

Re ipſâ minor eſt vox ‘inſonat,’ nedùm in poëmate. Confer Georg. i. 370, 371. Horatii epod. ii. 51. Ad. vers. 700. mallem inſonat, ob adjunctam vocem ‘horrendum;’ ut Statius Ach. ii. 201. et ità corrigas Sidonium Apollinarem, x. 22.

‘Inſonuit’ ſolitâ noſter Apollo lyrâ.

Ver. 408. Non agnoſcit ‘que’ Coll. Jeſu liber.

Ver. 573. Sic etiam liber Coll. Jeſu: longè ποιητικωτερως.

Ver. 585. Gratiæ codici habeantur, qui genuinam vocem nobis ſervaverit: i. e. “jubent ‘ut’ trahant regem;” Ænean ſcilicèt: confer Juv. xiii. 108. Errore operarum deceptus, Heynius criſin Heinſianam non intellexit. Nos iii. 456. et Lucret. i. 30.

Ver. 586. Libri lectio, haùd dubiè genuina. Quàm languidum, quàm ineptum, dicere de viris, urbem patriam defendentibus, et perpetuo belli clamore excitatis, eos arma ‘ferre!’ Hoccine Virgilio dignum? Redeas ad ea, quæ diximus Georg. i. 511. Vide Oudendorpium ad Apuleii metam. p. 550.

Ver. 605. Major eſt hujusce lectionis auctoritas ſanè, quàm quæ prudente debeat ab editore negligi: undè enim inſcitis librariis tam exquiſita vox? Et quis neſcit venerabilem antiquitatis rubiginem effloreſcere voluiſſe in oratione ſuâ Virgilium? Apud Anacreonta legitur κομης απαλης ανθος: et ανθος ſolet prædicari de quovis vivido et ſuperbo colore. Nos mox ad Lucretium, i. 892.

Ver. 635. Haùd alitèr liber Coll. Jeſu: et placet præ pronomine repetito.

Ver. 641. Sic idem liber, ſono ſuaviore.

NOTULÆ.

Ver. 835. Haùd alitèr idem codex, et longè meliùs, planiùsque. Fruſtrà cruciatur Heynius.

Ver. 890. 'Eſt' in eo codice non legitur: et rectiùs deſiderabitur.

Ver. 893. Eundem librum ſequimur.

INDEX

AUCTORUM IN HIS NOTULIS

OBITER EMENDATORUM.

Ovidius, Triſt. iii. 10. 45. ad Æn. xii. 366.

Phædrus, v. 5. 20. ad Æn. x. 620.

Seneca, Herc. fur. 417. ad Æn. viii. 474.
Sidonius Apollinaris, x. 22. ad Æn. xii. 366.

Valerius Flaccus, ii. 396. ad Æn. xii. 206.

TYPIS T. BENSLEY.

YORK PUBLIC LIBRARY
RENCE DEPARTMENT

under no circumstances to be
n from the Building

D MAY 12 1915

LENOX LIBRARY

Bancroft Collection.
Purchased in 1893.